

ISSN 1563-0366; eISSN 2617-8362

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Заң сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия юридическая

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

JOURNAL

of Actual Problems of Jurisprudence

№4 (100)

Алматы
«Қазақ университеті»
2021

ХАБАРШЫ

ЗАҢ СЕРИЯСЫ № 4 (100) желтоқсан

04.05.2017 ж. Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникация министрлігінде тіркелген

Қуәлік № 16496-Ж

Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады
(наурыз, маусым, қыркүйек, желтоқсан)

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ

Сманова А.Б., з.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Телефон: +7727-377-33-36 (ішкі н. 12-57)
E-mail: Akmaral.Smanova@kaznu.kz

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Байдельдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
(бас редактор) (Қазақстан)
Алимқұлов Е.Т., з.ғ.к., доцент м.а. (бас редактордың
орынбасары) (Қазақстан)
Кенжалиев З.Ж., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Джансараева Р.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Тыныбеков С.Т., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Усеннова Г.Р., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Жатқанбаева А.Е., з.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Маликова Ш.Б., з.ғ.к., доцент м.а. (Қазақстан)
Қабанбаева Г.Б., PhD докторы, доцент (Қазақстан)

Муксинова А.Т., (Қазақстан)
Алексеева С.В., аға оқытушы (Қазақстан)
Томас Хоффман, PhD докторы, профессор (Эстония)
Шелухин С.И., PhD, профессор (АҚШ)
Ганс Йохим Шрамм, құқық докторы, профессор
(Германия)
Алиев А.И., з.ғ.д., профессор (Әзірбайжан)
Репецкая А.Л., з.ғ.д., профессор (Хакасия)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Тынышбек А.С., оқытушы (Қазақстан)

Заң сериясы Мемлекет пен құқық теориясы және тарихы, конституциялық және әкімшілік құқығы, азаматтық құқық және еңбек құқығы, табиғи ресурстар және экологиялық құқық, қылмыстық құқық және криминалистика, халықаралық қатынастар бағыттарын қамтиды.

РОССИЙСКИЙ ИНДЕКС
НАУЧНОГО ЦИТИРОВАНИЯ

Science Index

EBSCO

Жоба менеджері

Гульмира Шаққозова
Телефон: +7 701 724 2911
E-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

Редакторлары:

Гульмира Бекбердиева
Агила Хасанқызы

Компьютерде беттеген

Айгүл Алдашева

ИБ № 15219

Пішімі 60x84/8. Көлемі 9,0 б.т. Тапсырыс № 13370.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйінің баспаханасында
басылды.

© Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 2021

1-бөлім
**МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
ТЕОРИЯСЫ МЕН ТАРИХЫ**

Section 1
**THEORY AND HISTORY
OF STATE AND LAW**

Раздел 1
**ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ
ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Z.K. Ayupova^{1*} , B.K. Chingaeva² , Zh.T. Shaimukhanova²

¹Kazakh National Agrarian Research University, Kazakhstan, Almaty

²Zhetysu University named after I. Zhansugurov, Kazakhstan, Taldykorgan

*e-mail: zaure567@yandex.ru

LAW-ABIDING STATE AND THE LEGAL SYSTEM: CORRELATION AND INTERRELATION

The legal system of the Republic of Kazakhstan is in dynamic development. For her, the general characteristic of all systems is very important: the presence of information transfer and management processes in them. Kazakhstan's legislation is undergoing numerous reforms. The legal analysis of the legal system is ambiguous. There is quite a considerable palette of opinions regarding the understanding of this important category. Reproducing them may resemble a routine inventory of different points of view. But each of them represents a special approach to a complex problem, a special cross-section of legal reality, revealing different and collectively diverse sides, signs, properties, functions. The legal system of the Republic of Kazakhstan is constantly in dynamic development. The general characteristic of all existing systems is very important: the presence of information transfer and management processes in them. Scientific research of actual problems of the legal system, its conceptual and categorical apparatus, structural organization, internal and external relationships, its place in society, as well as its role as the most important factor in the existence and development of societies is always extremely relevant.

Key words: the legal system, the system of law, the rule of law, the system of legislation, public law, legal policy, private law, legal mechanisms, legal means, the rule of law.

З.К. Аюпова^{1*}, Б.К. Чингаева², Ж.Т. Шаймуханова²

¹«Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті» КЕАҚ, Қазақстан, Алматы қ.

²І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Қазақстан, Талдықорған қ.

*e-mail: zaure567@yandex.ru

Құқықтық мемлекет және құқықтық жүйе: қарым-қатынас және өзара байланыс

Құқықтық жүйе үшін барлық жүйелердің жалпы сипаттамасы өте маңызды: ақпарат беру және басқару процестерінің болуы. Құқықтық жүйе – бұл белгілі бір мақсатқа қол жеткізуге бағынатын жүйенің ең күрделі, мақсатты түрлері. Құқықтық жүйе сонымен қатар оның жұмыс істеу процесінде құрылымды өзгертуге қабілетті өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе болып табылады. Біз қазіргі уақытта жеке құқықтың үлес салмағы мен мәнінің ұлғаюын, табиғи-құқықтық қағида-даттардың кеңеюін, гуманитарлық құқық институттарының дамуын және т.б. байқап отырмыз. Құқықтық жүйені құқықтық талдау екі түрлі. Бұл маңызды категорияны түсінуге қатысты пікірлердің айтарлықтай палитрасы бар. Оларды ойнату әртүрлі көзқарастардың күнделікті түгендеуіне ұқсауы мүмкін. Бірақ олардың әрқайсысы күрделі мәселеге ерекше көзқарас, құқықтық шындықтың ерекше бөлімі, әр түрлі және әр түрлі аспектілерді, белгілерді, қасиеттерді, құқықтық жүйенің функцияларын және т. б. анықтайды. Құқықтық жүйе мен құқықтық мемлекеттің арақатынасы туралы мәселе бойынша дамыған құқықтық жүйе құқықтық мемлекеттің басты белгілерінің бірі болып табылатынын атап өткен жөн. Құқықтық мемлекет бірыңғай құқықтық жүйеде жеке және жария құқықтың барынша жақындасуына ықпал етуге тиіс.

Түйін сөздер: қоғам, мемлекет, ата заң, жүйелеу, жаһандану, әмбебап, талдау, құқықтық тетіктер, құқықтық құралдар, құқықтық тәртіп.

З.К. Аюпова^{1*}, Б.К. Чингаева², Ж.Т. Шаймуханова²

¹НАО «Казакский Национальный Аграрный Исследовательский университет», Казакстан, г. Алматы

²Жетысуский университет им.И. Жансугурова, Казакстан, г. Талдықорған

*e-mail: zaure567@yandex.ru

Правовое государство и правовая система: соотношение и взаимосвязь

Правовая система Республики Казакстан постоянно находится в динамическом развитии. Для нее весьма важна общая характеристика всех существующих систем: наличие в них процессов передачи информации и управления. Как известно, казакстанское законодательство

претерпевает многочисленные реформы. Научные исследования актуальных проблем правовой системы, ее понятийно-категориального аппарата, структурной организации, внутренних и внешних взаимосвязей, ее места в обществе, а также роли как важнейшего фактора существования и развития обществ всегда крайне актуальны. Юридический анализ правовой системы неоднозначен. Существует довольно немалая палитра мнений в отношении понимания этой важной юридической категории. Воспроизведение их может напоминать довольно рутинную инвентаризацию разных точек зрения известных ученых-правоведов. Но каждая из них все же представляет особый подход к сложной проблеме, своеобразный срез правовой действительности, выявляющие разные и в совокупности многообразные стороны, признаки, свойства, функции, принципы правовой системы и т.д. Актуальность данной темы постоянно находится в поле зрения правовой общественности – ученых, практиков, рассматривается на теоретических, научно-практических конференциях, многие из которых имеют международный статус.

Ключевые слова: правовая система, система права, правовое государство, система законодательства, публичное право, правовая политика, частное право, правовые механизмы, правовые средства, правопорядок.

Introduction

With the acquisition of state independence in our country many centuries ago, during nomadic civilization was actualized. In our opinion, a comprehensive study of the meaning and content of adat law, as well as its forms and sources, is important. In legal science, there are many reasons for careful study of the close relationship between the legal norms in force in developed societies and the norms found in societies of earlier cultures. Legal scholars emphasize that for an objective understanding of the mechanism of law, it is important to focus solely on the study of legal documents containing legal norms reflecting certain relations in historical realities. The analysis legislation most developed countries helps to understand significance legislation, its social control, and makes it possible to see through the prism of visual material of simpler forms of society the deep roots of legal processes occurring in more complexly organized social structures and legal systems.

The legal system and the rule of law consist of unity and diverse, ambiguous and contradictory relationships; interact and function as a single system and subsystems of each other. Their interdependence, manifesting itself, as a general rule, positively as the most important factor of social development, can often generate a number of negative consequences. We should not forget the Latin saying: “Summum jus, summa injuria” (The highest legality is the highest lawlessness). And only the systemic effect of legal phenomena is often able to neutralize the tendencies of alienation without the predominance of political or other foreign interference.

But, basically, civil society and law-abiding state both, of course, are also not quite perfect. Perfection cannot be in constant development; this also applies to the legal system.

Research methods

The main method was the study of scientific and theoretical materials. The analysis method was used in the formulation of the proposed new Kazakh laws, during the independent development, as well as in the formulation of proposals for the development and adoption in the new circumstances. So were used the following methods: logical method; system method; legal method; historical method. The research methodology is based on the dialectical method, freed from materialistic or idealistic monism and based on the pluralistic, multilinear interdependence of all social phenomena. We also used the method of dialectical interdependence and interaction of methods: theoretical and empirical, induction and deduction, analytical, comparative methods.

Discussion

Justification of the novelty and significance of the topic of the article. National legislation ensuring the guarantee of human and civil rights and freedoms; the binding of the state by law. Law is a diverse and effective factor of social development, and its consistency acts as an additional and significant factor of social, economic, state-political and spiritual-cultural transformations (Markin 1999: 52).

Since the differences between spiritual and material culture are relative, legal culture also includes, in addition to spiritual phenomena, the culture of real legal relations, legal activities, legal organizations and institutions. But it does not include much that is no less essential, which cannot always be fixed objectively, materially, these are: the legal climate, the legal atmosphere of society, legal psychology, public opinion about legal processes, legal mood, legal faith and ideals.

The definition of legal culture is a measure of the legal awareness of a person and society of their legal status, a measure of establishing their legal guidelines, the level of implementation of their essential forces in the legal sphere; and all this together forms a certain qualitative state of legal relations in society (Baimakhanov 2001: 36).

Legal culture in the legal system is its “humanized” content, represents a “legal person” by analogy with the commonly used concepts of “economic person”, “psychological person”, etc. The categories “legal person”, “legal anthropology” should include all the legal characteristics of a person; their development and analysis may even go beyond concepts of the famous scholars (David 1988: 11).

Legal culture, being a voluminous and significant structural subdivision of the legal system, itself represents a considerable system or subsystem in the entire legal system, which is manifested in a variety of components of its content. This is also its existence in a diffuse form, like a diffuse state, in all social phenomena and relations regulated by legal norms. This is a set of values of the spiritual and material order, having legal content; and creative legal activity; and a set of legal techniques, procedures, skills, knowledge, ideas; and common principles, principles, institutions, norms of humanistic content and orientation (David 1998: 29).

The concept of “the world of law” and the judgment “man by nature is a legal being” are now used, which highlight special aspects of law, legal culture and legal system (Reshetnikov 1993: 50).

There is a tendency to assign legal values not only evaluative, moral, humanistic functions, but also, in a certain sense, scientific and cognitive tasks. It is noted that the subject area of legal axiology includes the problems of understanding and interpreting law as a value and the corresponding assessments of the legal meaning (i.e. judgments about the value sense existing legal forms of existence of law and related public institutions (Sinyukov 1994: 7).

The antipode of legal culture is legal nihilism, from the “escalation” of which we are not yet immune. One of the ways or means of minimizing it is to increase the prestige of law and legal phenomena and, above all, their cultural and value prestige. The subsystems of legal culture and legal system is a condition and at the same time a consequence of the construction of the rule of law and the formation of civil society, representative democracy and political pluralism (Lukianova 2006: 64).

The acquisition of state independence thirty years ago has put forward diverse problems of revival and renewal of all aspects of public life, including the legal sphere, especially attentive attitude to the traditional legal culture (Baimakhanov 2001: 15).

The desire of all the CIS republics for a planetary culture, for values of a universal nature in general, came into obvious contradiction with the fact that only the Western type of world attitude turned out to be the benchmark of social transformations in these republics, while the eastern one was limited to formal piety and application to the non-official sphere and private life (Maracha 1999: 10).

Prof. M.I. Baitin has no doubt that “the essence of the question concerning the impact of the globalization process on law and its theory seems to be not only and not even so much in how global law and its theory will be formed and how they will develop, but rather in what kind of social nature and purpose this law and its theory will be, what goals they will pursue and the interests of which strata of the world community they will primarily serve. It is these vital, real ones. And not purely formal aspects of law and its theory should come to the fore in the process of cognition of these phenomena, as well as the main directions of the impact of the processes of globalization and regionalization on them” (Baitin 1999: 98).

Results

Famous Russian and Kazakh lawyers, such as V.S. Nersesiantz, A.Kh. Saidov, A.A. Vasiliev, R.A. Mullerson, S.S. Sartaeov, M.T. Baimakhanov, G.S. Sapargaliev made a big contribution into research of this problem. By its content, the legal system of the republic and the problems of its reform can be attributed to the number of complex phenomena that require an ambiguous approach to its improvement (Saidov 2010: 58).

Therefore, the reasons for the not so successful implementation of legal reform and its considerable failures should not be sought in the inconsistency of its implementation, expressed in insufficient adherence to Western legal postulates and standards, as marginalized human rights activists assure us. On the contrary, we believe that these reasons lie in the insufficient use of traditional legal heritage, moreover, in the actual disregard of the values of legal culture, organically interconnected with the legal system of traditional Kazakh society with the priorities of natural and private law as the main legal

factors of civil society and the rule of law (Ermakov 2003: 64).

The legal reform is aimed at the deep layers of transformations, since it clarifies many of their basic, fundamental foundations, which will require some constitutional changes, and at the same time expands the scope of its impact, since it is aimed at improving the very mechanism of law enforcement (Sukharev 2015: 27).

Legal theories that study legal processes, by the very subject of research, are guided by universal, humanistic, fair positions, originally naturally inherent in legal phenomena as generic principles. Therefore, legal theories should be above class, group, clan interests. By class, party choice, legal science and legal scholars themselves become participants in social conflicts, having their own subjective preferences and one-sided interest.

The formation of the legal system requires an optimal balance of the processes of revival of traditional legal culture and national legislation, taking into account modern legal imperatives. But so far, as stated by A.A. Matyukhin and V.G. Maracha, Kazakhstan is striving to join the Western European legal culture, which is associated with legal culture in general. This one-sided and partly unnatural orientation for us is, in our opinion, the reason for many difficulties in forming our own legal system (Maracha 1999: 11).

The existence of humanity will depend on the optimal organization of the modern world; it is noted in the modern literature on globalization. Society needs a higher quality of management of social processes both at the national and global level (Saidov 2010: 60).

Globalization has an active impact on all sides (parts) of the legal system, on its static and dynamic elements. This is most clearly manifested in the analysis of the regulatory framework of the Republic of Kazakhstan, in which, under the influence of globalization processes, entire branches and institutions of law and legislation have been formed, such as space, nuclear, information and environmental law, criminal law institutions to combat hacking, human trafficking, illegal migration, etc.

Conclusion

The legal system is a complex, extremely broad concept that includes numerous legal elements: the legal system, legal consciousness, legal relations, acts of law enforcement, legality, law and order, etc. These constituent elements of the legal system are organically interconnected with each other, and so much so that they predetermine and, as it were, “flow” from each other. A new legislation is emerging, radically different from the one that was in effect earlier. The rapid pace of legislative activity is typical for each of these countries. The process of formation of a new law will take quite a long historical period, at the end of which it will be possible to draw conclusions about the features and peculiarities of the new legal systems of the states of socio-democratic orientation.

The social nature of the Kazakh state significantly determines the consolidating content and role of the entire legal system and its individual structures. In this aspect, a close relationship is revealed between all the characteristics of the state – “democratic, secular, legal and social”. That is, already in Article 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the consolidating system of the state is fixed.

By a simple interpretation is conditioned by the consolidated system of social, secular society. The interaction of society and the state has, of course, feedback. The main instrument of this mutual influence is the legal system, the independent significance of which does not decrease from this. It is precisely this substantive aspect of the Constitution that should be kept in mind when talking about it as a consolidating factor. Consolidation as a term mainly used in the political sense, in the legal sphere implies a significant aspect of system and structural functionality.

The systemic and complex nature Supreme Law, which has an appropriately developed legal system, is nowhere more clearly and acutely manifested than in the realization in practice. All liberties are also a special system, in a peculiar way internally organized and externally active, entering as a subsystem into the general legal system. And the reality of these universal legal values depends on the effectiveness of the latter.

Литература

- Маркин С., Галиев Е., Темирбаева А. Современные правовые системы и тенденции развития национального законодательства в Республике Казахстан // Право и государство. – 1999. – № 3. – С. 52-53.
- Баймаханов М.Т. Верховенство права как системообразующий признак понятия правового государства // Научные труды Әділет. – 2001. – № 1 (9). – С. 36-46.
- Давид Р. Основные правовые системы современности: Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1988. – 495 с.
- Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности: Пер. с франц. – М.: Межд.отнош., 1998. – 400 с.
- Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира. Справочник. – М.: Юрид.лит, 1993. – 256 с.
- Синюков В.Н. Российская правовая система. – Саратов, 1994. – 124 с.
- Правовая система России в условиях глобализации // Сб. материалов «круглого стола». – М.: Ось-89, 2005. – 160 с.
- Лукьянова Е.Г. Глобализация и правовая система России. Основные направления. – М.: Норма, 2006. – 112 с.
- Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции: теория и практика. – М.: Формула права, 2006. – 558 с.
- Баймаханов М.Т. Становление правового государства и конституционный процесс в Республике Казахстан / Кол. авторов Аюпова З.К., Ибраева А.С. и др. – Алматы: КазГЮА, 2001. – 287 с.
- Марача В.Г., Матюхин А.А. Социокультурный анализ политико-правового пространства // Научные труды Әділет. – 1999. – № 1 (5). – С. 10-36.
- Байтин М.И. О современном нормативном понимании права // Журнал российского права. – 1999. – № 1. – С. 98-107.
- Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. Основные правовые системы современности. – М.: Юрист, 2010. – 448 с.
- Мальцев Г.В. Понимание права. Подходы и проблемы. – М.: Прометей, 1999. – С. 7.
- Правовые системы стран мира. Энциклопедический справочник / Отв. ред. проф. Сухарев А.Я. – М.: Норма, 2015. – 840 с.

References

- Markin S., Galiev E., Temirbaeva A. (1999) *Sovremennye pravovye sistemy i tendencii razvitiya nacional'nogo zakonodatel'stva v Respublike Kazahstan* [Modern legal systems and trends in the development of national legislation in the Republic of Kazakhstan] // *Pravo i gosudarstvo* // Law and the State. – 1999. – No. 3. – pp.52-53.
- Bajmahanov M.T. (2001) *Verhovenstvo prava kak sistemoobrazuyushchij priznak ponyatiya pravovogo gosudarstva* [The rule of law as a system-forming feature of the concept of the rule of law] // *Nauchnye trudy Adilet* // Scientific works of Adilet. – 2001. – № 1 (9). – Pp.36-46.
- David R. (1988) *Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti* [David R. Basic legal systems of modernity] / Translated from French. – М.: Progress, 1988. – 495 p. / Per. s franc. – М.: Progress, 1988. – 495 s.
- David R., Zhoffre-Spinozi K. (1998) *Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti* [David R., Joffre-Spinozi K. Basic legal systems of modernity] / Trans. from French – М.: Interd.relation., 1998. – 400 p. / Per. s franc. – М.: Mezhd.отнош., 1998. – 400 s.
- Reshetnikov F.M. (1993) *Pravovye sistemy stran mira. Spravochnik* [Legal systems of the countries of the world. Directory]. – М.: Yurid.lit, 1993. – 256 s.
- Sinyukov V.N. (1994) *Rossijskaya pravovaya sistema* [The Russian legal system]. – Saratov. – 1994. – 124 s.
- Pravovaya sistema Rossii v usloviyah globalizacii* (2005) [The legal system of Russia in the conditions of globalization] // Collection of materials of the “round table”. – М.: Os-89, 2005. – 160 p. // Sb. materialov «kruglogo stola». – М.: Os'-89, 2005. – 160 s.
- Luk'yanova E.G. *Globalizaciya i pravovaya sistema Rossii. Osnovnye napravleniya* (2006) [Globalization and the legal system of Russia. The main directions]. – М.: Norma, 2006. – 112 p.. – М.: Norma, 2006. –112 s.
- Pravovaya sistema Rossii v usloviyah globalizacii i regional'noj integracii: teoriya i praktika* (2006) [The legal system of Russia in the context of globalization and regional integration: theory and practice]. – М.: Formula of Law, 2006. – 558 p. – М.: Formula prava, 2006. – 558 s.
- Bajmahanov M.T. *Stanovlenie pravovogo gosudarstva i konstitucionnyj process v Respublike Kazahstan* (2001) [The formation of the rule of law and the constitutional process in the Republic of Kazakhstan / Number of authors Ayupova Z.K., Ibraeva A.S. – Алматы: KazGUA, 2001. – 287 p. / Kol. avtorov Ayupova Z.K., Ibraeva A.S. i dr. – Алматы: KazGYUA, 2001. – 287 s.
- Maracha V.G., Matyuhin A.A. *Sociokul'turnyj analiz politiko-pravovogo prostranstva* (1999) [Socio-cultural analysis of the political and legal space] // *Scientific works of Adilet*. – 1999. – № 1 (5). – Pp.10-36 // *Nauchnye trudy Adilet*. – 1999. – № 1 (5). – S.10-36.
- Bajtin M.I. *O sovremenном normativном ponimanii prava* (1999) [On the modern normative understanding of law] // *Journal of Russian Law*. – 1999. – No. 1. – pp.98-107 // *ZHurnal rossijskogo prava*. – 1999. – № 1. – S.98-107.
- Saidov A.H. *Sravnitel'noe pravovedenie. Osnovnye pravovye sistemy sovremennosti* (2010) [Comparative jurisprudence. The main legal systems of modernity]. – М.: Lawyer, 2010. – 448 p. – М.: YUrist, 2010. – 448 s.
- Pravovye sistemy stran mira. Enciklopedicheskij spravochnik* (2015) [Legal systems of the countries of the world. Encyclopedic reference book] / Ed. prof. Suharev A.Ya. – М.: Norm, 2015. – 840 p. / Отв. ред. проф. Suharev A.YA. – М.: Norma, 2015. – 840 s.

2-бөлім
**КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ЖӘНЕ
ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҒЫ**

Section 2
**CONSTITUTIONAL AND
ADMISTRATIVE LAW**

Раздел 2
**КОНСТИТУЦИОННОЕ
И АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО**

Г.Г. Галиакбарова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.
e-mail: guzal_gg@mail.ru

ШЕТЕЛДЕГІ ОТАНДАСТАРДЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚОЛДАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ

Зерттеліп отырған тақырыптың өзектілігі шетелдегі отандастар және олармен байланысты көші-қон және иммиграция мәселелері әлеуметтік-экономикалық, мәдени құбылыс дәрежесінен саяси дәрежеге ауысуымен ерекшеленеді. Осыған орай, геосаяси өзгерістер көші-қонның жаңа толқындарына алып келеді және шетелдегі отандастармен байланысты мәселелерді құқықтық реттеу аспектілерін өзекті деңгейге көтерді. Аталған мәселе Қазақстан үшін де өзекті болып келеді. Мәселен, шетелдік қазақтарды мемлекеттік қолдау саясаты соңғы уақытта қазақ тілін қолдану салаларының тарылуына және шетелде тұратын қазақтардың өзіндік ұлттық ерекшелігінің біртіндеп жоғалу қаупі мен ассимиляциялауға байланысты айтарлықтай өзектендірілді.

Ғылыми зерттеудің негізгі мақсаты шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауды құқықтық реттеудің проблемалық мәселелерін зерттеу, сондай-ақ халықаралық тәжірибені зерделеу негізінде тиісті ұсыныстар дайындау болып табылады, себебі қазіргі уақытта Қазақстанда шетелдік отандастарды қолдау құқықтық тұрғыдан жүйелі түрде реттелмеген және бұл халықаралық тәжірибеге сәйкес келмейді.

Зерттеудің ғылыми және тәжірибелік маңыздылығы шетелдегі отандастарды, ең алдымен қазақ диаспорасын мемлекеттік қолдау мәселелері, бір жағынан, мемлекеттік саясат пен ұлттық заңнаманың қазіргі жағдайы, екінші жағынан – қазіргі халықаралық тәжірибе жағынан қарастырылуында. Мақалада проблеманың құқықтық жағына баса назар аударылды. Сонымен қатар, шетелдегі отандастарды қолдау мәселелерін зерттеу диаспора, көші-қон процесі сияқты құрамдастармен тығыз байланысты және осыған орай олар да сипатталды.

Әдістемелік негіздері: жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модельдеу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдері (нақты тарихи, диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық, салыстырмалы құқықтану әдісі).

Нәтижесінде, әлемдік тәжірибені ескере отырып, Қазақстанда алғаш рет шетелдегі отандастарды қолдау мәселелерін реттейтін заң қабылдау қажеттілігі негізделді.

Түйін сөздер: шетелдегі отандастар, диаспора, көші-қон, мемлекеттік қолдау, халықаралық тәжірибе, заңнама.

G.G. Galiakbarova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Nur-Sultan
e-mail: guzal_gg@mail.ru

Specific features of state support for compatriots abroad: legal analysis

The relevance of the topic under study is due to the fact that compatriots abroad and the related problems of migration and immigration are distinguished by the transition from a socio-economic, cultural phenomenon to a political one. In this regard, it is expected that geopolitical changes will lead to new waves of migration and the need for legal regulation of issues related to state support for compatriots abroad. This issue is undoubtedly relevant for Kazakhstan as well. Thus, the policy of state support for Kazakhs abroad has recently been significantly updated in connection with the narrowing of the scope of the Kazakh language and the threat of gradual loss and assimilation of the original national identity of Kazakhs in their countries of residence.

The main purpose of the research is to study problematic issues of legal regulation of state support for compatriots abroad, as well as preparation of relevant proposals based on the study of international experience, since at present in Kazakhstan support of foreign compatriots is not regulated from a legal point of view, which does not correspond to international practice.

The scientific and practical significance of the study lies in the fact that the issues of state support for compatriots abroad, primarily the Kazakh diaspora, are considered, that is, on the one hand, the current state of state policy and national legislation, on the other, modern international experience. The article,

to a greater extent, focuses on the legal regulation of this issue. In addition, the study of issues of support for compatriots abroad is closely related to such components as the diaspora, the migration process, and in this regard, they were also considered.

The methodological basis of the research is: general scientific methods (logical, structural and systems analysis, synthesis, comparison, abstraction, induction and deduction, modeling), as well as special methods and techniques for studying phenomena and processes (concrete historical, dialectical, formal-logical, structural-functional, method of comparative jurisprudence).

As a result of the study, taking into account the world experience, for the first time in Kazakhstan the necessity of adopting a special law regulating the issues of state support of compatriots abroad was substantiated.

Key words: state support, compatriots abroad, diaspora, migration, international experience, legislation.

Г.Г. Галиакбарова

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан, г. Нур-Султан,
e-mail: guzal_gg@mail.ru

Особенности государственной поддержки соотечественников за рубежом: правовой анализ

Актуальность исследуемой темы обусловлена тем, что соотечественники за рубежом и связанные с ними проблемы миграции и иммиграции отличаются переходом от социально-экономического, культурного феномена к политическому. В этой связи ожидается, что геополитические изменения приведут к новым волнам миграции и необходимости правового регулирования вопросов, связанных с государственной поддержкой соотечественников за рубежом. Данный вопрос, безусловно, актуален и для Казахстана. Так, политика государственной поддержки казахов за рубежом в последнее время существенно актуализировалась в связи с сужением сфер применения казахского языка и угрозой постепенной утраты и ассимиляции самобытной национальной идентичности казахов в странах их проживания.

Основной целью научного исследования является изучение проблемных вопросов правового регулирования государственной поддержки соотечественников за рубежом, а также подготовка соответствующих предложений на основе изучения международного опыта, так как в настоящее время в Казахстане поддержка зарубежных соотечественников не урегулирована с правовой точки зрения, что не соответствует международной практике.

Научная и практическая значимость исследования заключается в том, что рассматриваются вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом, прежде всего казахской диаспоры, то есть, с одной стороны, современное состояние государственной политики и национального законодательства, с другой – современный международный опыт. В статье в большей степени сделан акцент на правовом регулировании данного вопроса. Кроме того, изучение вопросов поддержки соотечественников за рубежом тесно связано с такими составляющими, как диаспора, миграционный процесс, и в этой связи они также были рассмотрены.

Методологической основой исследования являются: общенаучные методы (логический, структурный и системный анализ, синтез, сравнение, абстракция, индукция и дедукция, моделирование), а также специальные методы и приемы исследования явлений и процессов (конкретно-исторический, диалектический, формально-логический, структурно-функциональный, метод сравнительного правоведения).

В результате исследования, с учетом мирового опыта, впервые в Казахстане обоснована необходимость принятия специального закона, регулирующего вопросы государственной поддержки соотечественников за рубежом.

Ключевые слова: государственная поддержка, соотечественники за рубежом, диаспора, миграция, международный опыт, законодательство.

Кіріспе

Қазіргі кезеңде шетелдік диаспорамен сауатты құрылған байланыс жүйесі мемлекет дамуының маңызды тетігіне айналатынын әлемдік тәжірибе көрсетіп отыр. Бұл дегеніміз, жаһандану жағдайында көші-қон

процестері дамыған сайын ауқымды сипатқа иеленуінде.

Неліктен көптеген мемлекеттер шетелдегі отандастарын қолдауға бағытталған саясатты дамытуда? Диаспора саясатына деген осы қызығушылық мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың тәжірибесінің артып келе жат-

қанын және академиялық мәнмәтіннен тыс өзекті болуын көрсетеді (Ragazzi 2009: 383).

Диаспоралар өз елдерінің түрлі салаларын дамытуда елеулі үлес қосуда және бірқатар мемлекеттер өз диаспораларының саяси, экономикалық және мәдени әлеуетін белсенді қолданады. Дегенмен, диаспораның өмірі екі жақта қатар жүретінін ескеру қажет. Бұл ерекшелік өздерінің ата-бабаларының дәстүрлері мен мәдениетін құрметтейтін ұрпақтарға беріледі, кейінгі ұрпақтар араларындағы барлық айырмашылықтарды жойып, байырғы тұрғындарға сіңіскенге дейін орын алады десек де болады (Kymlicka 1995: 25).

Көбінесе өзге елде диаспораның интеграция процесіне тілді, сондай-ақ өз құқықтары мен міндеттерін білмеуі кедергі келтіреді. Алайда, диаспораны қабылдаушы елде айтарлықтай табысты және қарқынды дамыған жағдайлары да орын алуда. Әдетте, мұндай кездерде оның экономикалық және саяси ықпалы шешуші рөл атқарды, бұл ұлттық және халықаралық мәселелер бойынша өздері тұратын елдің саяси көшбасшыларымен өзара әрекеттесуге және келіссөздер жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл құбылыс «Diaspora Diplomacy» (Lyons 2014: 163) деп аталды, бұл дегеніміз қабылдаушы елдің мәдениетіне, экономикасына және саясатына әсер ететін көптеген эмигранттардың қолдауы мен белсенділігіне негізделген ұжымдық іс-әрекетті білдіреді. Яғни, «тараптардың мәдениеттерін жақындастыратын өзара тиімді қатынастар арқылы»; кейбір жағдайларда «сонымен қатар өзінің тарихи Отаны мен тұрып жатқан елі арасындағы халықаралық қатынастарға әсер ете алатын» (Gonzalez 2012: 23), сонымен қатар басқа елдермен қарым-қатынасқа әсер ететінін білдіреді. Алайда, «дипломатия» сөзі бұл ұғымда артық десек те болатын шығар, себебі Терренс Лионс ұсынған «Diaspora Lobbying» ұғымы неғұрлым қолайлы болып көрінеді. Сондай-ақ, бұл тәсіл қайшылықты болуы мүмкін, өйткені кейбір мемлекеттер диаспораның күшін өз мүдделері үшін пайдалана алады (Ragazzi 2009: 384).

Қазіргі Қазақстан да өз алдына елді жаңғырту, экономиканы дамудың инновациялық жолына көшіру, халықтың өмір сүру деңгейін арттыру және елдің әлемнің дамыған отыз елінің қатарына кіруі үшін қолайлы жағдайлар жасауға бағытталған күрделі міндеттер қойып отыр.

Материал мен әдістер

Ғылыми мақаланы жазу кезінде жалпы ғылыми әдістер (логикалық, құрылымдық және жүйелік талдау, синтез, салыстыру, абстракциялау, индукция және дедукция, модельдеу), сондай-ақ құбылыстар мен процестерді зерттеудің арнайы әдістері мен тәсілдері (нақты тарихи, диалектикалық, формальды-логикалық, құрылымдық функционалдық, салыстырмалы құқықтану әдісі) қолданылды.

Нәтижелер мен талқылау

Дүниежүзі қазақтары қауымдастығының мәліметтеріне сәйкес, Қазақстаннан тыс 43 елде қазақ диаспорасының саны – 5-7 миллионды құрайды. Тәуелсіздік алғаннан бастап Қазақстан шетелдегі қазақ диаспорасына, әртүрлі себептерге байланысты Отанынан тыс жерде қалған, бірақ оған қарамастан Қазақстанға шынайы қызығушылық танытып, өз тағдырларының Қазақстанның тағдырына қатысты екенін сезінетін қазақтарға қызығушылық танытып келеді.

«Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2050» жаңа стратегиялық бағытын іске асыру үшін ерекше жауапкершілік ең алдымен қазақтарға жүктелетінін» және «егер ұлт өзінің мәдени кодын жоғалтса, онда ұлттың өзі де бұзылады. Бұған жол беруге болмайды!», – деп атап өтті (Жолдау 2012). Сонымен қатар, Н.Ә. Назарбаев өзінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында жаңа тұрпатты жаңғырудың ең басты шарты – өз мәдениетінді, сол ұлттық кодыңды сақтай білу екенін атап өтті (Назарбаев 2017).

Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің деректеріне сәйкес 1991 жылдан бастап 2019 жылға дейін 304 839 отбасы немесе 1 042 589 адам тарихи Отанына оралып, қандас мәртебесін алды, оның ішінде еңбекке қабілетті жастағы адамдар – 56,3%, 18 жасқа дейінгі балалар – 39% және зейнеткерлер – 4,7% құрайды (<https://www.enbek.gov.kz/ru/node/345001>). Соңғы екі жылда тарихи Отанына қоныс аударған этникалық қазақтардың саны өткен жылдармен салыстырғанда екі есе және одан да көп қысқару серпініне ие. Мұның бірден бір себебі – мемлекеттік органдардың

өзара іс-қимыл алгоритмінің сәйкессіздігі болмауы, рәсімдердің шектен тыс бюрократияландырылуы және бірыңғай заңнаманың болмауы десек де болады. Бұл дегеніміз, шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауды дамытудың маңыздылығы Қазақстанда осы салада кешенді тәсілдің болмауы болып табылады, өйткені шетелдегі отандастарды жан-жақты қолдау бойынша нақты белгіленген функциялары бар бірыңғай мемлекеттік орган жоқ. Дегенмен, көптеген елдерде диаспоралық саясат мәселелерімен арнайы уәкілетті органдар (мысалы, Израильдегі Қоныс аудару және интеграция министрлігі, Армениядағы Диаспора министрлігі, Әзірбайжандағы Диаспорамен жұмыс жөніндегі мемлекеттік комитет және т.б.) айналысады.

Тағы бір айта кететін жағдай, көптеген ғылыми жұмыстар «диаспора» және «отандастар» терминдерін түрлі аспектілер жағынан зерттейді. Мысалы, В.М. Скринник алыс шет елдердегі және ТМД елдеріндегі отандастарға қатысты аталған терминдерді қолдану қағидаттарын анықтау мәселелерін зерттей отырып, «диаспора» және «отандастар» ұғымдарының «белгіленген терминологиялық анықтамасы» жоқ және оларды «тең пайдалануға» болады деп есептейді (Скринник 2008: 156), ал Милтон Дж. Эстман қазіргі диаспораны көші-қон нәтижесінде пайда болған, өзінің шыққан елімен байланысты сақтайтын этникалық аз ұлт ретінде анықтайды (Estman 1990: 16).

Этникалық қазақтардың көші-қон мәселелері, сондай-ақ этникалық қазақтардың басқа мемлекеттердің аумағына неліктен және қалай келгенін түсіндіретін себептер нақты тарихи фактілермен және жағдайлармен байланысты екенін ерекше атап өткен жөн. Г.М. Меңдіқұлова атап өткендей, қазақ диаспорасы әртекті және әр типті, ұзақ уақыт бойы қалыптасқан және әр тарихи кезеңде оның қалыптасуы мен дамуының түрлі себептері бар (Меңдіқұлова 1997: 56).

Қазақ диаспорасының құқықтық жағдайын заңнамалық реттеудің орындылығы шетелде тұратын этникалық қазақтарды қолдау мәселелерін реттейтін Қазақстанда бірыңғай арнайы құқықтық актінің болмауынан туындап отыр. Аталған арнайы құқықтық актіні әзірлеу мен қабылдау халықаралық құқық талаптарына сай келеді. 1992 жылғы 18 желтоқсанда қабылданған «Ұлттық немесе этникалық, діни және тілдік аз топтарға тиесілі тұлғалардың құқықтары туралы» БҰҰ декларациясының 2-бабында «өз тобының басқа мүшелерімен және басқа аз топтарға жататын

тұлғалармен еркін және бейбіт байланыстарды, сондай-ақ олар ұлттық, этникалық, діни немесе тілдік дәнекерлермен байланысты басқа мемлекеттердің азаматтарымен шекара арқылы байланыстарды қандай да бір кемсітушіліксіз орнату және қолдау құқығы» жарияланады (БҰҰ декларациясы 1992).

Отандастарды мемлекеттік қолдаудың мақсаты олардың мүдделерін, сондай-ақ шет мемлекеттерде тең құқықты азаматтар ретінде өмір сүруі, тарихи Отанымен байланыста болуы, Қазақстанға қайтып оралуы және азаматтық алуы мүмкін жағдайларды құқықтық қорғауды қамтамасыз ету болып табылады, өйткені елдің бәсекеге қабілеттілігі тек санына ғана емес, сондай-ақ адами капиталдың сапасына да байланысты болады (Zhampeissof 2013: 794).

«Халықтың көші-қоны туралы» ҚР Заңында «бұрынғы отандас» ұғымының анықтамасы келтірілген, оған сәйкес бұрынғы отандас – Қазақ Кеңестік Социалистік Республикасында немесе Қазақстан Республикасында туған немесе бұдан бұрын азаматтығында болған және шетелде тұрақты тұратын адам (ҚР Көші-қон туралы Заңы 2011). Қазақстандық заң шығарушы ұсынған отандастардың көрсетілген санатын «бұрынғы» деп айқындау орынды емес деп есептейміз, өйткені отандастарға «бұрынғы отандас» мәртебесін беру Қазақстан Республикасы тарапынан отандастарға қарағанда өзгеше көзқарас ретінде қабылдануы мүмкін.

Осыған орай, «шетелдегі отандас» институтының анықтамасы (қазақстандық заңнамада бұл термин жоқ – *автордың ескертпесі*) нақтылауды талап етеді. А.В. Шипилов бұл терминнің ерекше маңыздылығын атап өтіп, «отандастар» тек заңды ғана емес, сонымен қатар, рухани категория деген екен (Шипилов 2017: 129).

Жоғарыда қарастырылған мәселені реттеуде Ресейдің тәжірибесі біз үшін қызықты. Мәселен, Ресей Федерациясының шетелдегі отандастарға қатысты мемлекеттік саясаты туралы Заңының 1-бабының 1-тармағына сәйкес, отандастар – бір мемлекетте туылған, онда тұратын немесе тұрған және ортақ тіл, тарих, мәдени мұра, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптық белгілері бар адамдар, сондай-ақ осы адамдардың төменнен таралған тікелей ұрпақтары (РФ шетелдегі отандастарға қатысты мемлекеттік саясаты туралы Заңы 1999).

В.В. Раздобаров пен Е.А. Павлов: «Ресейдің отандастарға қатысты саяси бағыты тұтастай алғанда оң эволюцияны өтті: мәселені түсінбеуден және елемеуден бастап, оны ең маңыз-

дыларының бірі ретінде анықтауға, құқықтық актілерді қабылдау және отандастарды қолдау бағдарламаларын әзірлеуге дейін апарды» (Раздобаров пен Павлов, 2005: 53).

Сонымен қатар, зерттеу тақырыбын жан-жақты талқылау мақсатында Румыния мен Болгария мемлекеттерінің тәжірибесін қарастырып көрсек. Мысалы, 2015 жылғы деректер бойынша 9 миллионға жуық румын тілінде сөйлейтін қауым Румынияның шегінен тыс тұрады (<http://www.ruvek.ru/?module=articles&action=view&id=9744&theme=23>).

Румындық бірегейлікті сақтау және тарихи отанымен байланыстарды дамыту мақсатында Румынияның Шетелдегі румындық диаспора мәселелері жөніндегі министрлік (бұдан әрі – министрлік) румын тілін оқыту (білім беру бағдарламалары арқылы), рухани сабақтастықты қамтамасыз ету (шет мемлекеттердегі румындық шіркеулерді қолдау және бұқаралық ақпарат құралдарын қаржыландыру) және диаспораның мәдени құндылықтарын алға жылжыту (қауымдастықты қаржыландыру) бойынша мемлекеттік саясат жүргізеді.

2010 жылы Румыния үкіметі Шетелде тұратын отандастармен жұмыс істеу бойынша 2011-2020 жылдардағы кезеңге арналған ұзақ мерзімді стратегия жобасын бекіткен болатын. Аталған құжат өз кезегінде румын диаспорасының этникалық бірегейлігін сақтап қалуға бағытталған жол картасы болды десек те болады.

«Румын диаспорасына қолдау көрсету туралы» 2007 жылғы Заңға сәйкес өз өкілеттіктерін жүзеге асыру мақсатында министрлік мемлекеттік органдар және жергілікті атқарушы органдармен, сондай-ақ басқа заңды және жеке тұлғалармен ынтымақтасады.

«Румын диаспорасына қолдау көрсету туралы» Заң:

а) румындық мәдени бірегейлікке жататын тұлғалардың – туғаннан бері румындардың және қай жергілікті жерге (армэндар, армэнжилар, аромандар, басарабтар, буковинецтер, чуцовлахтар, дако-романдар, молдовандар және т.б.) жататындықтарына қарамастан Румынияның шегінен тыс тұратын румындық тіл және мәдени ортаға жататын тұлғалардың құқықтарын;

б) Румынияның румын диаспорасына көрсетілетін қолдау саласындағы күзіретті органдарының рөлі мен міндеттерін реттейді.

Румын диаспорасы санатына:

а) пайдаланатын этнонимге қарамастан Румыниямен көршілес мемлекеттерде тұратын

ұлттық, тілдік азшылыққа немесе байырғы этникалық топтарға жататын тұлғалар;

б) өзінің румындық азаматтығын сақтап қалған-қалмағандығына қарамастан көшіп келген румындықтар, олардың ұрпақтары, сондай-ақ Румыния аумағынан тыс табысты қызметті жүзеге асыратын шетелде тұратын Румыния азаматтары;

в) Румыниядан шыққандар болып мойындалған және елдің шегінен тыс тұратын, азшылық топ ретінде тіркелген, өз-өзін анықтау арқылы өзінің тиесілігін румындық мәдени және өзгеше кеңістікке жатқызатын этникалық румындар жатады.

«Румын диаспорасына қолдау көрсету туралы» Заңның 5-бабына сәйкес румын диаспорасына мына құқықтарға ие:

- Румынияда мемлекеттік мәдени мекемелерге, тарихи ескерткіштерге және жергілікті мұраға еркін қол жеткізу;

- Румынияда, шетелде және тұру елдерінде барлық оқыту деңгейлері мен нысандарында румын тілін оқу;

- румын тілін білуді тереңдету және румындық мәдениетті, ғылыми, этникалық және діни ерекшелікті бекіту үшін Румынияда, шетелде және тұрып жатқан елдерінде білім берудің кез келген деңгейінде және нысанында Румынияда оқу үшін өтініш беру және стипендия алу және т.б.

Келесі зерттейтін мемлекет – Болгария. Бұл мемлекет – Орта Еуропа субөңірінің маңызды геосаяси құрамдауышы болып келеді. Болгария халқының саны 7,9 млн. адам және болгарлар халықтың 85% құрайды, өйткені бұл елде түріктердің, сығандар мен македондықтардың ұлттық азшылықтарды тұрады (Чесновский 2016: 111).

Болгарияның шетелдегі болгарларға қатысты саясаты XX ғасырдың 90-жылдарынан бастап қалыптасуда. Оның дамуы «болгар ұлты» түсінігін кеңінен түсіндіру бағытымен ерекшеленеді. Этникалық диаспорамен өзара іс-қимыл жасасу процесінің мемлекеттік пайымын қалыптастыру нәтижесі 2014 жылғы шілде айында «Болгарлық азаматтар мен бүкіл әлем бойынша болгарлық тарихи қауымдарға арналған ұлттық стратегияның» қабылдануы болды (<http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938>). Аталған стратегия шетелдегі барлық этникалық болгарларды бірыңғай болгар ұлтына біріктіру міндетін қалыптастырды.

Осы процестің аса маңызды элементі шетелдік диаспорадағы сәйкестендіру процестерін қолдау, мәдениет, білім және ғылым саласында тұрақты байланыстар құру болып табылады. Білім беру саласында мәдени-ағарту қызметі мен саясатын жүргізу екі негізгі бағытта іске асырылады.

Біріншіден, Болгария болгарлық білім беру орталықтарының құрылуын және жұмыс істеуін, этникалық болгарлар тығыз қоныстанған жерлердегі мәдени-ағарту және мемориалдық ішараларды өткізуді қамтамасыз етеді. Аталған бағыт мектеп жасындағы балаларда этникалық сана-сезімді қалыптастыруға және ұлттық мемлекет шегінен тыс болгарлық этномәдени диаспораларда жалпы тарихи ескерткішті қолдау үшін жағдай жасауға бағытталған.

Екіншіден, Болгария саясаты мемлекеттік университеттерге түсу кезінде білім беру гранттарын, стипендиялар, жеңілдіктер беру арқылы Болгарияның жоғары оқу орындарына оқуға тегі болгарлық жастарды тарту саясатын жүзеге асырады және т.б. (<file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/2019-2020/found/%D0%98%D1%8E%D0%BD%D1%8C/6216.pdf>).

Білім беру саласындағы осыған ұқсас саясат XX ғасырдың екінші жартысында, оның ішінде 1982 жылдан бастап 1991 жылға дейін жұмыс істеген Шетелдегі болгарлармен жұмыс істеу жөніндегі комитет бар болған кезеңде қалыптаса бастады. Қазіргі уақытта аталған бағыттағы қызметті Шетелдегі болгарлар агенттігі жүзеге асырады.

2000 жылғы 29 наурызда Болгарияда «Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар туралы» Заңы қабылданды (<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612>). Аталған Заңның 2-бабына сәйкес:

- тегі болгарлық ең болмағанда бір туысқаны бар;
- болгарлық ұлттық сана-сезімі бар;
- тұрақты немесе ұзақ мерзім басқа мемлекеттің аумағында тұратын тұлға Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлық азамат болып табылады.

Ел аумағына келгенде болгар азаматы болып табылмайтын Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар Болгария Республикасына тұрақты тұру мақсатында олардың келуін немесе қайта оралуын реттеуге байланысты мемлекеттік баж салығын төлеу кезінде Министрлер Кеңесі белгілеген шарттармен және

тәртіпте жеңілдіктерді пайдаланады. Сондай-ақ, болгар азаматы болып табылмайтын Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар жеңілдетілген тәртіпте рұқсат алғаннан кейін елде болған уақытта жұмыс істеуге құқылы.

Сонымен қатар, болгарлық азаматтығы жоқ Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар қолданыстағы заңнамаға сәйкес, жерге байланысты заттық құқықтарды қоспағанда, болгар азаматтары үшін белгіленген шарттармен және тәртіпте Болгария Республикасында кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыра алады, инвестиция салып, заңдастыруға қатыса алады, өзінің меншікті құқығын қалпына келтіріп, мұра ала алады.

Заң Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлардың Болгария Республикасының мемлекеттік және муниципалдық оқу орындарында болгарлық азаматтармен тең жағдайда тегін бастауыш және орта білім алуға құқығы бар деп белгілейді (9-бап). Жоғары білімге қатысты алар болсақ, онда осы мәселе аталған заңмен бірге Болгария Республикасының «Жоғары білім туралы» Заңында реттелген, заң нормаларына сәйкес Республика шегінен тыс тұратын тегі болгарлық студенттер Болгарияның мемлекеттік мекемелерінде Болгария азаматтары үшін қарастырылған шарттармен тегін жоғары білім алуға құқылы (4-бөлім, 91(5)-бап) (<http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361>). Білім алуға жұмсалатын шығындарды төлеуге шамасы жетпейтін Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарлар үшін Болгария Республикасының мемлекеттік бюджетінен қаржыландыратын арнайы бағдарламалар бар (10-бап (3)). Болгар мемлекеті Болгария Республикасының шегінен тыс тұратын болгарларға оқыту, оқулықтар және болгар тілін, мәдениетін, тарихын, географиясын және басқа пәндерді меңгеру үшін қажетті басқа материалдық құралдар алу бойынша болгарлық мекемелермен ұйымдардан көмек алу құқығын береді.

Қорытынды

Зерттеу барысында Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне құқықтық мониторинг жүргізу нәтижесінде қолданыстағы нормативтік құқықтық база тұтастай алғанда қандастардың мәртебесін айқындауға және реттеуге бағытталған (қазіргі уақытта қандастарды қолдауды құқықтық қамтамасыз етумен байланысты нормалар Қазақстан Республикасының 65-тен астам құқықтық

актілерінің мәтіндерінде қамтылған, бұл құқық қолдану процесінде белгілі бір қиындық туғызады), бұл ретте «қандас» терминінің мазмұны басқа мемлекеттердің аумағында тұратын этникалық қазақтарды – қазақ диаспорасын қамтымайтындығы және тиісті құқықтық актілердің нормалары қоғамның белгілі бір сын-кәтерін тудыратындығы анықталды.

Осылайша, шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдаудың шетелдік (мәселен, Ресей, Румыния, Болгария елдерінің) тәжірибесі Қазақстан үшін осы саладағы заңнамалық базаны әзірлеу мәселесінде құнды болып табылады. «Шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасын әзірлеу Қазақстан мен шетелде тұратын отандастарымыздың арасындағы байланысты дамыту және қолдау үшін жағдай жасау жөнін-

дегі дәйекті қадам болар еді, бұл ел үшін бірқатар өзекті мәселелерді шешуге ықпал етуі мүмкін.

Жоғарыда айтылғандарды талдай отырып, осы ғылыми мақалада ұсынылып отырған арнайы заңды әзірлеудің орындылығы тек этникалық қазақтармен ғана емес, сонымен қатар, 90-жылдары Қазақстаннан көшіп кеткен шетелдегі бұрынғы отандастардың Қазақстанмен байланыс орнату үшін қолайлы жағдай жасау мақсатында жұмысты жетілдіру қажеттілігімен түсіндіріледі деген қорытындыға келуге болады.

Атап айтқанда, осы жұмыстың басты қорытындысы шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдауға, бірінші кезекте, этникалық қазақтарды тарихи Отанының айналасына шоғырландыруға бағытталған қазіргі Қазақстан тарихындағы алғашқы заң жобасын қабылдау қажеттілігі болып табылады.

Әдебиеттер

- Вернер Н.В. Соотечественники как элемент политики «мягкой силы» // Вопросы политологии. – 2018, № (3). – С. 161-175.
- Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities Adopted in New York 18 December 1992 (GA resolution 47/135) // [Электрондық ресурсы] URL: <https://www.oas.org/dil/1992%20Declaration%20on%20the%20Rights%20of%20Persons%20Belonging%20to%20National%20or%20Ethnic,%20Religious%20and%20Linguistic.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Драгнева С. Образовательная политика Болгарии в отношении болгар зарубежья / Българите в Северното Причерноморие // [Электрондық ресурсы] URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/2019-2020/found/%D0%98%D1%8E%D0%BD%D1%8C/6216.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Estman Milton J. Ethnic Pluralism and International Relations. Canadian Review of Studies in Nationalism. XVII. 1–2 (1990), Professor at Cornell University, USA.
- Gonzalez III J. Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influences, USA: Mill City Press, 2012. <https://www.enbek.gov.kz/ru/node/345001> (қаралған күні: 18.06.2021)
- <http://www.ruvek.ru/?module=articles&action=view&id=9744&theme=23> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Закон за българите, живеещи извън Република България от 11.04.2000 г. / Българският правен портал // [Электрондық ресурсы] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Закон за висшето образование. Българският правен портал // [Электрондық ресурсы] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Kymlicka, W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Clarendon Press. 1995.
- «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан Республикасының Президенті – елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. // [Электрондық ресурсы] URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Lyons T. Diaspora Lobbying and Ethiopian Politics, Diaspora Lobbies and the US Government: Convergence and Divergence in Making Foreign Policy, ed. Dewing J., Segura R., 2014, p. 163.
- Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты 2017 жылғы 12 сәуірдегі мақаласы // [Электрондық ресурсы] URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (қаралған күні: 18.06.2021)
- Мендикулова Г.М. Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие: монография. – Алматы: Ғылым, 1997. – 264 с.
- Национална стратегия за българските граждани и историческите български общности по света от 23.07.2014 г. // Официален сайт на Министерски съвет. Портал за обществени консултации // [Электрондық ресурсы] URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938> (қаралған күні: 18.06.2021)
- Ragazzi F. Governing Diasporas, International Political Sociology, 2009, No. 3, p. 383.
- Раздобаров В.В., Павлов Е.А. О положении соотечественников в странах СНГ и их поддержке Российской Федерацией // Аналитический вестник Совета Федерации Федерального собрания РФ «Защита прав и интересов соотечественников, проживающих за рубежом». – М., 2005, № 20 (272). Ч. I. – С. 52-62.

Скринник В.М. Россия и зарубежные соотечественники: проблемы консолидации и интеграции в новых геополитических условиях. – Бишкек: КРСУ, 2008. – 432 с.

Федеральный закон «О государственной политике Российской Федерации в отношении соотечественников за рубежом» от 24.05.1999 № 99-ФЗ // [Электрондык ресурс] URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/ (қаралған күні: 18.06.2021)

Чесновский, М.Э. Страны Средней Европы в международных отношениях (1989–2014 гг.). В 2 ч. Ч. 2. Страноведческий аспект: пособие / М.Э. Чесновский. – Минск: БГУ, 2016. – 239 с. – С. 111.

«Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі № 477-IV Заңы. [Электрондык ресурс] URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (қаралған күні: 18.06.2021)

Шипилов А.В. Российские соотечественники: эволюция статуса, внимания и понимания / Власть, 2017, № 25(10), с.129-135.

Zhampeissof D.A. Legal Aspects of Ethnic Repatriation: Comparative and Juridical Analysis. Middle East Journal of Scientific Research, 15(6), 2013. P. 794–803. // [Электрондык ресурс] URL: <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.15.6.113121> (қаралған күні: 18.06.2021)

References

Verner N.V. Sootechestvenniki kak element politiki «myagkoj sily» [Compatriots as an element of the policy of “soft power”] / Voprosy politologii, 2018, № (3), s.161-175.

Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities Adopted in New York 18 December 1992 (GA resolution 47/135) // [Elektron. resurs] URL: <https://www.oas.org/dil/1992%20Declaration%20on%20the%20Rights%20of%20Persons%20Belonging%20to%20National%20or%20Ethnic,%20Religious%20and%20Linguistic.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)

Dragneva S. Obrazovatel'naya politika Bolgarii v otnoshenii bolgar zarubezh'ya / [Educational policy of Bulgaria towards Bulgarians abroad] / B'lgarite v Severnoto Prichernomorie // [Elektron. resurs] URL: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Usur/D0%A0%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB/2019-2020/found/%D0%98%D1%8E%D0%BD%D1%8C/6216.pdf> (қаралған күні: 18.06.2021)

Estman Milton J. Ethnic Pluralism and International Relations. Canadian Review of Studies in Nationalism. XVII. 1–2 (1990), Professor at Cornell University, USA.

Gonzalez III J. Diaspora Diplomacy: Philippine Migration and its Soft Power Influences, USA: Mill City Press, 2012.

<https://www.enbek.gov.kz/ru/node/345001> (Accessed: 18.06.2021)

<http://www.ruvek.ru/?module=articles&action=view&id=9744&theme=23> (Accessed: 18.06.2021)

Zakon za b'lgarite, zhiveeshchi izv'n Republika B'lgariya ot 11.04.2000 g. [Law on Bulgarians Living Outside the Republic of Bulgaria] B'lgarskiyat praven portal // [Elektron. resurs] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2134916612> (Accessed: 18.06.2021)

Zakon za vissheto obrazovanie. B'lgarskiyat praven portal [Higher Education Act] // [Elektron. resurs] URL: <http://www.lex.bg/bg/laws/ldoc/2133647361> (Accessed: 18.06.2021)

Kymlicka, W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Clarendon Press. 1995.

«Qazaqstan-2050» Strategiasy qalyptasqan memleketin jaŋa saiasi baǵyty» Qazaqstan Respublikasynyn Prezidenti – elbasy N.Ä. Nazarbaevtyñ Qazaqstan halqyna Joldauy [Address by the Leader of the Nation, N.Nazarbayev «Kazakhstan-2050» Strategy: New political course of the established state». [Elektron. resurs] URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (Accessed: 18.06.2021)

Lyons T. Diaspora Lobbying and Ethiopian Politics, Diaspora Lobbies and the US Government: Convergence and Divergence in Making Foreign Policy, ed. Dewing J., Segura R., 2014, p. 163.

Memleket basshysynyn «Bolashakqa bardar: ruhani zhaŋgyru» atty 2017 zhylgy 12 sәuirdegi maqalasy [Course towards the future: modernization of Kazakhstan's identity 12 april 2017 year] // [Elektron. resurs] URL: https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy (Accessed: 18.06.2021)

Mendikulova G.M. Istoricheskie sudby kazahskoi diaspori. Proishojdenie i razvitie. Monografiya. [Historical destinies of the Kazakh diaspora. Origin and development. Monograph.]. Almaty: Ğylym, 1997. – 264 s.

Nacionalna strategiya za b'lgarskite grazhdani i istoricheskite b'lgarski obshchnosti po sveta ot 23.07.2014 g. // Oficialen sajt na Ministerski s'vet. Portal za obshchestveni konsul'tacii [National strategy for Bulgarian citizens and historical Bulgarian communities around the world from 23.07.2014] // Oficialen sajt na Ministerski s'vet. Portal za obshchestveni konsul'tacii // [Accessed: 18.06.2021] [Elektron. resurs] URL: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=938> (Accessed: 18.06.2021)

Ragazzi F. Governing Diasporas, International Political Sociology, 2009, No. 3, p. 383.

Razdobarov V.V., Pavlov E.A. O polozhenii sootechestvennikov v stranah SNG i ih podderzhke Rossijskoj Federaciej [On the situation of compatriots in the CIS countries and their support by the Russian Federation]. – Analiticheskij vestnik Soveta Federacii Federal'nogo sobraniya RF «Zashchita prav i interesov sootechestvennikov, prozhivayushchih za rubezhom». – Moskva, 2005, № 20 (272). CH. I. – S. 52-62.

Skrinnik V.M. Rossiia i zarubejnye sootechestvenniki: problemy konsolidacii i integracii v novyh geopoliticheskikh usloviyah. [Russia and Foreign Compatriots: Problems of Consolidation and Integration in New Geopolitical Conditions]. Bishkek: KRSU, 2008. – 432 s.

Federal'nyj zakon «O gosudarstvennoj politike Rossijskoj Federacii v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom» ot 24.05.1999 № 99-FZ [Federal Law “On the state policy of the Russian Federation in relation to compatriots abroad” dated May 24, 1999 No. 99-FZ] // [Elektron. resurs] URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23178/ (Accessed: 18.06.2021)

Chesnovskij, M. E. Strany Srednej Evropy v mezhdunarodnyh otnosheniyah (1989–2014 gg.) [Central European countries in international relations (1989–2014)]. V 2 ch. CH. 2. Stranovedcheskij aspekt: posobie / M. E. Chesnovskij. – Minsk: BGU, 2016. – 239 s. – S.111

«Halyqtyn köşi-qony turaly» Qazaqstan Respublikasynyn 2011 jylgy 22 şildedegi № 477-IV Zańy [Law of the Republic of Kazakhstan «On Migration», dated 22 July 2011 No. 477-IV]. [Elektron. resurs] URL: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000151_ (Accessed: 18.06.2021)

Shipilov A.V. Rossijskie sootchestvenniki: evolyuciya statusa, vnimaniya i ponimaniya [Russian compatriots: evolution of status, attention and understanding] / Vlast', 2017, № 25(10), s.129-135.

Zhampeissovo D.A. Legal Aspects of Ethnic Repatriation: Comparative and Juridical Analysis. Middle East Journal of Scientific Research, 15(6), 2013. P. 794–803. // [Elektron. resurs] URL: <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.15.6.113121> (Accessed: 18.06.2021)

S.S. Ayubayeva^{1*} , L.I. Kussainova¹ , A.S. Ibrayeva² ,
D.M. Baimakhanova² , M.Y. Saginaev²

¹Institute of Management of The Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Kazakhstan, Kazakhstan, Nur-Sultan

²Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: s.ayubayeva@apa.kz

IMPROVEMENT OF THE ANTI-CORRUPTION LEGISLATION IN THE FIELD OF STATE SERVANT IMAGE FORMATION

In the article the authors consider legal measures aimed at forming the image of a civil servant. The authors suggest measures related to strengthening the financial control over the activities of officials. It is suggested to supplement the conceptual apparatus in the anti-corruption legislation in order to improve the image of the civil service. Besides the ethical problems of forming the image of a civil servant which the authors consider to be the main ones are considered. The process of forming the image of a civil servant is the result takes a long time. First of all, it is necessary to remember that it is the result of a long and painstaking work that requires a preliminary research of problems related to formation of the image of a civil servant. Based on the analysis of specialized literature, law enforcement practice as well as the regulatory framework governing the activities of civil servants, the authors offer recommendations for improving image of a civil servant. Since the quality of performance of functional duties also depends on the quality of the regulatory framework, the authors would like to note that the legal direction of ensuring the image of a civil servant is one of the effective methods of improving the efficiency of the public service system. However, this is not always possible if there are incompetent officials in local government bodies. In this regard, it is necessary to create systematic measures to form a positive image of civil servants.

Key words: image, civil servant, ethics, civil service, corruption, anti-corruption measures, legal measures to improve image of a civil servant.

С.С. Аюбаева^{1*}, Л.И. Кусаинова¹, А.С. Ибраева²,
Д.М. Баймаханова², М.Е. Сагинаев²

¹Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
Мемлекеттік басқару академиясының Басқару институты, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: s.ayubayeva@apa.kz

Мемлекеттік қызметшінің имиджін қалыптастыру саласындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнаманы жетілдіру

Мақалада авторлар мемлекеттік қызметкердің имиджін қалыптастыруға бағытталған құқықтық шараларды қарастырады. Авторлар шенеуніктердің қызметіне қаржылық бақылауды күшейтуге байланысты шараларды ұсынады. Мемлекеттік қызметтің имиджін арттыру мақсатында сыбайлас жемқорлыққа қарсы заңнамаға ұғымдық аппаратты толықтыру ұсынылды. Жоғарыда айтылғандардан басқа, авторлар мемлекеттік қызметшінің имиджін қалыптастырудың этикалық мәселелерін қарастыруды негізгі деп санайды. Мемлекеттік қызметшінің имиджін қалыптастыру процесі, бұл бір күннің нәтижесі емес. Ең алдымен, бұл мемлекеттік қызметшінің имиджін қалыптастыру проблемаларын алдын ала зерделеуді талап ететін ұзақ және тынымсыз жұмыстың нәтижесі екенін есте сақтау қажет. Арнайы әдебиеттерді, құқық қолдану практикасын, сондай-ақ мемлекеттік қызметшілердің қызметін реттейтін заңнамалық базаны талдау негізінде авторлардың мемлекеттік қызметшінің имиджін жақсарту бойынша ұсыныстары бар. Функционалдық міндеттерді орындау сапасы нормативтік-құқықтық базаның сапасына да байланысты болғандықтан, авторлар мемлекеттік қызметшінің имиджін қамтамасыз етудің құқықтық бағыты мемлекеттік қызмет жүйесінің тиімділігін арттырудың тиімді әдістерін атап өтеді. Алайда, егер жергілікті мемлекеттік органдарда біліктілігі төмен шенеуніктер отырған жағдайда ол әрдайым бұлай бола бермеуі мүмкін. Осыған байланысты мемлекеттік қызметшілердің оң имиджін қалыптастыру бойынша жүйелі шаралар құру қажет.

Түйін сөздер: имидж, мемлекеттік қызметкер, этика, мемлекеттік қызмет, сыбайлас жемқорлық, сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар, мемлекеттік қызметшінің имиджін жақсарту жөніндегі заңды шаралар.

С.С. Аюбаева^{1*}, Л.И. Кусаинова¹, А.С. Ибраева²,
Д.М. Баймаханова², М.Е. Сагинаев²

¹Институт управления Академии Государственного управления
при Президенте Республики Казахстан, Казахстан, г. Нур-Султан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: s.ayubayeva@apa.kz

Совершенствование антикоррупционного законодательства в сфере формирования имиджа государственного служащего

В статье авторы рассматривают правовые мероприятия, направленные на формирование имиджа государственного служащего. Авторами предложены меры, связанные с усилением финансового контроля за деятельностью чиновников. Предложено дополнение понятийного аппарата в антикоррупционном законодательстве с целью повышения имиджа государственной службы. Помимо изложенного, рассмотрены этические проблемы формирования имиджа государственного служащего, которые авторы считают основными. Процесс формирования имиджа государственного служащего – это результат работы не одного дня. В первую очередь, необходимо помнить, что это результат проведения длительной и кропотливой работы, требующей предварительного изучения проблем формирования имиджа государственного служащего. На основе анализа специальной литературы, правоприменительной практики, а также нормативно-правовой базы, регламентирующей деятельность государственных служащих, авторами предложены рекомендации для повышения имиджа государственного служащего. Так как качество выполнения функциональных обязанностей также зависит от качества нормативно-правовой базы, авторы хотели бы отметить, что правовое направление обеспечения имиджа государственного служащего является одним из эффективных методов повышения эффективности системы государственной службы. Однако это не всегда возможно, если в местных государственных органах есть некомпетентные чиновники. В этой связи необходимо создать системные меры по формированию позитивного имиджа государственных служащих.

Ключевые слова: имидж, государственный служащий, этика, государственная служба, коррупция, меры противодействия коррупции, правовые меры повышения имиджа государственного служащего.

Introduction

The formation of image of a civil servant is a complicated process. It requires systematic measures aimed at achieving a single result. These systemic activities should include political, ideological and cultural activities.

Whenever the term «reputation» is applied to public sector organizations, the first thoughts that come to mind are negative. Since public organizations have been connected with such privative concept as inefficiency, bureaucracy, embezzlement, unprofessionalism and inflexibility for a long time, it is hard to visualize that public organizations generally will be interested in enhancing and defending their reputation (Arild Waeraas, Moshe Maor, 2014).

Understanding the significance of all methods of formation of reputation of a civil servant the article highlights regulatory issues taking into account the importance of this aspect in solving the problem identified. Today a negative factor for the formation

of positive image of civil servants is the high level of corruption in the system of state bodies. According to BLL Consulting, it negates all the achievements that have been achieved over the entire period of existence of our law state (2020).

If reputation management is built inefficiently, all the changes taking place in the public sector today may entail a risk or a lost possibility for the public sector (Raguseo E., Mosconi P., Ferro E. ,2011). For this reason, in this article we intend to study this phenomenon in order to better understand the process of improvement the anti-corruption legislation in the field of state servant image formation.

According to Transparency international (2020) the Republic of Kazakhstan is currently ranked 94th among the least corrupt countries in the world. Of course, this is a great achievement for our state taking into account that recently the Republic of Kazakhstan was ranked 140th out of 180 countries as one of the most corrupt countries in the world.

Today, social networks have an increasing influence on the formation of the reputation of state

bodies, since they have the opportunity to influence the image of state bodies in the eyes of the population. Government organizations, accustomed to controlling and distributing information in their favor, are getting used to the new realities dominated by social networks, since information can appear independently of them and is heavily controlled, and all kinds of influencers provide information as it is convenient for them (Etter et al. ,2019). The level of reputation of state bodies is very important, since the reputation of the public sector affects not only the effectiveness of the state apparatus and its perception by the population, but also the efficiency of large state-owned enterprises and the quasi-public sector (Sataøen and Wæraas, 2016).

Recently, a great attention in public sector is given to the the organizational reputation by state managers, this is due to the fact that the level of perception of public authorities increasingly depends on how the population treats them (Boone and Salomonsen 2020, 215). The importance of the public's opinion on the reputation of civil servants increases taking into account the ability of the population to exchange information on the Internet and evaluate the reputation of public servants through online systems (Canel and Luoma-aho 2019, 129).

At the same time the blatant facts related to the criminal prosecution of high-ranking officials indicate an increase in political corruption. The most recent cases of detention of the heads of the Ministry of Health of the Republic of Kazakhstan and the Fund of Medical Insurance are striking examples. The facts given above prove the existence of a low level of image of a civil servant which also falls due to the fact that the first heads of state bodies are brought to criminal responsibility.

At the same time, in some cases the existence of laws is not enough to solve this problem. We are talking about the low quality of the regulatory framework in the field of public service and formation of negative image of a civil servant. Based on the analysis of the regulatory framework in this area the article highlights the shortcomings that occur in the current legislation on combating corruption.

The existing financial control measures are a primitive weapon in the struggle against corruption and in majority of cases it gives rise to impunity in state bodies, which leads to the formation of negative image of a civil servant. We are talking about the ineffectiveness of the anti-corruption law and presence of various gaps in the law that allow for corrupt activities and legalize property acquired by criminal ways. What procedure should be used to

fix the obligation of relatives to submit an income declaration to the tax authorities?

Methodology

While research various methods and approaches of scientific knowledge were used including legal, institutional, structural and functional, systemic and comparative legal approaches.

The empirical basis of this research was the analysis of the legal framework of the Republic of Kazakhstan in the field of combating corruption. The research was based on the scientific works of Kazakhstani and foreign authors as well as methodological, legislative and regulatory materials on the research topic. The use of the comparative legal method helped in identifying analogies and differences in different legislative acts in the field of anti-corruption policy.

Results

Nowadays the Republic of Kazakhstan has created a sufficient legal framework in the field of state service aimed at creating positive image of a civil servant. For example, over the past 10 years many regulatory legal acts have been adopted, among which we can note: the Law of the Republic of Kazakhstan "On Combating Corruption" (November 18, 2015); the Law of the Republic of Kazakhstan "On Public Service of the Republic of Kazakhstan" (November 23rd , 2015); Decree of the President of the Republic of Kazakhstan "On measures to further improve the ethical standards and rules of conduct of civil servants of the Republic of Kazakhstan" and other regulatory legal acts (December 29, 2015 №153).

In order to educate a civil servant to have a negative attitude to corruption, to greed and desire to enrich by any way, sometimes methods of persuasion are not enough. To create positive image of a civil servant associated with selfless service to the Motherland it is necessary to form anti-corruption legislation that would be able not only to educate a civil servant in the spirit of patriotism but also to put a significant barrier to the desire to enrich by any way.

Nowadays the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) in article 6 «System of anti-corruption measures» contains the main anti-corruption measures, which provide for necessity in: anti-corruption monitoring; analysis of corruption risks; formation of anti-corruption culture; conducting scientific anti-corruption

expertise of laws; identification of conditions for committing corruption crimes in regulatory legal acts; compliance and formation of anti-corruption standards; financial control; elimination of conflicts of interest; combating corruption in the business

sphere; combating corruption offenses; reporting on corruption crimes and offenses; reporting on corruption offenses; eliminating the consequences of corruption offenses and preparing a National report on Combating Corruption.

Table 1 – Proposals for improving anti- corruption legislation

Legal acts	Definition
The Law «On Combating Corruption» (2015)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Article 6 «System of anti-corruption measures» should be supplemented with the item-ethicization of the state apparatus. 2. Article 9 should be supplemented with an explanation of the concept of «anti-corruption culture». 3. Article 11 p. 3. p. 1, 2, 3 and 4 add the following to the list of close relatives of civil servants, who submit a declaration of income and property: parents, children, full and half brothers and sisters, grandchildren, grandparents. 4. In Article 12, paragraph 1 it is necessary to introduce restrictions on the joint performance of state duties in relation to another category of persons-relatives (not related to the category of relatives).

Note- by source [3]

We believe that in article 6 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) the legislator did not fully set out the measures to combat corruption. In particular, the main direction of both the fight against corruption and improving image of a civil servant (and we consider these processes inseparably from each other) is ethical support that is the ethicization of the state apparatus. Unfortunately, article 6 of the mentioned legal act does not tell anything about the ethical aspects of combating corruption (table 1).

So in the third paragraph of article 6 we are talking about the formation of anti-corruption culture. However, there are some ambiguities in article 9 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015). Moreover, neither article 1 nor article 9 of the above-mentioned law says anything about the concept of “anti-corruption culture” (table 1), the law only considers the possibility of forming an anti-corruption culture in society by strengthening values aimed at instilling intolerance to corruption.

At the same time the Law specifies that information and organizational activities are implemented by conducting explanatory work in mass media organizing and conducting events including those related to state orders in accordance with the requirements of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan.

Thus the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» of 2015 has a big drawback, it is the lack of the mechanism for implementing the above-mentioned regulatory act.

All omissions of regulatory legal acts are resolved by ministries and departments through the adoption of subordinate regulatory legal acts. In this regard often subordinate legal acts have a low level of quality and therefore the implementation of the law is blocked.

As in the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015), so in the Law “On counteraction to Corruption” (1998) the issue of introducing proper financial control over the activities of a civil servant and the possibility of legalizing property acquired by criminal way has not been resolved. Financial monitoring of a civil servant is so weak when it comes to attempts of bringing him to disciplinary or criminal responsibility.

Considering the financial control of civil servants, it can be noted that Article 11 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) almost completely reproduces the provisions of Article 9 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On counteraction to Corruption” (1998), which states that four categories of citizens (officials, persons authorized to perform public functions, persons holding responsible public service, as well as persons equated to those authorized to perform public service), as well as their spouses are required to submit a declaration of income and property.

At the same time such a provision in the law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) did not appear out of nowhere taking into account the existence of the International Code of Conduct for Public Officials, where article

8 states that not only civil servants, but their spouses, as well as other dependents must be subject to financial control, as well as provide data on their income (Pochepcov G. G., 2014, p.346).

For example, the most common way to legalize property obtained by entering into corrupt transactions is to buy real estate. The essence of simplicity of legalizing criminally acquired property is that what is obtained illegally can be successfully registered to close relatives that are parents, children, brothers, sisters, grandchildren and so on (table 1). If we go back to our Law «On Combating Corruption» (2015) we will note that the above-mentioned persons are not subject to financial control, which means that the property acquired by criminal way will not be checked by anyone.

Thus, article 12 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) stipulates inadmissibility of joint service of close relatives and spouses in the public service. This article is aimed at preventing nepotism in the ranks of state bodies. The joint performance of state functions by close relatives and spouses is violation of anti-corruption culture of behavior and it is more typical of Asian states.

In our opinion article 12 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) should also include restrictions on the joint performance of state duties in relation to another category of persons-relatives (not related to the category of close relatives) (table 1).

Discussion

The Law provides for the definition of the process of «formation of anti-corruption culture», which is understood as the activity carried out by anti-corruption entities related to the preservation and strengthening of a system of values in society that reflect intolerance to corruption (Article 9 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» 2015). This process is based on the implementation of a set of measures related to the implementation of educational, informational and organizational measures.

We are talking about the introduction of anti-corruption education in educational institutions of Kazakhstan which is interpreted in the law as a continuous process of transferring anti-corruption knowledge for the purpose of moral, intellectual, cultural development and formation of an active civil position of non-acceptance of corruption by an individual.

Speaking of the financial control of civil servants the necessity to introduce financial control measures was firstly mentioned in the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan «On additional measures to strengthen the fight against crime and corruption and further improve law enforcement in the Republic of Kazakhstan» (April 22, 2009, #793). According to this Decree, the President of the Republic of Kazakhstan gave instructions on the necessity to develop a mechanism for financial verification of persons entering the civil service, as well as financial verification in the course of performing state duties (A collection of normative legal acts, 2009, p.229).

At the same time, there are diametrically opposed points of view in the legal and special literature. For example, V. N. Burlakov (2005, p.253) has an opinion that the requirement to file a declaration of income of the spouses of officials is illegal and violates such rights as the right to privacy, family and personal secrets.

The analysis of the law enforcement activities of state bodies of the Republic of Kazakhstan shows that the most dangerous forms of violation of the norms of financial control which significantly reduce the level of the image of a civil servant are:

- Late submission of the income declaration to the tax authorities;
- The presence of material or intellectual forgery in the income declaration;
- Inconsistency of the income declaration with the real property status of a civil servant or a candidate entering the civil service.

Nowadays the concept of close relatives given in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan (July 4, 2014 No. 231) and the Code of Administrative Offences of the Republic of Kazakhstan (July 5, 2014) is identical. In accordance with the above-mentioned legal acts the category of close relatives includes not only parents and children, but also adopted children, adoptive parents, full and half siblings, grandparents and grandchildren. This category of close relatives, as well as spouses should be subject to financial monitoring. But the question is by what procedure they should be required to file an income declaration with the tax authorities.

For example, how to solve a situation where close relatives do not communicate with each other? At the same time, in all cases it is necessary to conduct appropriate financial checks, when there are grounds to believe that the property acquired by criminal way is registered on a close relative.

Conclusion

Summing up the results of this analytical note we can say that the existing financial control measures are a primitive weapon in the struggle against corruption and for the majority of cases it generates impunity in the ranks of law enforcement and state bodies, which leads to the formation of negative image of a civil servant.

Recently the Republic of Kazakhstan the issue of phased implementation of financial control in relation to all citizens of the Republic of Kazakhstan regardless of the sphere of activity has been implemented, it can be commercial or state. Time will show how well this is justified. At the same time, the opportunity to fight the shadow economy can be noted as a positive change.

In turn, the joint implementation of state functions decomposes both the state power apparatus and the image of the public service system which is currently at insufficiently high level.

We consider it expedient for special state bodies to monitor the situation in state bodies and establish the degree of kinship between the persons performing state functions.

Of course, the formation of anti-corruption culture in society, which is mentioned in the Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption» (2015) is an important measure that is necessary to work on the subconscious level with the citizens of the republic on intolerance to corruption. But unfortunately, the law does not say anything about the formation of anti-corruption culture among civil servants. It is a significant gap in our anti-corruption legislation.

Thus it can be seen that the gaps in the legislation lead to the immorality of behavior of a civil servant which is manifested in the absence of fear of being brought to criminal or disciplinary responsibility.

Thereby summarizing the above we would like to note the following: the legal direction of ensuring the image of a civil servant is one of the effective methods of improving the efficiency of the civil service system. The quality of the performance of functional responsibilities also depends on the quality of the regulatory framework. However, this is not always possible if there are incompetent officials in local state bodies. In this regard it is necessary to develop systematic measures to create positive image of civil servants.

Литература

- Закон Республики Казахстан «О борьбе с коррупцией» от 2 июля 1998 года. [Электрон. ресурс]- URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000267>
- Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» от 18 ноября 2015 года. [Электрон. ресурс]- URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
- Кодекс Республики Казахстан «Об Административных правонарушениях» от 5 июля 2014 года. [Электрон. ресурс]- URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235#3239>
- Криминология: Учебник / Под ред. проф. В.Н. Бурлакова, проф. Н.М. Кропачева. – СПб.: Издательство юрид. факультета СПб. гос. универ-та, 2005. – 520 с.
- Почепцов Г.Г. Имиджелогия. – Киев: Ваклер, 2014. – 574 с.
- Правовые меры борьбы с коррупцией: Сборник нормативных правовых актов. – Караганда: КарЮИ МВД РК им Б. Бейсенова, 2009. – 239 с.
- «Уголовно-процессуальный Кодекс» Республики Казахстан от 4 июля 2014 года. [Электрон. ресурс]- URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
- Arild Waeraas, Moshe Maor (2014). Understanding organizational reputation in a public sector context. [Электрон. ресурс]- URL: https://www.researchgate.net/publication/283114178_Understanding_organizational_reputation_in_a_public_sector_context
- BLL Consulting. The reputational risks of corruption. [Электрон. ресурс]- URL: <https://www.bllconsulting.com/the-reputational-risks-of-corruption/>
- Boon, J., & Salomonsen, H. H. (2020). Public sector organizations and reputation. Handbook of public sector communication (pp. 215–227). New York: Wiley-Blackwell
- Canel, M., & Luoma-aho, V. (2019). Public sector communication. Closing gaps between public sector organizations and citizens (p. 129). Boston: Wiley
- Etter, M., Ravasi, D., & Colleoni, E. (2019). Social media and the formation of organizational reputation. Academy of Management Review. [Электрон. ресурс]- URL: <https://journals.aom.org/doi/full/10.5465/amr.2014.0280>
- Raguseo E., Mosconi P., Ferro E. (2011). Reputation management as a lever of public sector innovation. [Электрон. ресурс]- URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11421659.pdf>
- Sataøen, H. L., & Wæraas, A. (2016). Building a sector reputation: The strategic communication of national higher education. International Journal of Strategic Communication. [Электрон. ресурс]- URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1553118X.2016.1176567>

Transparency international: The global coalition against corruption. Corruption perceptions index. [Электрон. ресурс]- URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/kaz> (Дата обращения: 10.05.2021)

References

Zakon Respubliki Kazahstan «O bor'be s korrupciej» ot 2 iyulya 1998 goda [Law of the Republic of Kazakhstan « On counteraction to Corruption», dated July 2, 1998]. [Electronic resource]- Available at: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000267_ (Accessed: 15.04.2021)

Zakon Respubliki Kazahstan «O protivodejstvii korrupcii» ot 18 noyabrya 2015 goda [Law of the Republic of Kazakhstan «On Combating Corruption», dated November 18, 2015]. [Electronic resource]- Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (Accessed: 07.04.2021)

Kodeks Respubliki Kazahstan «Ob Administrativnyh pravonarushenijah» ot 5 ijulja 2014 goda [Code of the Republic of Kazakhstan «On administrative infractions, dated July 5, 2014»]. [Electronic resource]- Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235#3239> (Accessed: 05.05.2021)

Kriminologiya: Uchebnik / Pod red.prof. V.N.Burlakova, prof. N.M.Kropacheva [Criminology: Textbook / Edited by prof. V. N. Burlakov, prof. N. M. Kropachev]. (SPb.: Izdatel'stvo yurid. fakul'teta SPb. gos.univer-ta, 2005. 520 p).

Pochepcov G.G. Imidzhelogiya [Imagelogy] (Vakler, Kiev, 2014, 574 p) [in Russian].

Pravovye mery bor'by s korrupciej: Sbornik normativnyh pravovyh aktov [Legal measures to combat corruption: A collection of normative legal acts] (Karaganda: KarYUI MVD RK im B. Bejsenova, 2009. 239 p).

«Ugolovno- processual'nyj Kodeks» Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda [«Criminal Procedure Code» of the Republic of Kazakhstan, dated July 4, 2014]. [Electronic resource]- Available at: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> (Accessed: 18.08.2021)

Arild Waeraas, Moshe Maor (2014). Understanding organizational reputation in a public sector context. [Electronic resource]- Available at: https://www.researchgate.net/publication/283114178_Understanding_organizational_reputation_in_a_public_sector_context (Accessed: 08.05.2021)

BLL Consulting. The reputational risks of corruption. [Electronic resource]- Available at: <https://www.bllconsulting.com/the-reputational-risks-of-corruption/> (Accessed: 10.04.2021)

Boon, J., & Salomonsen, H. H. (2020). Public sector organizations and reputation. Handbook of public sector communication (pp. 215–227). New York: Wiley-Blackwell

Canel, M., & Luoma-aho, V. (2019). Public sector communication. Closing gaps between public sector organizations and citizens (p. 129). Boston: Wiley

Etter, M., Ravasi, D., & Colleoni, E. (2019). Social media and the formation of organizational reputation. Academy of Management Review. [Electronic resource]- Available at: <https://journals.aom.org/doi/full/10.5465/amr.2014.0280> (Accessed: 20.04.2021)

Raguseo E., Mosconi P., Ferro E. (2011). Reputation management as a lever of public sector innovation. [Electronic resource]- Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/11421659.pdf> (Accessed: 12.04.2021)

Sataøen, H. L., & Wæraas, A. (2016). Building a sector reputation: The strategic communication of national higher education. International Journal of Strategic Communication. [Electronic resource]- Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1553118X.2016.1176567> (Accessed: 18.06.2021)

Transparency international: The global coalition against corruption. Corruption perceptions index. [Electronic resource]- Available at: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/kaz> (Accessed: 10.05.2021)

Zh.C. Shukenova¹ , A.B. Seifullina^{2*} , Sh. Utegenov³ ,
A.K. Ibrayeva⁴ , B. Dyussebaliyeva⁵

¹Korkyt Ata Kyzylorda University, Kazakhstan, Kyzylorda

²c.j.s., Kazakhstan, Nur-Sultan

³Kazakh-Russian International University, Kazakhstan, Aktobe

⁴Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbayev, Kazakhstan, Aktobe

⁵Specialized Investigative Court of the Atyrau city, Kazakhstan, Atyrau

*e-mail: baigerim2000@mail.ru

30-YEARS OF INDEPENDENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND ACTUAL ISSUES OF THE COURT SYSTEM

This article reveals some theoretical and practical problems concerning the judicial system of the Republic of Kazakhstan. It is noted that the judicial system is currently at the stage of modernization. The judicial system is called upon to protect human rights, restore justice, and impose fair penalties. The level of public confidence in the state power as a whole depends on the quality of the judicial power.

The purpose of this article is to reveal the process of improving the judicial system of the Republic of Kazakhstan. At the same time, consider the main directions of modernization of the judicial system. These are the improvement of legislation, the creation of specialized courts, and increasing the authority of judges. The article analyzes the provisions of the new administrative procedural code. According to the authors, it is necessary to improve constantly the skills of judges in various areas of public life. It is concluded that the judicial power in Kazakhstan should be strong, independent, authoritative, competent, professional. This is the main challenge that facing the State now. The results of this article are significant both in theoretical and practical terms.

Key words: court, judicial system, modernization, justice, authority of the judiciary, three-tier model of justice.

Ж.С. Шукенова¹, А.Б. Сейфуллина^{2*}, Ш.К. Утегенов³,
А.К. Ибраева⁴, Б. Дюсебалиева⁵

¹Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қазақстан, Қызылорда қ.

²З.ғ.к., Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.

³Қазақстан-Ресей Халықаралық университеті, Қазақстан, Ақтөбе қ.

⁴Қазақстан Республикасы ІІМ М. Дүкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Қазақстан, Ақтөбе қ.

⁵Атырау қаласының мамандандырылған тергеу соты, Қазақстан, Атырау қ.

*e-mail: baigerim2000@mail.ru

Қазақстан Республикасының 30 жылдық тәуелсіздігі және сот жүйесінің өзекті мәселелері

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының сот жүйесіне қатысты кейбір теориялық және практикалық мәселелер ашылады. Қазіргі уақытта сот жүйесі жаңғырту сатысында тұр. Сот жүйесі адам құқықтарын қорғауға, әділеттілікті қалпына келтіруге, әділ жаза тағайындауға арналған. Қоғамның жалпы мемлекеттік билікке деген сенім деңгейі сот билігінің сапасына байланысты.

Осы мақаланың мақсаты – Қазақстан Республикасының сот жүйесін жетілдіру процесін ашу. Бұл ретте сот жүйесін жаңғыртудың негізгі бағыттарын қарастыру қажет. Бұл заңнаманы жетілдіру, мамандандырылған соттар құру, судьялардың беделін арттыру. Мақалада жаңа әкімшілік рәсімдік іс жүргізу кодексінің ережелеріне талдау жүргізілді. Авторлардың пікірінше, судьялардың қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларында үнемі біліктілігін арттыру қажет. Қазақстанда сот билігі күшті, тәуелсіз, беделді, құзыретті, кәсіби болуы керек деген қорытынды жасалды. Бұл – мемлекет алдында тұрған басты міндет. Бұл мақаланың нәтижелері теориялық және практикалық тұрғыда өте маңызды болып табылады. Сот билігі азамат пен мемлекет арасындағы, адам мен адам арасындағы қоғамдық қатынасты мемлекеттік биліктің заңдылығы мен әділдігін бейнелейтін символ ретінде мемлекеттік басқарудың ең маңызды, қажетті буындарының бірі болып табылады.

Түйін сөздер: сот, сот жүйесі, модернизация, сот төрелігі, сот билігінің беделі, сот төрелігінің үш буынды моделі.

Ж.С. Шукенова¹, А.Б. Сейфуллина^{2*} Ш. Утегенов³,
А.К. Ибраева⁴, Б. Дюсебалиева⁵

¹Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Казахстан, г. Кызылорда

²организация, Казахстан, г. Нур-Султан

³Казахстанско-Российский международный университет, Казахстан, г. Актобе.

⁴Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан
имени М. Дукенбаева, Казахстан, г. Актобе

⁵Специализированный следственный суд города Атырау, Казахстан, г. Атырау

*e-mail: baigerim2000@mail.ru

30 лет Независимости Республики Казахстан и актуальные вопросы судебной системы

В данной статье раскрываются некоторые теоретические и практические проблемы, касающиеся судебной системы РК. Отмечается, что судебная система в настоящее время находится на этапе модернизации. Судебная система призвана защищать права человека, восстанавливать справедливость, назначать справедливые меры наказания. От качества судебной власти зависит уровень доверия общества к государственной власти в целом.

Цель данной статьи – раскрыть процесс совершенствования судебной системы Республики Казахстан. А также рассмотреть основные направления модернизации судебной системы, а именно совершенствование законодательства, создание специализированных судов, повышение авторитета судей. В статье был проведен анализ положений нового административного процедурно-процессуального кодекса. По мнению авторов, необходимо постоянное повышение квалификации судей в различных областях общественной жизни. Сделан вывод о том, что в Казахстане судебная власть должна быть сильной, независимой, авторитетной, компетентной, профессиональной. Это главная задача, которая стоит сейчас перед государством. Результаты данной статьи значимы как в теоретическом, так и в практическом плане. Судебная власть является самым ключевым звеном государственного управления, олицетворяющим законность и справедливость государственной власти.

Ключевые слова: суд, судебная система, модернизация, правосудие, авторитет судебной власти, трехзвенная модель правосудия.

Introduction

The topic of scientific research of problems on further improvement of judicial system of the Republic of Kazakhstan was chosen due to the need of illustrating the most urgent and promising issues in the field of activities of the courts of the Republic of Kazakhstan. The problems of further improvement of the judicial system are of the greatest relevance, primarily due to the need of increasing the authority of the judicial power and strengthening public confidence in it. It is well known that the state of development of the judicial system is a measure development and safety level of the state and society itself. The topic of scientific research is challenging due to the lack of solid scientific research in this field.

The object of this research is the judicial system of the Republic of Kazakhstan. The subject of the research is the activities of the judicial authorities of the Republic of Kazakhstan.

The goals of the research are to highlight the specifics and features of the activities of the courts, reviewing the innovations in their activities in this area.

The objectives of the scientific research are to identify and reveal the content and specifics of the activities of the judicial authorities in the Republic of Kazakhstan, to reveal the problematic aspects of the activities of the courts that impede the implementation of effective justice, to reveal innovations in this area, to establish directions for further improving of activities of the judicial power.

During the course of writing this scientific work the following scientific research methods were applied: general methods (observation, comparison, description), general scientific methods (dialectical method, system analysis method), statistical method, formal legal method, and also comparative legal method. The following scientific approaches were also applied: systemic and structural-functional approaches

In the course of this research the following was unveiled:

- judicial body – the leading body of the state, the law enforcement instance that administers justice, possessing a set of multifaceted and comprehensive powers to resolve conflict situations, protects human rights and freedoms, the specifics of the activities of which are quite extensive.

- Among the most important functions of the judicial power is the law enforcement function aimed at restoring violated rights and protecting the rights and interests of citizens.

The constitutional development of Kazakhstan is based on the ideas of a legal, democratic, social state. These ideas were consolidated in the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Article 1 of the general law maintains the desire of Kazakhstan to establish itself as a rule of law (Constitution, 1995).

The process of improving the country's legal system is underway in the Republic of Kazakhstan. A number of important legislative acts have been adopted, which contribute to the progressive development of state and public institutions, ensuring sustainable socio-economic development of Kazakhstan. The main directions of such improvement were determined in the Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020 (Concept of legal policy, 2009).

It should be noted that the Concept is a document of strategic importance. There the main ideas of the reformatory nature are reflected.

The idea of the rule of law means the consolidation of a person, his life, his rights and freedoms as the most important value for the state and the society. One of the conditions for the development of the rule of law is the development of a public administration system based on an effective legislative framework.

It should be noted that the core value is a person, his life, his rights and freedoms. Let us emphasize that human rights and freedoms are subject to protection in all spheres of the state. Almost all democratic states recognize that rights and freedoms are the most important social, political and legal institution. It is human rights that are the criterion of achievement and an indicator of the maturity and civilization of the society. The creation of an effective mechanism for the protection of human rights is the main task of the state. The state power is divided into three branches. The judicial branch occupies a special place. The judicial system is aimed to protect human rights, restore justice, and impose fair penalties.

The level of public confidence in the state power as a whole depends on the quality of the judicial power. The judicial system is currently at the stage of modernization (Bakytzhanova, 2020).

The main directions of such modernization are carried out in several directions. These are the improvement of legislation, the creation of specialized courts, strengthening the authority of judges. It should be noted that the issues of improving

the judicial system are revealed in scientific works from the history, theory and practice prospective (Ablaeva, 2020), (Shukenova Z., Alimbekova M., 2014).

Main part

The features of justice as the most efficient mechanism of protection of human rights

Human rights and freedoms are the universal values of the society and the state. Human rights are one of the important priorities of the activities of international organizations (UN, OSCE, UNESCO, UNDP) and other organizations.

One of the most popular mechanisms for protection of human rights is the protection of a legitimate interest by contacting the competent authority (court, prosecutor's office, internal affairs bodies, anti-corruption bodies) (Abdrasulov Y.B., Abakassov M.S., 2014).

In the human rights protection issue the special place is given to the judicial system of the state. The Court is the most important body for human rights protection and justice. Justice is a type of state activity carried out by the court based on the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the current legislation of the Republic of Kazakhstan, associated with litigation in various areas of law.

The administration of justice is entrusted by the society and the state exclusively to the judicial power. The justice is the mechanism for ensuring the rights and freedoms of the individual. The Constitution of the Republic of Kazakhstan stipulates that justice is administered only by the court (clause 1 of article 75 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan). The administration of justice is exercised in the form of decision-making on the issues of protection and implementation of human and citizens' rights, government bodies and organizations. The judges who administer justice are independent and report exclusively to the law.

In other words, the justice can be characterized as the law enforcement activity of courts aimed at considering and resolving civil, criminal, administrative, investment disputes. At the same time, justice is a strictly regulated activity based on the principles of legality, publicity, transparency, fairness, competition and equality.

We would like to note that Russian scholars consider justice inseparably from the concept of the rule of law (Bayev V.G., Meshcheryakova S.V., 2014).

We believe that this judgment is especially noteworthy. Indeed, if there is the rule of law the

independent justice exists, and ultimately there is public confidence in the protection of their rights through the system of courts.

Continuing this thought, let us turn to the constitutional norms. So, in paragraph 2 of article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the right of everyone to judicial protection of their rights and freedoms is guaranteed. In the Republic of Kazakhstan, the judiciary is recognized as an independent branch in the system of state bodies. That is why courts do not belong to the law enforcement agencies. Although, by their intended purpose, the courts protect and defend human rights and restore the violated justice.

Following this thought, let us turn to the constitutional norms. So, in paragraph 2 of article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, the right of everyone to judicial protection of their rights and freedoms is secured. In the Republic of Kazakhstan, the judicial power is recognized as an independent branch in the system of state bodies. That is why the courts do not belong to the law enforcement agencies. Although, by their intended purpose, the courts protect and defend human rights and restore violated justice.

On May 21, 2007 the amendments and additions were introduced to the Constitution of the Republic of Kazakhstan, which further strengthened the importance of the judicial power, according to which the right of the court to issue a warrant for arrest and detention was enshrined. Without a court's sanction, an arrested person can be detained for a period not exceeding 72 hours (paragraph 2 of article 16 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan) (Constitution, 1995). Thus, the special role and efficiency of the courts in the issue of protection of human rights and freedoms was directly secured in the constitutional norms.

Nowadays the courts of the Republic of Kazakhstan are assigned the main role in ensuring and protecting of human rights. The legal science of Kazakhstan pays special attention to the process of improving the judicial system. Accordingly, the role of the legal education system is growing. The development of legal science and legal education is analyzed in special studies of leading Kazakhstani scientists (Ibrayeva, A., Usseinova, G., Tursynkulova, D., 2018), (Ibrayeva A., Kassymzhanova A., Otyshiyeva A., Yergali, A., Seifullina A., 2018).

Let's emphasize some features of the courts of the Republic of Kazakhstan.

Only in the court the state in form of its bodies can be attracted as a defendant. At the same time,

the state bodies must be legal entities – paragraph 1 of art. 43 Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan.

The state may also bear responsibility in the highly developed states and international human rights courts. For instance, according to the European Convention for the Protection of Rights and Fundamental Freedoms, the European Court of Justice is entitled to review complaints in connection with the violation of the right to life, to liberty and personal security, to freedom of thought, conscience and religion, to freedom of expression, to free movement and choice of residence, etc. (Convention, 1950).

In this regard, it should be emphasized that the court is an independent body among others from the state and its bodies.

2) The court is entitled to review any case related to its jurisdiction. This provision underlines the special role and the status of the courts. According to paragraph 1 of article 14 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan each and all is equal before the law and the court. In other words, the courts have the feature of exclusiveness. The administration of justice can only be carried out by the court.

3) Openness of proceedings in civil and criminal cases in all courts and court's instances (Article 29 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, Article 19 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Kazakhstan), the judicial acts are announced publicly (Criminal Procedure Code, 20). The mass media has the right to attend court hearings. Openness and transparency in the activities of the courts points to the democratic beginning of the legal proceedings.

4) Immediate fulfilment of the enacted court acts (court orders, decisions, rulings, decisions) throughout the territory of the Republic of Kazakhstan (Resolution, 2003). It should be noted that the approved and enacted court decisions bear the signs of bindingness and indisputability.

5) Sovereignty of the courts. The judge, while delivering the justice, is independent, obeys only the Constitution and the law, no interference in the activities of the court while delivering the justice is permitted and this may lead to liability under the law, and in specific cases, judges are non-accountable (paragraphs 1, 2 of Article 77 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan).

6) Resolution of a specific case by the courts and restoration of violated benefits, rights and freedoms. Citizens go to court for judicial protection and restoration of their violated rights and freedoms. Judicial power is administered only by the court

(paragraph 1 of article 75 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan). The judicial power is a special branch in the system of checks and balances on the principle of separation of powers, since it influences the executive and legislative branches of the government by resolving disputes and complaints on the actions of these bodies and their officials.

7) Exercising of judicial control and supervision over the activities of courts by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan. It is carried out by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan in the following forms:

- by adoption of normative decisions on the issues of judicial practice;
- by adoption by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan of orders defining the main directions and prospects of the activities of courts and judges;
- consideration of candidates for the positions of chairmen and chairmen of judicial collegiums of local and other courts and the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan (Suleymenova).

The Control over the activities of the judicial power is also exercised through the prosecutorial supervision (Omiralay, 2010).

Nowadays the functions of the prosecutor are being strengthened. Thus, the amendments and additions were made to the Law of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017 "On the Prosecutor's Office". The subparagraph 1) of Article 13 is set forth in the following version: "When exercising supervision over the legality of enacted judicial acts, the prosecutor, in the manner and within the limits established by law: 1) requests criminal, civil, administrative cases and cases of administrative offenses from the court, for which judicial acts entered into legal force, as well as materials on the execution of the sentence, examines the legality of the adopted acts and, if there are grounds, protests them". These changes come into force on July 1, 2021 (Law, 2017).

8) Law-enforcement function of the courts' activity. It is the courts that are empowered to resolve issues within their competence through constitutional, civil, criminal, administrative and arbitration proceedings in compliance with procedural rules, creating guarantees of legality and fairness of decisions taken by the courts (Kasymov).

9) The law enforcement function of the courts' activity, which is defined as the established experience of legal regulation of public relations and aimed at the legal resolution of the case. Judicial enforcement has especially become more effective

in connection with formation of specialized courts (economic, administrative, financial, juvenile) in the Republic of Kazakhstan.

10) The most important social feature of the judicial power is objectivity and impartiality.

The justice is not possible if the court is biased. Nobody has the right to influence a judge. This principle was secured in article 77 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. Thus, the judge is independent, while administering of justice, he subordinates only to the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the Law. Any interference to the activities of courts in the administration of justice is unacceptable and entails liability under the law. Judges are not accountable on specific cases (Constitution, 1995).

It must be recognized that today in many modern states there is still no effective justice that could protect a person from encroachments on his rights and freedoms, from the arbitrariness of the authorities, from interference in his life, rights and freedoms. There are also problems of ineffectiveness of justice in the Republic of Kazakhstan. All this leads to a low level of citizens' confidence in the courts.

"Under the same conditions, judges often accept different decisions, this causes a negative reaction in society, information is spread that all courts are corrupt," – said the Head of the state, speaking at a meeting on the modernization of the judicial system (Tokayev 2020).

It should be noted the presence of corruption offenses among the judiciary. For example, the arrest of a judge of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan upon receiving a large sum of money was a real blow to the judicial image. President of Kazakhstan K. Tokayev mentioned the case of receiving a bribe by a judge of the Supreme Court as flagrant and called on the leadership of the court to draw conclusions (Tokayev 2020).

Thus, it can be concluded that human rights can only be ensured through the implementation of effective justice. It should be noted that a special feature of justice – its focus on the fair resolution of disputes and the harmonization of public relations.

Some problems preventing implementation of effective justice in Kazakhstan

Today, a lot of criticism is turned to the activities of the courts in the Republic of Kazakhstan. Earlier in the Republic of Kazakhstan the legal reform was underway, but we can say that it was not fully implemented, since the goals of the judicial reform were not achieved, and many of its provisions mainly remained declared and unachieved (Omiralay 2010).

There are many obstacles on the way of implementation of an efficient justice. The judicial power needs further reforming. One of the problems hindering the implementation of efficient justice in Kazakhstan is the high degree of workload of judges.

In this regard, new methods, new institutions of supporting the judges are required. Mr. Alimbekov M.T. argues about this in his scientific work. He believes it is necessary to found in Kazakhstan the institute of assistant of judges. The institute of assistant of judges is highly developed in many countries. "Their responsibilities would include the study of cases and other materials received for consideration, preparation of analytical, informational and reference materials that are necessary for the judges to make decisions, control of the work of the secretary of the court session" (Alimbekov 2009).

The Chairman of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan J. Asanov emphasizes that the workload on judges has doubled over the past five years. For example, in Nur-Sultan and Almaty, judges make decisions on 16 cases every day (Asanov).

And further, the Chairman of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan Zh.K. Asanov emphasizes that citizens appeal every fifth civil case and every third verdict. Let's turn to the statistics. According to the official statistic information the number of decisions made in civil cases by district and equivalent courts in relation to the number of registered cases has increased for 12 months of 2020.

In this regard, we would like to note that the introduction of the institute of assistants to the chairmen of judges and assistant of judges (or the organizer of the trial) may have a positive impact on the organization of the work of judges. In this case, the judge will only focus only on the study of the legal case. Judicial Assistants will contribute to the efficient use of office time and contribute to the administration of effective justice in general. Today the institute of assistant judges exists in many developed countries, such as the USA, Russia, France, England, Italy.

In 2018, a pilot project "Judge's Assistant" was introduced in Nur-Sultan, within the framework of which assistants appeared at the district courts of Nur-Sultan. 29 assistants of judges were selected from among the current professional civil servants of the court from the internal pool (Satayeva, 2018).

Analysis of foreign sources demonstrates a positive attitude of judges to the institution of assistants. Thus, Russian judges believe that

their success is 90% depends on the work of their assistants. At the same time, the key skill for an assistant of judge is the ability to correctly apply the rules of law, to quickly find the rules that regulate these particular legal relations. We would like to emphasize that a good lawyer is not the one who knows all the rules, but the one who knows where to find the relevant rules. An important skill for an assistant of judge is the ability to track all changes in the field of law enforcement. Also, the assistant must be aware of changes in legislation, the formation of judicial practice (Shukenova2014).

In general, in the Republic of Kazakhstan, the institution of assistant of judges needs legislative consolidation, practical regulation and further improvement.

Another problem in the implementation of effective justice is increasing of the authority of judges. Now the mass media have published a lot of materials that negatively affect the authority of the judiciary. This is especially concern the corruption in the judicial power. In open internet sources many materials have been published about the corruption of judges, undermining the image of the judicial power. Many of these materials are unreliable and biased. All this negatively affects the judicial power and its authority. In Kazakhstan, the judicial power must be strong, independent, authoritative, competent, and professional. This is the main goal facing the state now (Alimbekova 2019).

Another problem for the judiciary is the further improvement of the professional qualifications of judges. Today, the cases that are considered in courts affect various spheres of public life among them are technological areas, IT, new technologies and digitalization, issues of intellectual property protection. For a full and detailed examination of incoming cases in this area, judges should improve skills and knowledge. We believe it is necessary to advance skills of judges in various areas of public life.

Innovations in judicial power

In general, the process of improving the activities of the judicial system continues in Kazakhstan. Among the innovations in the activities of courts can be attributed to the expansion of the specialization of courts. In order to improve the investment attractiveness, the expansion of the specialization of courts was carried out.

Investment litigation was established on January 1, 2016. For instance, to ensure the protection of investments at the Supreme Court, a specialized collegium was created to review disputes with the participation of large investors.

The International Council was formed in the judicial system of Kazakhstan, which includes competent experts and scientists who are qualified to give opinions while reviewing the investment disputes.

It should be noted that according to the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated January 10, 2018, specialized investigative courts were organized in the Republic, which started to function on July 31, 2018.

According to Article 55 of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan, the jurisdiction of investigating judges includes issues on authorizing investigative actions, including consideration of petitions and submissions from pre-trial investigation bodies, as well as other participants involved in the course of the criminal process listed in part 2 of Article 55 of the Criminal Procedure Code RK.

The Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan contains norms aimed at ensuring judicial protection of the rights, freedoms and legal interests of individuals and legal entities. The novelty is that complaints about actions (inaction) and decisions of the prosecutor, criminal prosecution bodies are considered by the investigating judge. Article 106 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan/

Despite all the above features, it is necessary to outline the changes occurring today in the activities of the courts. On June 10, 2020, the President of the Republic of Kazakhstan has signed the Law of the Republic of Kazakhstan “On Amendments and Additions to the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan on the Implementation of Modern Forms of Courts’ Operation, Reduction of Excessive Court Procedures and Costs”. The adopted amendments are aimed at improving the format of the courts’ job, the work on modernizing of the activities of courts continues, the court costs and court procedures are being reduced.

According to innovations, the main task of the courts is to resolve the conflict between the parties. The law gave the judge more powers to reconcile the parties and seek consensus in the current dispute. It was the judge who was given the responsibility for searching the truth, he must be active in resolving the case, he must ask more clarifying questions, show common sense and logic. Previously, judges were limited within the framework of the materials provided to them on the case.

In the context of the innovations, for the first time judges on their own initiative are empowered to take measures to collect case materials, to verify the

validity of the parties’ arguments, all these measures are aimed at overall and objective resolution of the court case.

Due to innovations, after the announcement of the decision the judge is obliged to clarify the legal basis for the decision, further digitalization of the trial is taking place, video conference communications means are widely used to transmit and receive information from the participants of the process – Skype, WhatsApp, Zoom, trials are conducted online. All introduced amendments are aimed at ensuring that the laws comply with new realities of life.

Moreover, in 2021, under instruction of the President of the Republic of Kazakhstan K. Tokayev, introducing of three-tier model of justice with a clear division of powers is planned in Kazakhstan. The essence of the three-tier model is as follows. In this model, three links are responsible for the criminal process: the police, the procurator and the court. Each of the powers of these three bodies is clearly delineated. Each of these authorities creates a filter through which each case must pass before it goes to the next body.

Major changes are being introduced to the system of administrative courts and administrative justice. It should be noted that the administrative courts were created in 2004 and they review the cases of administrative offenses and challenging decisions of bodies or officials authorized to consider such cases. That means that the administrative courts are currently focused on reviewing of administrative cases on the basis of the Code of Administrative Offenses.

We would like to note that the Code of Administrative Offenses regulates relations on the observance of public order and the prevention of offenses. This means that this code does not regulate the procedure for resolving of disputes between an individual and the state. We would like to note that all public law disputes in the court are regulated by the norms of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan.

However, in civil proceedings, the court is procedurally passive, exempted from collecting evidence on its own initiative and bases its decision only on the evidence, participation in the study of which was provided on an equal basis by each of the parties.

That is why it has been necessary to adopt a new Administrative Code. The purpose of the new Code is regulation of order for carrying out of administrative procedures, internal administrative procedures of the state bodies, as well as the procedure for resolving

disputes in the field of public legal relations. Earlier, there was no such code in Kazakhstan. This Code is called the Administrative Procedural Code. This legislative act was adopted by the Parliament of the Republic of Kazakhstan on June 29, 2020 and it shall be enacted on July 1, 2021 (Administrative Procedural Code).

While analyzing the provisions of this Code, the following innovations can be distinguished.

1. This code has combined in itself the norms of the currently acting Laws of the Republic of Kazakhstan “On Administrative Procedures” and “On the Procedure for Considering Applications of Individuals and Legal Entities”. Also, after enactment of this Code, a number of norms of the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan will be terminated, including chapters 27-29, as well as the norms of other codes and laws, For instance, the Administrative Code, the Code “On Taxes and Other Mandatory Payments to the Budget” and many others. The staff of judges of administrative courts will increase, where disputes in this area of legal relations will be considered, as well as in the appellate board for civil cases. A new specialized cassation board of the Supreme Court will appear (Pan N.)

Also the most recent in the administrative process from the point of view of law enforcement are the institutions of mediation, amicable agreement. This was not possible until recently. For instance, the tax authorities had to litigate till the final court’s instances, if the decision was not in their favor.

2. The Code specifies a separate administrative form of legal proceedings. It should be pointed out that noted that the special litigation, expressed in the Code of Civil Procedure does not reflect the public law nature of such cases. That is why the cases on public rights should not be considered in the civil proceedings, where the parties are equal. Whereas in administrative legal relations, a private person is in an unequal position to the state. Therefore, the new Code will regulate the relationship of citizens with non-governmental organizations and individuals. For instance, with national companies, private bailiffs, private notaries. In other words, those subjects to whom part of the state powers are delegated and who have some regulatory and executive authority and administrative functions.

3. According to the Code on Administrative Procedure, administrative procedures and administrative court proceedings will be carried out based on the uniform principles. Let’s point out some principles:

- the principle of the priority of rights. In other words, all doubts, contradictions and ambiguities of the legislation on administrative procedures should be interpreted in favor of a participant in the administrative procedure;

- prohibition of abusing the formal requirements. This principle prohibits to the administrative body, an official from refusing to implement, restrict, terminate the right of a participant in an administrative procedure, as well as impose on him an obligation in order to comply with requirements not provided by law;

- protection of the right to confidence. This principle means that the trust of a participant in an administrative procedure in the activities of the administrative body and official is protected by laws;

- active role of the court. Let’s focus on this principle. Here, the court is not limited by explanations, statements, petitions of the participants in the administrative process, the arguments presented by them, evidence and other materials of the administrative case, comprehensively, fully and objectively examines all the factual circumstances that are important for the correct resolution of the administrative case. Also, the court may, on its own initiative or a motivated petition of the participants in the administrative proceeding, collect additional materials and evidence. The court has the right to express its preliminary legal opinion on the legal grounds related to the factual and (or) legal aspects of the administrative case. We qualify this principle as an novation, according to which the role of the court changes.

4. Within the administrative proceedings framework, the plaintiffs will be able to go to court with the following types of claims:

- claims for disputing with the requirement to cancel the administrative act in whole or in part;

- lawsuits for compulsion, according to which the plaintiff may require the adoption of a favorable administrative act, the adoption of which was refused or not accepted due to the inaction of an administrative body or an official;

- claims for the commission of an action, according to which the plaintiff may demand to take certain actions or refrain from such actions that are not aimed at the adoption of an administrative act;

- claims for recognition, in which the plaintiff can demand to recognize the presence or absence of any legal relationship.

5. Administrative cases will be considered by specialized district and equivalent to them administrative courts, while some categories of cases will be considered by the Supreme Court of

the Republic of Kazakhstan and the court of the city of Nur-Sultan according to the rules of the court of first instance.

6. According to the new Code, both state bodies and other subjects are recognized as entities vested with power. These are self-regulatory organizations based on compulsory membership, private notaries, private bailiffs, etc. In this regard, a new legal category “administrative body” is established, which is recognized as any organization vested with power by law.

7. The main distinctive feature of the new type of legal proceedings of the administrative the civil – will be the strengthening activity of the court in the evidence-gathering process. According to this principle, the court will find out the circumstances of the case, regardless of the parties’ petitions. In this case, the burden of proving will be vested on the body that adopted the legal decision, with the exception to certain cases (for instance, while filing a claim on compelling the administrative body to make a certain decision).

Conclusion

The purpose of this scientific research is to study the current state of affairs in the activities of the courts in the Republic of Kazakhstan, to consider the specifics of the judicial power, as well as to consider issues of further improving of their activities.

It should be pointed out that nowadays in the Republic of Kazakhstan there are many transformations aimed at improving functioning of their activities, in particular, a lot of attention was paid to the introducing of preventive measures that facilitate the resolution of disputes without bringing them to court.

The results obtained during the course of this research:

- An independent justice is closely interrelated with the rule of law, which in turn is a guarantee that citizens feel confident in the protection of their rights and freedoms in the courts. As statistics show, there are more than a million cases are considered in the courts every year in Kazakhstan.

- Justice is characterized as the law enforcement activity of the courts aimed at considering civil, criminal, administrative, investment disputes, the main principles of which are openness, transparency, fairness, competition, equality.

- The paper highlighted the features inherent exclusively to the courts in the Republic of

Kazakhstan, which include: the possibility of bringing state bodies to court as a defendant, the possibility of considering any issue by the courts related to its jurisdiction, openness of court proceedings, prompt execution of judicial acts that have entered into force, independence of courts, restoration of violated benefits, rights and freedoms, supervision by the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan.

- During the research the following main problems were revealed in the activities of the courts’ work: a high degree of workload of courts, which negatively impacts the implementation of effective justice, problems of increasing the authority of judges, improving the professional qualifications of judges. Undoubtedly, due to the efforts of the Head of State of the Republic of Kazakhstan, all conditions are provided for the effective functioning of the courts in Kazakhstan. However, despite this, there are still some problems.

Conclusions made during this research study:

- The efficient operation of the courts’ activities depends on many factors. Taking into account the ongoing digitalization of the work of the judicial power in the Republic of Kazakhstan, the introduction of new technologies, we note that the state continues to pay close attention to improving the work of the courts. Nowadays, due to the efforts of the Head of the State, all conditions are created for functioning of the activities of the courts. According to international indicators, Kazakhstan has risen from 78th to 68th place in the “Independence of Courts” index in the Global Competitiveness Index. According to the polls conducted on the study of the professionalism of the work of the courts, about 12 thousand respondents were interviewed in the Republic of Kazakhstan in 2015. The general level of satisfaction of the respondent with the activities of the courts was 71.3%. This is a good indicator.

- The republic has recently undergone many changes in the field of courts’ activity. Innovations were made to the Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, in terms of strengthening the status of a judge in the search for truth, focus on objective resolution of disputes, and resolution of cases. Judges began to have broad powers than they had previously.

The results and conclusions obtained as a result of this research work can be applied while further improvement of the activities of the courts in the Republic of Kazakhstan.

Литература

- Абдрасулов Ю.Б., Абакасов М.С. (2014). Судебная система Республики Казахстан: проблемы и пути их решения / Журнал “Мировые прикладные науки”. – 30(30 А). – С. 308-315. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2014.30.icmrp.44>
- Аблаева Е.Б. (2020). Специализированные экономические, финансовые и административные суды Казахстана: история возникновения, современное состояние, перспективы развития [Электронный ресурс]. Лекс Руссика. 2020; 73(3):121-134. <https://doi.org/10.17803/1729-5920.2020.160.3.121-134>
- Алимбеков М.Т. (2009) Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан. – 132 с.
- Алимбекова М.А., Ибраева А.С., Ичшанова Г.Т., Усеинова К.Р. и Ибраев Н.С. (2019). Правовая культура государственных служащих: сравнительно-правовой анализ практики формирования в различных странах // Журнал передовых исследований в области права и экономики. – 10(7), 1956-1967. [https://doi.org/10.14505/jarle.v10.7\(45\).02](https://doi.org/10.14505/jarle.v10.7(45).02).
- Асанов Ж. В Казахстане обжалуется каждое пятое решение суда по гражданскому иску и каждый третий приговор [Электронный ресурс] // <https://ru.sputnik.kz/society/20180531/5838273/kazakhstan-sud-resheniya-apellyaciya.html>
- Баев В.Г., Мещерякова С.В. Правосудие и правовое государство как парные юридические категории / В.Г. Баев, С.В. Мещерякова // Современное право, 2014:8:8-13.
- Бакытжанова, Г.К. Судебная система Республики Казахстан в современном правовом государстве в условиях модернизации [Текст] / Г.К. Бакытжанова // Вестник гражданского процесса, 2020, том 10, № 2, с. 182-189. (На русском языке.) <https://doi.org/10.24031/2226-0781-2020-10-2-182-189>
- Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
- Европейская конвенция о правах человека // https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf
- Ибраева А., Усейнова Г., Турсынкулова Д. (2018). Развитие юридической науки Казахстана: проблемы и перспективы развития // Журнал актуальных проблем юриспруденции. – 86(2), 4-14. <https://doi.org/10.26577/jarj-2018-2-1242>.
- Ибраева А., Касымжанова А., Отыншиева А., Ергали А., Сейфуллина А. (2018). Электронное обучение в Казахском национальном университете им. аль-Фараби (КазНУ): опыт, проблемы, перспективы развития // В материалах Европейской конференции по электронному обучению, ECEL, 2018, 185-193. Академические конференции Ограничены.
- Касымов, Н. Влияние государственных интересов на судебную систему Республики Казахстан [Текст] / Н. Касымов. – Электронный ресурс: [<http://www.gratanet.com/publications>]
- Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан (2003) № 5 о судебном решении [“О решении суда”] // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P03000005S_
- Омиралы Ж., (2010) Судебная власть в Республике Казахстан: достижения, проблемы и перспективы при формировании правового государства // Вестник Евразийской академии им. Д.А. Кунаева. / Электронный ресурс [<https://articlekz.com/article/21830>].
- Омиралы Ж. (2010) Пути совершенствования практики взаимодействия судебной, исполнительной и законодательной властей // Зангер, 1, 35-37.
- Пан Н.В. Необходимость административной юстиции в Республике Казахстан [Электронный ресурс] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38081905#pos=6;-108
- Сагаева А. (2018) Помощники появились у судей Астаны // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pomoschniki-poyavilis-u-sudey-astanyi-342940/
- Шукенова, З. и Алимбекова, М. (2014). Казахстанская судебная система на международной правовой арене // Журнал «Мировые прикладные науки», 30(5), 640-644. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2014.30.05.14069>.
- Сулейменова Г. Есть ли контроль над правосудием в Республике Казахстан? Постановка проблемы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31100940#pos=5;-106
- Токаев высказался о сомнительных судебных решениях // <https://www.zakon.kz/5057848-tokaev-vyskazalsya-o-somnitelnyh.html>
- Токаев назвал задержание судьи Верховного суда возмутительным случаем // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-nazval-zaderzhanie-sudji-verhovnogo-suda-vozmutitelnyim-sluchajem-428838/
- Конституция Республики Казахстан (1995) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029
- “О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 по 2020 год” (2009) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_
- Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 81-VI “О прокуратуре” Закон Республики Казахстан от 30 июня 2017 года // <https://online.zakon.kz/document>
- Административный процессуально-процессуальный кодекс Республики Казахстан (2020) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>

References

- Abdrasulov, Y.B., Abakassov, M.S. (2014). Judicial system of the Republic of Kazakhstan: Issues and solutions. World Applied Sciences Journal, 30(30 A), 308–315. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2014.30.icmrp.44>
- Ablaeva E.B. (2020). Spetsializirovannyye ekonomicheskiye, finansovyye i administrativnyye sudy Kazakhstana: istoriya vozniknoveniya, sovremennoye sostoyaniye, perspektivy razvitiya [Specialized Economic, Financial and Administrative Courts

of Kazakhstan: History, Current Status, Development Prospects]. Lex Russica. 2020;73(3):121-134. (In Russ.) <https://doi.org/10.17803/1729-5920.2020.160.3.121-134>

Alimbekov M.T. (2009) Yuridicheskaya priroda normativnykh postanovleniy Verkhovnogo Suda Respubliki Kazakhstan [The legal nature of the regulatory decisions of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan and their role in the effectiveness of the administration of justice], 132.

Alimbekova, M.A., Ibrayeva, A.S., Ichshanova, G.T., Useinova, K.R., & Ibrayev, N. S. (2019). Legal culture of public servants: The comparative legal analysis of the formation practices of various countries. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 10(7), 1956–1967. [https://doi.org/10.14505/jarle.v10.7\(45\).02](https://doi.org/10.14505/jarle.v10.7(45).02).

Asanov J. V Kazakhstane obzhaluyetsya kazhdoye pyatoye resheniye suda po grazhdanskomu isku i kazhdyy tretiy prigovor [Every fifth court decision on a civil claim and every third verdict are appealed in Kazakhstan] // <https://ru.sputnik.kz/society/20180531/5838273/kazakhstan-sud-resheniya-apellyaciya.html>

Bayev V.G., Meshcheryakova S.V. (2014) Pravosudiye i pravovoye gosudarstvo kak parnyye yuridicheskiye kategorii [Justice and the rule of law as paired legal categories]. *Sovremennoye parvo*, 2014:8:8-13.

Bakytzhanova G.K. Sudebnaia sistema Respubliki Kazakhstan v sovremennom pravovom gosudarstve v usloviakh modernizatsii [The Judicial System of the Republic of Kazakhstan in the Modern State of Law in Modernization]. *Vestnik grazhdanskogo protsesssa – Herald of Civil Procedure*, 2020, vol. 10, no. 2, pp. 182–189. (In Russ.) <https://doi.org/10.24031/2226-0781-2020-10-2-182-189>

Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 № 231-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231> European Convention on Human Rights // https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_RUS.pdf

Ibrayeva, A., Useinova, G., ... Tursynkulova, D. (2018). Development of the legal science of Kazakhstan: problems and prospects of the development. *Journal of Actual Problems of Jurisprudence*, 86(2), 4–14. <https://doi.org/10.26577/japj-2018-2-1242>.

Ibrayeva, A., Kassymzhanova, A., Otynshiyeva, A., Yergali, A., & Seifullina, A. (2018). E-learning in al-Farabi Kazakh National University (KazNU): Experience, problems, development prospects. In *Proceedings of the European Conference on e-Learning, ECEL, 2018*, 185–193. Academic Conferences Limited.

Kasymov N. Vliyaniye gosudarstvennykh interesov na sudebnuyu sistemu Respubliki Kazakhstan [Influence of state interests on the judicial system of the Republic of Kazakhstan]. – Electronic resource: [<http://www.gratanet.com/publications/>]

Normative Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan (2003) No. 5 o sudebnom reshenii [“Concerning the court’s decision”] // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P03000005S>

Omirały Zh., (2010) Sudebnaya vlast’ v respublike Kazakhstan: dostizheniya, problemy i perspektivy pri formirovaniі pravovogo gosudarstva [Judicial power in the Republic of Kazakhstan: achievements, problems and prospects in the formation of the rule of law] // *Bulletin of the Eurasian Academy named after D.A. Kunaev*. – / Electronic resource [<https://articlekz.com/article/21830>].

Omirały Zh. (2010) The ways of improving the practice of interaction between the judicial, executive and legislative authorities. *Zanger*, 1, 35-37.

Pan N.V. Neobkhdimost’ administrativnoy yustitsii v Respublike Kazakhstan [The need for administrative justice in the Republic of Kazakhstan] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38081905#pos=6;-108

Sataeva A. (2018) Pomoshchniki poyavilis’ u sudey Astany [Assistants appeared at the judges of Astana] // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/pomoschniki-poyavilis-u-sudey-astanyi-342940/

Shukenova, Z., & Alimbekova, M. (2014). Kazakh judicial system in the international legal arena. *World Applied Sciences Journal*, 30(5), 640–644. <https://doi.org/10.5829/idosi.wasj.2014.30.05.14069>.

Suleymenova G. Yest’ li kontrol’ nad pravosudiyem v Respublike Kazakhstan? Postanovka problem [Is there control over justice in the Republic of Kazakhstan? Formulation of the problem] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31100940#pos=5;-106

Tokayev vyskazalsya o somnitel’nykh sudebnykh resheniyakh [Tokayev spoke about dubious court decisions] // <https://www.zakon.kz/5057848-tokaev-vyskazalsya-o-somnitelnyh.html>

Tokayev calls the detention of a Supreme Court judge an outrageous case [Tokayev nazval zaderzhaniye sud’i Verkhovnogo suda vopiyushchim sluchayem] // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/tokaev-nazval-zaderzhanie-sudi-verhovnogo-suda-vopiyushchim-428838/

Konstitutsiya Respublik Kazakhstan (1995) [The Constitution of the Republic of Kazakhstan] // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029

“O Kontseptsii pravovoy politiki Respubliki Kazakhstan na period s 2010 do 2020 goda” [The Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan for the period from 2010 to 2020] (2009) // https://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_

Zakon Respubliki Kazakhstan ot 30 iyunya 2017 goda № 81-VI “O prokurature” The Law of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017 “Concerning the Prosecutor’s Office” // <https://online.zakon.kz/document>

Administrativnyy protsedurno-protsessual’nyy Kodeks Respubliki Kazakhstan [Administrative procedure and procedural code of the Republic of Kazakhstan] (2020) // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2000000350>

3-бөлім
**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ЖӘНЕ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ**

Section 3
**CIVIL LAW
AND LABOR LAW**

Раздел 3
**ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
И ТРУДОВОЕ ПРАВО**

D.N. Aitzhanova* , **M.S. Aidashev** , **R.A. Esbergen**

Non-profitable joint stock company Toraigyrov University, Kazakhstan, Pavlodar
*e-mail: dinara.aitzhanova123@gmail.com

LEGAL MECHANISM FOR PROTECTING THE RIGHTS AND INTERESTS OF ENTREPRENEURS

The authors have made an attempt to comprehensively study the problems of ensuring the rights and freedoms of businessmen. We are talking about state measures to protect the rights of businessmen. Comprehensive measures to support small and medium-sized businesses are provided by law in the Republic of Kazakhstan. In the context of the pandemic, the state canceled annual inspections of the activities of businessmen, introducing a moratorium. As you know, a three-year moratorium on inspections of small and microenterprises has been introduced in the Republic of Kazakhstan since 2020. This became an effective measure to protect businesses from government interference in their activities, which allowed individual entrepreneurs to build a successful business in difficult conditions. Civil scientists have been studying the legal mechanism for protecting the rights and interests of entrepreneurs for many years. Great importance is attached to mediation, pre-trial procedure for the consideration of various complaints and disputes. The education and awareness of the population, as well as the values of civil society: freedom, comprehensive development of the individual, the ability to protect their rights and comply with duties, should fulfill an enduring value in this. Do not forget about subsidies and benefits that can significantly reduce the tax burden for businessmen.

Key words: entrepreneurial activity, business, pre-trial procedure, mediation, supervision, monopolies, antimonopoly regulation, protection mechanism, legitimate interests, legal means.

Д.Н. Айтжанова*, М.С. Айдашев, Р.А. Есберген
«Торайғыров университеті» КЕАК, Қазақстан, Павлодар қ.
*e-mail: dinara.aitzhanova123@gmail.com

Кәсіпкерлердің құқықтары мен мүдделерін қорғаудың құқықтық тетігі

Бұл мақалада кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау механизмі қарастырылған. Бұл механизм құқықтық реттеу тетігінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл қарастырылған нысандар мен қорғау әдістерін, кәсіпкерлердің жеке құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруды қамтамасыз ететін құқықтық құралдар жүйесі. Мемлекет кәсіпкерлік саласындағы қызметті бақылау және қадағалау мақсатында түрлі органдарға бақылау-қадағалау функцияларын берді. Қазіргі кезде тұрақты тексерулер кәсіпкерлер үшін кедергі болды, өйткені құжаттар алынып тасталады, кәсіп тоқталады, бұл заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлер тарапынан көптеген шағымдарға әкелді. Сайып келгенде, кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың реттелген тетігі құрылды. Қазіргі уақытта жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау тәртібі Мемлекеттік бақылау және қадағалау органдарының іс-әрекеттері мен шешімдеріне дау айту мүмкіндігін көздейді. Кәсіпкерлердің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғаудың нақты дамыған теориясы, механизмі жоқ, бұл мәселе ғылымда даулы болып қала береді. Құқықтық әдебиеттерде бұзылған құқықты қорғаудың өзі «механизм, құқықтық әдістердің жиынтығы» ретінде қарастырылады, оның көмегімен бұзылған субъективті құқықтарды қалпына келтіру қамтамасыз етіледі. Қорғау және күзет құқықтық қатынастары институтының қолданылу саласында дара кәсіпкерлер сотқа дейінгі тәртіпті пайдалануға және бақылау-қадағалау органдарының әрекеттеріне шағымдануға құқылы.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік қызмет, бизнес, сотқа дейінгі тәртіп, медиация, қадағалау, монополиялар, монополияға қарсы реттеу, қорғау тетігі, заңды мүдделер, заңды құралдар.

Д.Н. Айтжанова*, М.С. Айдашев, Р.А. Есберген
НАО «Торайгыров Университет», Казахстан, г. Павлодар
e-mail: dinara.aitzhanova123@gmail.com

Правовой механизм защиты прав и интересов предпринимателей

Авторы предприняли попытку всесторонне изучить проблемы обеспечения прав и свобод бизнесменов. Речь идет о государственных мерах защиты прав бизнесменов. В Республике Казахстан законодательно предусмотрены всесторонние меры поддержки малого и среднего бизнеса. В условиях пандемии государство отменило ежегодные проверки деятельности бизнесменов, введя мораторий. Как известно, в Республике Казахстан был введен с 2020 года трехлетний мораторий на проверки субъектов малого и микропредпринимательства. Это стало действенной мерой по защите бизнеса от вмешательства государственных органов в их деятельность, что позволило индивидуальным предпринимателям построить успешный бизнес в трудных условиях. Ученые-цивилисты на протяжении многих лет изучают правовой механизм защиты прав и интересов предпринимателей. Большое значение при этом уделяется медиации, досудебному порядку рассмотрения различных жалоб и споров. Непреходящую ценность в этом должны иметь образование и осведомленность населения, а также ценности гражданского общества: свободы, всестороннего развития личности, умения защищать свои права и соблюдать обязанности. В рамках института правоотношений защиты и безопасности индивидуальные предприниматели вправе применять досудебную дисциплину и обжаловать действия контролирующих органов.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, бизнес, досудебный порядок, медиация, надзор, монополии, антимонопольное регулирование, механизм защиты, законные интересы, юридические средства.

Introduction

It is well-known, that the protection mechanism, the elements of this mechanism constitutes an independent institution such as entrepreneurship. Whole system of administrative courts has been created in order to supply the institute of protection and protective legal relations, individual entrepreneurs. This demand the restoration of the situation, have the right to put forward a claim for damages, suppression of illegal activity. Administrative method of protecting civil rights contents the administrative protection of the person, whose rights were violated. Thus, the victim has the right to prepare compliance to the higher authority.

Research methods

The main method was the study of scientific and theoretical materials. The analysis method was used in the formulation of the proposed new Kazakh laws, during the independent development, as well as in the formulation of proposals for the development and adoption in the new circumstances. So were used the following methods: logical method; system method; legal method; historical method. The research methodology is based on the dialectical method, freed from materialistic or idealistic monism and based on the pluralistic, multilinear interdependence of all social phenomena. We also used the method

of dialectical interdependence and interaction of methods: theoretical and empirical, induction and deduction, analytical, comparative methods.

Discussion

Justification of the novelty and significance of the topic of the article. Using the principle of analogy, it is quite logical to small, medium and large-scale entrepreneurship to the education system in the country (Kumaneeva 2017: 5). Nowadays, all acting legislation in the law-abiding state must be legal and confirm to the objective qualities of law. We mean not only the formal equality of law and its understanding as the general and necessary form of the liberty in the social relations of the people, but the law as the universal justice. It is very important to add the new definition- the powerful obligatoriness of the law (positive law) in the definite time and in fixed social space (Kozhukhar 2018: 7).

The prospects for the formation and development of a civilized small business in Kazakhstan directly depend on the overall course of socio-economic reforms, on the direction of their impact on the state of society and the national economy.

The search for a domestic model of small business support shows the complexity of this scientific problem. Kazakhstan has already experienced the times of reckless liberalization of economic relations, shock therapy. And today

it has become obvious that these ideas have been rejected by the entire course of implementation of reforms. It has long been proven that in the modern scientific world and socio-political practice, theories of unlimited economic freedom compete equally with theories of market regulation (socially oriented market, social states, social partnership). The market is not only capable, but even in the interests of its own self-preservation and self-development; it must imperatively take into account social, cultural, ethnic and other factors of social and economic life.

Entrepreneurs have a variety of legal and technical means of protection at their disposal. For example, in order to preserve property, its accounting (Butnev 2019: 21). Procedural methods of protection are the implementation of the legally established competence of the jurisdictional bodies in the form of issuing acts aimed at establishing. The protection of industrial property objects of an entrepreneur registration of research developments performed (Vershinin 2020: 58).

All these measures are the manifestation of the subjective civil right. The state fights against economic crime are connected with the forces of law enforcement agencies and punitive institutions. As it is well known, the subjective right to protection is a right legally assigned to an individual legal entity and gives the opportunity to restore the violated rights (Balashov 2019: 64).

Entrepreneurs are provided with the right to protection on an equal basis with other subjects of legal relations; their activities are protected by the norms of constitutional, administrative, labor, civil and criminal legislation (Belyakov 2018: 40).

In the domestic concept of state support for small business, foreign experience is much more useful and far-sighted to use for the revival, recovery and activation of their own vital forces. At the same time, it should be borne in mind that the state is necessary for small businesses to the same extent as the latter is necessary for the state (Klein 2019: 27).

The development goals of this important sector of the economy cannot be reduced only to making a profit. Small business should be focused on improving the quality of life of citizens, radically changing the service sector, the whole way of life. In this case, forming the middle class and working for society as a whole, it acts as a structurally forming civil institution of society and performs its main functions – to ensure the stability and sustainability of the social system, social security and social protection of the population, as well as innovative development (Andreev 2017: 33).

Entrepreneurs are provided with the right to protection on an equal basis with other subjects of legal relations; their activities are protected by the norms of constitutional, administrative, labor, civil and criminal legislation (Mikshis 2018: 67).

The current priorities of the legal and financial policy of the state are taking people's consciousness away from the main thing: from creativity, business orientation to the development of production, and away from intermediary services in the field of financial and trade-intermediary operations, the vast majority of which are speculative, and even criminal in nature. Unfortunately, the most dangerous thing is increasing number of young people, who are involved in criminalized areas of entrepreneurship (Grachev 1993: 12).

There are two different forms of protection:

1. Judicial form is based on the activities of state-authorized bodies, when an entrepreneur applies in case of violation of his legal rights and interests by illegal actions.

2. Out-of-court form of entrepreneurs can also be carried out outside the framework of legal proceedings in the following forms: a. The Arbitration court. b. Notarial protection.

Results

Famous Russian and Kazakh lawyers, such as G.A. Iliasova, M.A. Kumaneeva, A.N. Kozhukhar, V.V. Butnev, A.N. Vershinin, A.I. Balashov, V.G. Belyakov, Yu.N. Andreev, D.V. Mikshis made a big contribution into research of this problem.

It is impossible to clearly define the legal status of an individual entrepreneur in the form of the rights and obligations, because an individual entrepreneur remains a citizen, with the constitutional rights and obligations. In any country, any commercial activity is regulated by law. In our country this activity is regulated by the Special Law. It defines the forms of all economic categories. The law also specifies cases of preferential incentives for the achievements of new technologies (Eseyukolova 2003: 58).

Many entrepreneurs, either a group of entrepreneurs or a single entrepreneur from the actions of various entities have the right to be a businessman. Any citizen who plans to create a company must be legally capable, have legal capacity and at the time of registration must have a permanent or temporary registration in our country. Of conceptual importance is the idea that small business support cannot be reduced only to the state and only at the local level. In the sphere of national policy, there will continue to be a tendency

to decentralize and expand the rights and powers of regions, local communities, and village districts that have local resources to independently support small businesses that operate in this territory (Ermakov 2003: 64).

An individual entrepreneur creates an enterprise in order to make a profit. If the manager is legally capable, then he can use his legal rights and obligations. In the event that the activity requires licensing, the individual entrepreneur must obtain a license. In addition, an individual entrepreneur needs to conclude a contract with the partners. The contract must not contradict, as well as determine the consequences of a violation of the contract. An individual entrepreneur has the legal right to enter into profitable commercial unions, to carry out mergers and acquisitions. The owner can sell part of his business or the whole business (Muhamedzhanov 2003: 11).

The tax accounting period is one calendar year. The obvious advantages include not only the absence of important payment, but also the reduction of bureaucratic procedures. This means that the entrepreneur will not have to worry about the compliance of the documentation and the occurrence of a fine.

Microfinance enterprises and pawnshops cannot work on this tax system. Businessmen, who already use the simplified taxation system, should refuse to expand their enterprise. An entrepreneur, who is registered with the simplified taxation system, cannot refuse to pay tax (Dauranov 2003: 29).

Most important legal fact acquires the legal status of a business entity is the moment of state registration. One of the features of entrepreneurial activity has expressed a desire to engage in the relevant type of business, the following rights:

1. The right of a business entity to build a model of management of internal economic processes at its own discretion, based only on the requirements of the current legislation;
2. The right to independently carry out pricing in relation to the goods and services;
3. The right to enter into labor relations on the employer's side;
4. The right to judicial protection of violated rights and legitimate interests, including state authorities, local self-government bodies.

Entrepreneurs are characterized by a special regime of legal liability: on the one hand, an individual entrepreneur as a business entity is responsible regardless of guilt, from the other hand; an individual entrepreneur is responsible for obligations with all property belonging to him. Entrepreneurial activity has initiative and independent nature, also the purpose of making a profit (Ayupova 2018: 185).

The development of individual entrepreneurship has reached a new level. The Government is trying to support its development. However, there are cases, when the method of protection does not give the right to choose the type of protection mechanism. For example, according to the simplified procedure, the entrepreneur applies to the court and pays the state duty. Judicial practice has a sufficient number of cases with a favorable outcome. An entrepreneur should not be afraid to defend his own rights.

An individual entrepreneur engaged in entrepreneurial activity can enter into relationships with individuals, which can bring both profits to an individual entrepreneur, and to a certain extent create difficulties. An individual entrepreneur is a business entity that provides certain services, carries out trade in goods, which entails the conclusion of contracts, and may lead to legal proceedings.

Conclusion

The appeal to the court begins with the preparation and filing of a statement of claim, which describes the essence of the dispute by itself and the petitioning part. In the future, the process of presenting evidence, petitions, requests, etc. takes place. The outcome of the trial may be: a settlement agreement, concluded between the sides, a ruling on the termination of the case under certain circumstances, or a court decision. In case of disagreement with the decision, one of the sides or both sides may appeal the decision to the cassation or appeal instances. In the conclusion we should note, that the entrepreneurs, are the violated rights by themselves. The subject should include the circumstances and conditions that caused or contributed to the violation. The claim procedure is widely used in business practice.

Литература

- Куманеева М.А. Несовершенство государственного механизма правовой защиты каждого индивидуального предпринимателя. – Гуманитарные научные исследования. [Электронный ресурс] // <https://human.snauka.ru/2017/11/24551> (дата обращения: 27.07.2021).
- Кожухарь А.Н. Право на судебную защиту в исковом производстве // <http://www.drii-i-praktiki-prava-na-sudebnuju-zawitu-v-iskovom-proizvodstve.html/2018> (дата обращения: 27.07.2021).
- Бутнев В.В. Некоторые процессуальные проблемы защиты субъективных прав и интересов коммерческих организаций // Регламентация защиты субъективных прав в основах гражданского законодательства. – Сборник. [Электронный ресурс] // Регулирование защиты субъективных прав в основах гражданского законодательства // <https://docviewer.yandex.ru/view/541305234/2019> (дата обращения: 27.07.2021).
- Вершинин А.Н. К понятию механизма защиты субъективных экономических прав. Подзаголовок «Эффективное право: проблемы осуществления и защиты». – Сборник. [Электронный ресурс] // О концепции механизма защиты субъективных прав // <https://docviewer.yandex.ru/view/541305241/2020> (дата обращения: 27.07.2021).
- Балашов А.И. Предпринимательское право: правовое обеспечение предпринимательской деятельности: учеб. пособие. – СПб.: Питер, 2019. – 195 с.
- Беляков В.Г. Правовое регулирование предпринимательской деятельности: учеб. пособие. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 2018. – 286 с.
- Кляйн Н.И. Основные свободы договора и обоснование его ограничений в бизнесе // Журнал российского права. – 2019, 1. – С. 27-33.
- Андреев Ю.Н. Механизм гражданско-правовой защиты – Сборник. [Электронный ресурс]. – М.: Норма. Инфра-М.
- Микшис Д.В. Самозащита гражданских прав как средство защитного характера // Академический вестник. – 2018, 2. – С. 67-76.
- Грачев М.В. Предприниматель в современной экономике // Общество и экономика. – 1993, 4. – С. 12-19.
- Есеюколова Ш. Приоритетные пути государственной поддержки малого предпринимательства в регионах Республики Казахстан // Евразийское сообщество. – 2003, 3. – С. 58-67.
- Ермаков В.А. Отдельные вопросы регулирования предпринимательской деятельности // Правовой вестник. – 2003, 5. – С. 64-71.
- Мухамеджанов Б. Динамика развития предпринимательства в РК // АльПари. – 2003, 1. – С. 11-20.
- Дауранов И. Нужна новая стратегия развития малого и среднего бизнеса // Вестник предпринимателя. – 2003, 10. – С.29-37.
- Аюпова З.К., Кусаинов Д.У., Наган У. Правовая характеристика незаконного предпринимательства // Вестник НАН РК. – 2018, 4. – С. 185-190.

References

- Kumaneeva M.A. (2017) Nesovershenstvo gosudarstvennogo mekhanizma pravovoj zashchity prav individual'nyh predprinimatelej [Imperfection of the state mechanism of legal protection of the rights of individual entrepreneurs] // Gumanitarnye nauchnye issledovaniya. Elektronnyj resurs – Humanitarian scientific research. Elektronnyj resurs. 11 URL: <https://human.snauka.ru/2017/11/24551> (accessed: 27.07.2021).
- Kozhukhar A.N. (2018) Pravo na sudebnuyu zashchitu v iskovom proizvodstve// [Elektronnyj resurs] [The right to judicial protection in the claim proceedings]// [Electronic resource] URL: <http://www.drii-i-praktiki-prava-na-sudebnuju-zawitu-v-iskovom-proizvodstve.html> (accessed: 27.07.2021).
- Butnev V.V. (2019) Nekotorye processual'nye problemy zashchity sub"ektivnyh prav i interesov kommercheskih organizacij // Reglamentaciya zashchity sub"ektivnyh prav v osnovah grazhdanskogo zakonodatel'stva. Sbornik. Elektronnyj resurs [Some procedural problems of protection of subjective rights and interests of commercial organizations] // Regulation of the protection of subjective rights in the fundamentals of civil legislation. Collection [Electronic resource] URL: <https://docviewer.yandex.ru/view/541305234/> (accessed: 27.07.2021).
- Vershinin A.N. (2020) K ponyatiyu mekhanizma zashchity sub"ektivnyh prav. Sub"ektivnoe pravo: problemy osushchestvleniya i zashchity Sbornik. Elektronnyj resurs [On the concept of the mechanism of protection of subjective rights. Subjective law: problems of implementation and protection] URL: <https://docviewer.yandex.ru/view/541305241/> (accessed: 27.07.2021).
- Balashov A.I. (2019) Predprinimatel'skoe pravo: pravovoe obespechenie predprinimatel'skoj deyatel'nosti : ucheb, posobie. SPb.: Piter [Entrepreneurial law: legal support of entrepreneurial activity]: textbook, manual. – St. Petersburg: Peter, 195 s.
- Belyakov V.G. (2018) Pravovoe regulirovanie predprinimatel'skoj deyatel'nosti [Legal regulation of entrepreneurial activity]: textbook, manual. – St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg State University, 286 s.
- Klein, N.I. (2019) Princip svobody dogovora i obosnovanie ego ogranichenij v biznese // Zhurnal Rossijskogo prava [Principle of contract freedom and the founding of its limitations in business] // Russian Law Journal 2019 1, p.27-33.
- Andreev Yu.N. (2017) Mekhanizm grazhdansko-pravovoj zashchity [The mechanism for civil-legal protection]. – М.: Norma; Infra-M., 464 s.
- Mikshis, D.V. (2018) Samozashchita grazhdanskih prav kak sredstvo zashchitnogo haraktera [Self-defense of civil rights as a means of protective nature] // Akademicheskij vestnik- Academy Bulletin 2018 2, p.67-76.

Grachev M.V. (1993) Predprinimatel' v sovremennoj ekonomike // Obshchestvo i ekonomika [Entrepreneur in the modern economy] // Society and economics. 1993 4, p.12-19.

Eseyukolova S.H. (2003) Prioritetnye puti gosudarstvennoj podderzhki malogo predprinimatel'stva v regionah Respubliki Kazahstan // Evrazijskoe soobshchestvo [Priority ways of state support of small business in the regions of the Republic of Kazakhstan] 2003 3, p.58-67.

Ermakov V.A. (2003) Otdel'nye voprosy regulirovaniya predprinimatel'skoj deyatel'nosti // Pravovoj vestnik Separate issues of regulation of entrepreneurial activity [Legal Bulletin] 2003, 5. p.64-71.

Muhamedzhanov B. (2003) Dinamika razvitiya predprinimatel'stva v RK [Dynamics of entrepreneurship development in the Republic of Kazakhstan] // Al'Pari [Alpari] 2003, 1. p.11-20.

Dauranov I. (2003) Nuzhna novaya strategiya razvitiya malogo i srednego biznesa [A new strategy for the development of small and medium-sized businesses is needed] // Vestnik predprinimatelya [Bulletin of the entrepreneur]. – 2003, 10. – p.29-37.

Ayupova Z.K., Kussainov D.U., Winston Nagan (2018) Pravovaya karakteristika nezakonnogo predprinimatel'stva [Legal characteristic of the illegal business] // Vestnik Nacional'noj Akademii nauk Respubliki Kazahstan [Bulletin of National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan].– Volume 4, Number 374. – 2018. – p.185-190.

4-бөлім
**ТАБИҒИ РЕСУРС
ЖӘНЕ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЗАҢ**

Section 4
**NATURAL RESOURCE
AND ENVIRONMENTAL LAW**

Раздел 4
**ПРИРОДОРЕСУРСОВОЕ
И ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРАВО**

А. Озенбаева «Мирас» Университеті, Қазақстан, Шымкент қ.
e-mail: oaikoshat@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚОРШАҒАН ОРТАНЫ ЦИФРЛАНДЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны цифрландыруды құқықтық реттеу туралы мәселе қарастырылған. Автор дамып жатқан технологияларды іске асыруда экологиялық проблеманың, цифрлық экологиялық қауіпсіздік пен цифрлық экожүйенің қазіргі жағдайын сараптайды. Өзекті экологиялық мәселелер, біздің еліміздің кейбір аймақтарындағы және әлемдегі экологиялық дағдарыстар, жалпы алғанда, цифрлық экология мен заңдылықты қолдана отырып, шешімдерді іздеуді қажет етеді. Алайда цифрландыру стратегияларын заңды түрде жүзеге асыруға қатысты көптеген сұрақтар көрініс табады. Сандық трансформация деректерді қорғауға, ақпараттық технологиялардың қауіпсіздігіне, техникалық дизайнға, жауапкершілікке және реттеуші мәселелерге әсер етеді. Ғылыми мақаланың теориялық маңыздылығын айта кететін болсақ, оның нәтижелері экологиялық құқықтың теориялық тұжырымдамаларын жаңа ғылыми мәліметтер мен нәтижелермен толықтыратындығымен түсіндіріледі. Зерттеу әдісі ретінде логикалық-құқықтық, жүйелік, функционалдық, салыстырмалы-құқықтық әдіс, сонымен қатар құқықтық әлеуметтану әдістері қолданылды. Бұл жұмыстың ғылыми жаңалығы экологиялық ақпаратты цифрландыру мәселелерін зерттеу Қазақстан Республикасының экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған құқықтық, экономикалық, ұйымдастырушылық және техникалық шаралар кешені ретінде, сонымен қатар экологиялық ақпарат саласындағы киберқауіпсіздікті қамтамасыз ету болып табылады.

Түйін сөздер: экологиялық құқық, қоршаған ортаны қорғау, экологиялық қауіпсіздік, экологиялық ақпарат, цифрландыру, экожүйе, платформа.

A. Ozenbayeva

«Miras» University, Kazakhstan, Shymkent
e-mail: oaikoshat@mail.ru

Legal regulation of the digitalization of the environment in the Republic of Kazakhstan

This article discusses the legal regulation of digitalization of the environment in the Republic of Kazakhstan. The author examines the current state of the environmental problem, digital environmental safety and digital ecosystems in the implementation of available technologies. Actual environmental problems, environmental crises in certain regions of our country and in the world, in general, require a logical search for solutions, including using digital ecology and the rule of law. However, there are many questions regarding the legal implementation of digitization strategies. Digital transformation affects data protection, information technology security, technical design, liability, and regulatory issues. The theoretical significance of the scientific article is explained by the fact that its results supplement the theoretical concepts of environmental law with new scientific data and results. Logical-legal, systemic, functional, comparative-legal methodology, as well as methods of legal sociology were used as research methods. The scientific novelty of this work lies in the fact that the study of the problems of digitalization of environmental information is considered as a set of legal, economic, organizational, and technical measures aimed at ensuring the environmental safety of the Republic of Kazakhstan, as well as ensuring cybersecurity in the field of environmental information.

Key words: Environmental law, environmental protection, environmental safety, environmental information, digitalization, ecosystem, platform.

А. Озенбаева

Университет Мирас, Казахстан, г. Шымкент
e-mail: oaikoshat@mail.ru

Правовое регулирование цифровизации окружающей среды в Республике Казахстан

В данной статье рассматривается правовое регулирование цифровизации окружающей среды в Республике Казахстан. Автор рассматривает современное состояние экологической проблемы, цифровой экологической безопасности и цифровых экосистем при внедрении доступных технологий. Актуальные экологические проблемы, экологические кризисы в отдельных регионах нашей страны и в мире в целом требуют логического поиска решений, в том числе с использованием цифровой экологии и верховенства закона. Однако, есть много вопросов относительно легальной реализации стратегий оцифровки. Цифровое преобразование влияет на защиту данных, информационные технологии безопасности, технический проект, ответственность и нормативные вопросы. Теоретическая значимость научной статьи объясняется тем, что ее результаты дополняют теоретические концепции экологического права новыми научными данными и результатами. В качестве методов исследования использованы логико-правовая, системная, функциональная, сравнительно-правовая методологии, а также методы правовой социологии. Научная новизна данной работы заключается в том, что исследование проблем цифровизации экологической информации рассматривается как совокупность мер правового, экономического, организационного, технического характера, направленных на обеспечение экологической безопасности РК, а также обеспечения кибербезопасности в области экологической информации.

Ключевые слова: экологическое право, охрана окружающей среды, экологическая безопасность, экологическая информация, цифровизация, экосистема, платформа.

Кіріспе

Барлық елдің элеуметтік-экономикалық дамуының тұрақтылығы көбіне оның ұлттық қауіпсіздік жағдайымен, сондай-ақ мемлекеттің туындаған сын-қатерлер мен қауіп-қатерлерге тиімді қарсы тұру мүмкіндігімен байланысты болады. Қоршаған ортаның қауіпсіздігіне цифрлық технологиялардың мемлекеттік басқару жүйесін, сондай-ақ оның маңызды компоненттерін техногендік және табиғи қауіпсіздікті өзгертуге әсері орынды болғанымен, көптеген мәселелер әлі күнге дейін толық зерттелмеген.

Қазіргі уақытта елімізде экологиялық қауіпсіздік саласындағы қауіп-қатерлерге қарсы іс-қимылдың ұйымдастырушылық жүйесі және осы жүйенің қызметінің құқықтық негіздері қалыптасты. Алайда цифрлық технологияларды экономикаға және мемлекеттік басқаруға жеделдете енгізудің әсері экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету саласында оң жақтары бар және бірқатар түсініксіз жайттар бар (Жаворонкова 2019).

Қоғамда сандық технологияларды қолдана отырып, техникалық мүмкіндіктерді дамыту жаңа сандық ортаны қалыптастырады, оның ішінде экологиялық құқықтық қатынастарда қалыптастыру қажеттігі туындап тұр. Мұндай орта техносфера мен табиғи ортаның арасындағы

байланыста белгілі және маңызды рөлді атқарады. Цифрландырудың техногендік және табиғи экологиялық қауіпсіздікке әсері бар.

Қазіргі кездегі қоршаған ортаның өзекті мәселелері, біздің еліміздің жекелеген аймақтарындағы және жалпы жер шарындағы экологиялық дағдарыстар шешімдерді, соның ішінде сандық экология мен заңдылықты қолдана отырып, логикалық іздеуді қажет етеді. Алайда, цифрландыру стратегияларын заңды негізде жүзеге асыруға қатысты көптеген сұрақтар туындап отыр. Сандық трансформация деректерді қорғауға, ақпараттық технологиялардың қауіпсіздігіне, келісімшарттардың дизайнына, жауапкершілікке және реттеуші мәселелерге әсер етеді.

Ғалымдар атап өткендей: «Тұрақты дамуда көбінесе биосфера мен табиғи капиталды техносферамен және социосферамен бірге сақтауға байланысты. Алайда, шынайы өмірде экологиялық аспектілер жиі назардан тыс қалады. Соңғы жылдары елдер экономикасының қалыптасуында, әсіресе экологиялық компоненттің нығаюында өзгерістер болды» (Perelet 2018).

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев жаңа Экологиялық кодекске қол қойды. Экология, геология және табиғи ресурстар министрі Мағзұм Мирзағалиев бұл құжат ең алдымен Қазақстандағы қоршаған ортаның ахуалын

реформалауға бағытталғанын айтты. Жаңа кодекстің қабылдануымен Қазақстанның үстіндегі ауа, әсіресе өнеркәсіптік аймақтарда анағұрлым таза болуы керек деп жазады (Мирзағалиев 2021).

Кодекс ең жақсы қол жетімді технологияларды енгізе отырып, бірінші санаттағы объектілер үшін кешенді экологиялық рұқсаттарға көшуді қарастырады. Сонымен бірге жаңадан пайдалануға берілген кәсіпорындар үшін мұндай рұқсаттар алу керек деген ұсыныс бар. «Ең жақсы қол жетімді технологияларды енгізген кезде қазіргі экологиялық мәселелердің қазіргі жағдайы өзгереді, өйткені технологиялық процестерді жаңарту арқасында экологияға эмиссиялардың төмендеуі байқалады. Бірінші кезеңде ластаудың 80% құрайтын мұнай-газ, тау-кен металлургия, химия және электр энергетикасы салаларынан ең жақсы 50 кәсіпорынды көшіру жоспарлануда. Қазірдің өзінде ең жақсы қол жетімді технологиялардың салалық анықтамалықтарын дайындау үшін ірі кәсіпорындарға кешенді технологиялық аудит жүргізіліп жатыр», – деді Мирзағалиев (Мирзағалиев, 2021).

Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау саласында цифрландыруды құқықтық реттеу мақаласының өзектілігі толыққанды құқықтық тұрғыда зерттелмегендігінде.

ҚР ҒЖБМ «Қазақстан Республикасының 2020 жылдарға дейінгі АӨК мемлекеттік бағдарлама контекстінде жер реформаларының қазіргі жағдайындағы ауыл шаруашылық кооперациясын құқықтық қамтамасыз ету» ЖТН АР08857095 гранттық жобаның негізінде жасалды.

Теориялық және әдіснамалық негіздері

Ғылыми мақаланың теориялық маңыздылығына келетін болсақ, оның нәтижелерінің экологиялық құқықтың теориялық тұжырымдамаларына жаңа ғылыми дәлелдер мен нәтижелермен толықтыратынымен түсіндіріледі.

Зерттеу әдістері – құқық туралы заманауи білімдер, табиғат пен қоғамның өзара әрекеттестігі туралы ілім, диалектикалық әдіс, шындықты объективті және жан-жақты танудың негізгі әдісі, сонымен қатар дедукция мен индукция, талдау және синтез әдістерін қосқандағы тарихи және формальды логикалық әдістер. Зерттеудің арнайы әдістерінің ішінен біз логикалық-құқықтық, жүйелік, функционалды, салыстырмалы құқықтық методологияны, сонымен қатар құқықтық әлеуметтану әдістерін қолданамыз.

Мақаланың мақсаты

Мақаланың мақсаты болып қоршаған ортаны цифрландыруды құқықтық реттеуді жан-жақты зерттеу және оның қол жетімділігін қамтамасыз ету, тұжырымдамалық негіздерді, экологиялық ақпараттың қорын сақтаудың цифрлық платформаларын құрудың құқықтық тетіктерін, қоршаған ортаны қорғаудың цифрландыру мен киберқауіпсіздік мәселелерін зерттеу болып табылады.

Мақаланың зерттелу деңгейі

Мақаланы жазу барысында жердің құқықтық-теориялық мәселелерін: Л.Қ. Еркінбаева, Г.Т. Айгаринова, Р. Ережепқызы, Д. Нұрмуханқызы, Б. Қалымбек, А.А. Попов, И.Ю. Павлов және тағы да басқа заңгер ғалымдардың экологиялық құқықтың жалпы негіздерін зерттеуге арналған құнды ғылыми еңбектері қолданылды.

Нәтижелер мен пікірталастар

Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны қорғау саласында цифрландыруды құқықтық реттеуге қабылданған нормативтік құқықтық актілерді қарастырып кетейік.

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы қабылданып, осы бағдарламада «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасының мақсаттары орта мерзімді перспективада Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және цифрлық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада Қазақстанның экономикасын болашақтың цифрлық экономикасын құруды қамтамасыз ететін түбегейлі жаңа даму траекториясына көшіруге жағдай жасау болып табылады (Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы, 2017).

Осы бағдарламада қоршаған ортаны қорғау саласында цифрландыру мәселесіне орай, желінің барлық элементтері мен қатысушылары арасындағы тиімді ақпарат алмасуды, ірі іркілістерден, табиғи катаклизмнен, сыртқы қатерлерден қорғауды және өзін-өзі қалпына келтіруді қамтамасыз ету мақсатында түрлі Smart технологияларды енгізу энергетикадағы негізгі әлемдік тренд болып табылады. Қоршаған ортаны қорғау саласы жедел, шынайы және толық

ақпаратты қажет етеді. Осыған орай автоматтандыру мәселелерінің маңызды стратегиялық мәні бар, өйткені бұдан әрі қоршаған ортаны қорғау саласындағы қызмет нәтижелері тек материалдық базаның жай-күйінен, персоналдың біліктілігінен ғана емес, сондай-ақ барлық экологиялық ақпаратты ұсынудың дұрыстығы мен жеделдігінен де құралатын болады (Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы, 2017).

«Қоршаған орта мен табиғи ресурстар мониторингісінің бірыңғай мемлекеттік жүйесін» құру саяси және құқықтық аспектіде: тұрақты дамудың ұлттық стратегиясында іске асыруға және экологиялық апатты алдын алуға ықпал етуге; қоршаған орта мен табиғи ресурстарды қорғау саласында жариялық пен қоғамды демократияландыруды іске асыруға ықпал етуге; елдің қалың топтарына экологиялық ақпараттық ресурстарға қол жеткізу үшін қажетті жағдайларды жасауға; экология проблемалары бойынша халықтың қоғамдық пікірінің мониторингін іске асыруға мүмкіндік береді. Экономикалық аспектіде – табиғи ресурстарды пайдаланудың, қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыруға; халықтың өмір сүруінің әлеуметтік-экономикалық жағдайларын жақсартуға мүмкіндік береді. Әлеуметтік аспектіде – денсаулықты жақсартуға және халықтың өмір сүру ұзақтығын арттыруға; халықтың экологиялық мәдениеті мен экологиялық білімін арттыруға жағдайлар жасауға мүмкіндік береді (Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы, 2017).

Ал 2021 жылы 2 қаңтар айында жаңа Экологиялық кодекс қабылданды. Қоршаған ортаны цифрландыру мәселесіне мынандай нормалар қарастырылып кеткен.

Кодексте тізімі жасалатын «бірінші санаттағы» ірі кәсіпорындар үшін қоршаған ортаға әсерді бағалауды (ҚОӘБ) өткізу талаптарын қарастырады, осылайша назар шынымен экологиялық қауіпті нысандарға аударылады. Сонымен бірге қоғам ҚОӘБ-нің барлық кезеңдеріне қатысады (4 кезең: ниет білдіру, ҚОӘБ аясы, ҚОӘБ есебі, ҚОӘБ нәтижелері бойынша қорытынды).

Жаңа ҚР экологиялық кодекстің мақсаты – экологиялық ақпаратты тұрақты және жүйелі жинау, жинақтау, сақтау, талдау және тарату, оның ішінде қазіргі заманғы цифрлық технологияларды қолдана отырып, сонымен қатар әр адамның құқықтарын сақтауды қамтамасыз ету. Экологиялық ақпаратқа қол жетімділік, осы құқықты пайдаланудың негізгі шартта-

рын, рәсімдері мен ерекшеліктерін анықтау (Экологиялық кодекс, 2021).

Жаңа ҚР экологиялық кодексте экологиялық ақпаратқа қол жетімділік қағидасы – мемлекет Қазақстан Республикасының халықаралық шарттарына сүйене отырып, белгіленген негіздерде, шарттарда және шектерде заң бойынша қоғамның экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығының сақталуын қамтамасыз етеді (Экологиялық кодекс, 2021).

Қоршаған ортаға эмиссия үшін төлемдерге және қоршаған ортаны қорғау шараларына бюджет қаражатын мақсатты жұмсауға ерекше назар аударылды. Қолданыстағы заңнамада қоршаған ортаны қорғау шаралары үшін эмиссиялар үшін алынған төлемдерді мақсатты түрде жұмсау міндеттемесі жоқ. Нәтижесінде алынған қаражаттың шамамен 45% ғана жергілікті атқарушы органдар қоршаған ортаны қорғауға бөледі. Кодексте жергілікті атқарушы органдар қоршаған ортаны қорғау шараларын 100% мөлшерінде келіп түскен экологиялық төлемдер есебінен қаржыландыруға міндетті екендігі көрсетілген.

Жаңа Кодекс қалдықтарды кезең-кезеңімен басқаруға бағытталған қалдықтар иерархиясын қарастырады. Бұл, ең алдымен, қалдықтардың пайда болуын барынша азайту мақсатында, пайда болған қалдықтар қайта пайдаланылуы, қайта өңделуі, кәдеге жаратылуы және полигондарда соңғы рет шығарылуы керек. Сондай-ақ, халыққа қатты тұрмыстық қалдықтарды жинау, кәдеге жарату және қайта өңдеудің ұтымды жүйесі және қалдықтарды бөлек жинау туралы ақпарат беріледі. Қалдықтардың классификациясы Еуропалық қалдықтар каталогымен сәйкестендірілген және қауіпті емес және қауіпті қалдықтардың тізімін қамтиды. Жаңа Экологиялық кодексте заңсыз қоқыс тастайтын жерлер туралы мәселені жүйелі түрде шешу үшін қоқыс шығаратын көліктерге GPS датчиктерін міндетті түрде орнату мәселесі қарастырылған.

«Цифрлық экология» ұғымына тұжырымдамалық қатынастардың бірі заманауи ақпарат құралдары арқылы (цифрлық құрылғылар мен мобильді технологияларға негізделген) экологияның табиғатын ғылым ретінде де, білім беру саласы ретінде де өзгертеді деген идеяға негізделген (Патаракин 2009). Осы тұжырымдамаларға сәйкес, цифрлық экология – бұл мобильді технологиялар мен қызметтерге, сондай-ақ олардың көмегімен осы технологияларды жүзеге асыруға болатын

сандық құрылыстарға негізделген. Бұл едәуір прагматикалық көзқарас ақпараттық дәуірде пайда болған жаңа шындықты бейнелейді және қарқынды дамудың, ең алдымен адамзаттың техносферасының салдары болып табылады.

Келесі анықтамада технологиялық және ақпараттық аспект ескеріліп, осы анықтамаға «экология» сөзі енгізіліп, қоғамның қазіргі индустриалды құрылымы мен қызмет етуінің табиғи экожүйеге ұқсастығына назар аударылды. Осылайша, Конрад Беккер бұл терминге келесідей түсінік береді: «сандық экология әр түрлі ақпарат құралдарын қолдана отырып таратылатын ақпараттық ағындар арқылы қалыптасатын ақпараттық жүйелермен айналысады. Ақпарат кеңінен цифрланған және ол материалдық ресурстармен бірдей пайдалануға, өндіруге және түрлендіруге болатын ресурсқа айналады. Негізгі экологиялық идея кең мағынада ақпараттың пайдаланушылық құндылығын және айырбас құнынан айырмашылығы коммерциялық емес қасиеттерді сақтау мен арттыруға қатысты» (Беккер, 2004). Беккер сандық экология әлеуметтік қатынастардың жаңа құралы ретінде ақпараттық экожүйеде мәдени әртүрлілік пен өмір сүру сапасын сақтау мен арттыру жолдарын іздеумен айналысуы керек деп санайды (Беккер 2004). Осы көзқарас шеңберінде ақпарат қоғамның заманауи технологияланған орталарында негізгі және анықтаушы ресурс ретінде пайда болады және жалғыз түр – *Homo sapiens* үшін «өмірдің» негізгі және шешуші факторларының біріне айналады. Мануэль Кастельстің іргелі еңбегінде ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен қаныққан қоғам ортасында болып жатқан процестердің табиғи экожүйелерде болып жатқан процестермен ұқсастығы бірнеше рет атап көрсетілген (Кастельс 2000).

Цифрлық экожүйе компьютерлік бағдарламалар әлеміндегі жағдайын сипаттайды, мұнда бағдарламалық жасақтама агенттерінің өзара әрекеттесуі және өзара пайдалану компьютерлік желілік инфрақұрылым негізінде жүзеге асады. Бағдарлама агенттері арасында үнемі түрішілік және тұраралық бәсекелестік бар, ол ең бейімделген агенттерді таңдаудың қозғаушы күші болып табылады. Бұл таңдау компьютерлік бағдарламалар эволюциясының қозғаушы күші болып табылады (Патаракин & Шустов).

Цифрлық экожүйе – бұл барлық адамдар үшін құндылық жасайтын тәсілмен цифрлық байланыстыратын және өзара әрекеттесетін

мүдделі тараптардың күрделі желісі (Frank Diana & Simon Torrance).

Экожүйелердің цифрлық экономикасында бәсекелестік жойылады және ұйымдар осы мақсатқа жету үшін бірлестіктер мен бірлестіктер құруға тырысады. Бұл дегеніміз, цифрлық экожүйені ұйымдар қатаң байланыстарсыз жұмыс істейтін күрделі орта ретінде қарастыруға болады. Сандық экожүйелер дәстүрлі жүйелерден көп жағынан ерекшеленеді. Соңғысының іскери ұйымы адамдардың басқарушылық шешімдерін қабылдауға негізделген (Barukin et al.).

Енді құқықтық тұрғыдан зерттеген ғалымдардың ойларын қарастырсақ, қазақстандық ғалым Ережепқызы Роза «Қоғамдық экологиялық ақпаратқа қол жетімділікті құқықтық реттеу (ұлттық және шетелдік заңнаманы салыстырмалы талдау)» атты диссертациялық жұмысында Қазақстан Республикасында азаматтар мен қоғамдық ұйымдардың экологиялық ақпаратқа қол жетімділігін құқықтық талдау бойынша кешенді жұмыстар жүргізді, халықтың экологиялық ақпаратқа қол жеткізу құқығын қамтамасыз ету, жүзеге асыру және қорғаудың құқықтық негіздерін талдады. Шетелдік және мемлекеттік құқық нормаларына негізделген экологиялық ақпарат көздеріне қоғамдық ұйымдар мен азаматтардың қол жетімділігін заңнамалық реттеудің қалыптасуы мен даму тарихы зерттелді. Экологиялық мәселелер бойынша қоғамдық тыңдау және Қазақстан Республикасында шешімдер қабылдауға қоғамның қатысуы, экологиялық дауларды шешудің құқықтық проблемалары және қоғам мен азаматтардың заңды құқықтары мен мүдделерін сотпен қорғау нысандары ерекше қызығушылық танытты (Ережепқызы 2018).

Г.Т. Айгаринова, Д. Нұрмуханқызы, А.Т. Озенбаева экологиялық ақпаратты цифрландыруды құқықтық реттеу саласындағы ғылыми эзирлемелер қарастырған. Осыған байланысты цифрландыру және экологияны автоматтандырылған басқаруды енгізу мәселелерінің маңызды стратегиялық маңызы бар, өйткені болашақта қоршаған ортаны қорғау және табиғатты ұтымды пайдалану саласындағы қызмет нәтижелері экологиялық ақпаратты ұсынудың дәлдігі мен тиімділігіне байланысты болады деп көрсетіп кеткен. (Aigarinova 2020).

Л.К. Еркінбаева, Б. Калымбек еңбектерінде «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру жағдайында ҚР-да экологиялық ақпаратты цифрландырудың құқықтық негіздерін зерттеген, шешілмеген мәселелерді

анықтап және елдің қолданыстағы заңнамасын жетілдіру жолдары ұсынылған (Еркинбаева & Калымбек, 2020).

Экологиялық ақпаратты цифрландыруды құқықтық реттеу саласындағы ғылыми әзірлемелерді зерттей отырып, келесі зерттеулерге назар аударған жөн. А.А. Попов «Экологиялық ақпаратты құқықтық реттеу» тақырыбында экологиялық ақпаратты құқықтық реттеудің теориялық мәселелеріне арналған. Жұмыста экологиялық ақпаратқа қол жетімділіктің құқықтық және ұйымдастырушылық механизмі мен экологиялық ақпаратты тиімді ұсыну тәртібі талданған, конституциялық деңгейде қоршаған ортаны қорғау, оның жағдайы туралы және экологиялық заңнаманы бұзу салдарынан келтірілген зиянды өтеу туралы сенімді ақпаратқа құқық тұжырымдамасының мазмұндық элементтерін қарастырып, заңнаманы жетілдіру бойынша ұсынымдар әзірленген және ұсынылды (Попов, 2005).

И.Ю. Павловтың диссертациялық зерттеу еңбегі қоршаған ортаны қорғау туралы ресми ақпаратқа қол жеткізудің теориялық және практикалық мәселелерін қарастыруға арналған. Жұмыста қоршаған ортаның жай-күйін және оның ластану дәрежесін бақылауға байланысты қызметке лицензия алу қажеттілігі де қоршау және іздеу мен алу үшін әкімшілік кедергі болып табылатындығына бағыт берілді. Автор өз жұмысының келесі бөлімдерінде ресми ақпаратқа қол жетімділікті қамтамасыз етудің формалары мен әдістерін қарастырған, ақпаратқа қол жетімділікті қамтамасыз ету мен таратуды анықтайды және талдайды, экологиялық ақпаратқа қол жетімділіктің заңды нысаны ретінде, сонымен қатар ақпарат көздеріне қол жетімділіктің келесі әдістерін анықтайды: экологиялық ақпарат, ақпаратты жариялау және жария ету, Интернетте ақпараттар орналастыру, әрбір мүдделі адам таныса алатын жерлерде ақпаратты орналастыру және тарату, қолданушыларды құжаттардың қағаз нұсқаларымен таныстыру, азаматтардың қоғамдық тыңдауларға және алқалы отырыстарға қатысуы және мемлекеттік органдар және сұраныс бойынша ақпараттық ресурстармен уақытылы қамтамасыз ету анықталған (Павлов, 2008).

Н.Г. Жаворонкованың, Ю.Г. Шпаковский «Экологиялық қауіпсіздік саласындағы цифрландыру: әкімшілік-құқықтық аспектілер» жұмысында нормативтік мәселелерді, экологиялық қауіпсіздік саласындағы қызметті автоматтандырылған басқару процесіне за-

манауи технологияларды енгізу мәселелерін талқылайды. Авторлар экономиканы цифрландыру бойынша кешенді шараларды жүзеге асыру бастапқы сатысында деп санайды және экологиялық менеджменттің негізгі процестерін электронды автоматтандыруда экологиялық қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік басқару тиімділігінің айтарлықтай артуын айту ерте деп санайды (Жаворонкова & Шпаковский, 2019).

IT экологияда әдетте экологиялық тазалық қана емес, сонымен бірге ақша үнемделетінін есте ұстаған пайдалы. Алайда, процестерді цифрлық режимге ауыстыру кезінде, бұлтты қызметтер мен сыртқы провайдерлердің ресурстарын белсенді қолдана отырып, экологиялық қауіпсіздік киберқауіпсіздікке тең емес екенін және цифрлық инфрақұрылымды қорғау қоршаған ортамен бірге топ-менеджменттің стратегиялық міндеті екенін ұмытпуды керек (<https://forbes.kz>).

Шетелдік тәжірибеде мемлекеттік басқарудағы цифрлық трансформация қазіргі заманғы «серпінді» цифрлық технологиялардың (бірінші кезекте «үлкен деректер», заттардың интернеті, жасанды интеллект, таратылған кітап) мүмкіндіктерін пайдалану ретінде қарастырылады, олар мемлекеттік саясат және ережелер жасау, жедел-бақылау және қадағалау қызметі. Сонымен қатар, цифрлық технологиялар басқару органдарының қызметін жоспарлау, бақылау және бағалау мақсатында қолданылады. Цифрландыру дегеніміз – басқаруда цифрлық ресурстарды қолданудың жүйелі тәсілі.

Sendai Framework 2030 жылға дейін апаттар құрбандары мен құрбандар санының төмендеуін қамтитын жаһандық мақсаттарды белгілейді, алдыңғы 2005-2015 жылдармен салыстырғанда 2030 ж. және апаттардан болған залалды азайту, сонымен қатар апат қаупін талдау, бағалау және басқару, олардың салдарын азайтуды қоса алғанда, әлемдік, ұлттық және жергілікті деңгейлердегі іс-қимылдың басым бағыттары; апаттар қаупін басқарудың ұйымдастырушылық-құқықтық тетіктерін жетілдіру; төтенше жағдайларға уақтылы ден қою (Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствий на 2015 – 2030 годы).

Цифрлық орта экологиялық қауіпсіздікке қалай әсер етеді және керісінше, цифрландыру көмегімен қоршаған ортаның жағдайын қалай жақсартуға болады? Цифрлық сектор көрінбеуі мүмкін, бірақ оның қоршаған ортаға тигізетін әсері өте зор. Сонымен, біздің инновацияны цифрлы қолданудың экологиялық әсері

қандай? 2019 жылы Францияда жүргізілген және Халықаралық ауа-райы форумында (IWF) жарияланған зерттеулер (<https://www.imf.org>), сандық және климаттық өзгерістер мәселесі бойынша сауалнамаға қатысушылардың тек 40%-ы арасындағы тығыз байланысты білетіндігін көрсетті. Бұл көбінесе энергияны көп тұтынатын ұсақ заттар екені анықталды: смартфондар, планшеттер, қосылған заттар, компьютерлер. Ғылыми зерттеулер цифрлық сектордың ластанудың бірнеше түрлерін жасайтынын растады: ақпараттық технологиялардың жабдықтарын өндіруден ластану; электронды қалдықтардан, яғни пайдаланылған электрлік және электрондық жабдықтардан ластану жатады.

Ресей Федерациясының тәжірибесіне келсек, осы мәселе «Цифрлық экономика» бағдарламасы аясында жүзеге асырылатын болады. Бағдарлама адамның, қоғамның және мемлекеттің барлық қажеттіліктерін ескере отырып, осы елде ақпараттық кеңістікті қалыптастыруға арналғанын атап өткен жөн (<https://www.imf.org>).

Аймақтық деңгейде экологиялық қауіпсіздікті цифрландыру «Ақылды қала» және «Қауіпсіз қала» бағдарламалары аясында мүмкін болады. Ресей Федерациясы Үкіметінің 2014 жылғы 3 желтоқсандағы N 2446-р қаулысымен бекітілген «Қауіпсіз қала» аппараттық-бағдарламалық кешенін құру және дамыту тұжырымдамасы кешенді көп деңгейлі жүйені қалыптастыру қажеттілігін көздейді. Мониторинг, болжау, құқық бұзушылықтардың, инциденттер мен төтенше жағдайлардың алдын алу және оларға әсер етудің заманауи тәсілдеріне негізделген Ресей Федерациясының құрылтай субъектісі және муниципалды формация ортасы деңгейінде қоғамдық қауіпсіздікті, құқықтық тәртіпті және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету үшін жұмыс істейді (Об утверждении Концепции построения и развития аппаратно-программного комплекса «Безопасный город» Распоряжение Правительства РФ, 2014).

Бүгінгі күні «Қауіпсіз қала» кешені – бұл түрлі қауіп-қатерлерге қарсы тұру үшін аппараттық-бағдарламалық қамтамасыз етуге, құқықтық механизмдерге және ұйымдастырушылық шараларға арналған функционалдық және техникалық талаптардың жиынтығы. Бұл кешенді дамыту цифрландыру элементтерін жергілікті деңгейде коммуникациялық платформаны қалыптастыру сияқты пайдалануды көздейді; аппараттық және бағдарламалық жасақтамаға

қойылатын талаптарды біріздендіру; басқару қызметінде бірыңғай ақпараттық кеңістікті пайдалану; дағдарыстық жағдайлардағы жағдайды болжауға арналған ситуациялық орталықтарды құру.

Қазіргі экономикалық идеологияның белгілі бір кемшіліктері осы уақыттағы нарықтық жолды жаңарту тұрақты даму тұжырымдамасымен сыйыспайды деген қорытындыға әкеледі. Осылайша, әлеуметтік, экологиялық, құқықтық және экономикалық компоненттердің достастығын қамтамасыз ету үшін дұрыс жасыл экономика саясаты қажет.

Сандық платформалар – бұл қолданыстағы операторларға біздің сандық өнімдер мен қызметтерді тұтыну және ұсыну тәсілдерін өзгерту арқылы қиындық туғызатын құбылыс. Дәстүрлі фирмалар компания немесе жабдықтау тізбегінде құндылық жасайды, ал цифрлық платформалар құнын бірлесіп құру үшін автономды агенттердің экожүйесін қолданады (Andreas Hein және басқалар, 2020).

Тап және басқа авторлар сандық платформалық экожүйені құру үшін қажетті техникалық, экономикалық және экожүйелік мүмкіндіктерді анықтау үшін қосымша зерттеулер жүргізуді ұсынамыз дейді (Тап және басқалар, 2016). Біріншіден, техникалық мүмкіндік фирмалардың өздерінің бұрынғы жүйесін масштабтау мен жылжу экономикасын және цифрлық мүмкіндіктерді дамыта алатын цифрлық инфрақұрылымға айналдыруымен байланысты. Екіншіден, экономикалық мүмкіндіктер фирманың өзінің бизнес моделін қалайша жеткілікті ала алатын бизнес-модельін біржақты тәсілден екіжақты бизнес-модельге өзгертуіне байланысты. Үшіншіден, экожүйе тұрғысынан алғанда, фирмалардың өздерінің мүдделі тараптарының қолданыстағы желісін шикізаттық құндылықтарды құру және қызметтердің басым құнын бірлесіп құру тұрғысынан қалай біріктіре алатындығын түсіну өте маңызды (Lusch and Nambisan, 2015).

В.А. Вайпан «жаңа нормативтік-құқықтық орта басқару процесіне қатысушыларды сенімді цифрлық қашықтағы байланыс құралдарымен қамтамасыз ететін бірыңғай цифрлық сенімділік ортасын қалыптастыру үшін құқықтық жағдайлар жасауға бағытталуы керек». Сонымен бірге, сенімділіктің бірыңғай цифрлық ортасын қалыптастыру мақсатында В.А. Вайпан жеке тұлғаны қашықтықтан растау, электрондық өзара әрекеттесуді заңды тану және т.б. сияқты мәселелерді реттеуді ұсынады (Вайпан).

Қорытынды

Экологиялық қауіпсіздік саласында цифрлық экономика технологияларын енгізу қайтымсыз процесс екенін атап өткен жөн. Болып жатқан өзгерістердің ауқымы, қазіргі кезде бұзушы инновацияларды қабылдаудың өткірлігімен түсіндіріледі. Барлық салалардағы инновациялардың даму және таралу қарқыны бұрын-соңды болмаған жылдам дамуда.

Біздің ойымызша сандық экономиканы дамыту шеңберінде экологиялық қауіпсіздік саласындағы құқықтық реттеуді жетілдіру бойынша басым шаралардың тұжырымдамасын әзірлеу және жүзеге асыру керек. Экологиялық қауіпсіздік саласындағы цифрландыруға кедергі келтіретін қолданыстағы негізгі заңнамалық шектеулердің тізбесін анықтап, оларды жою туралы ұсыныстарды негіздеу қажет.

Сонымен қатар экологиялық қауіпсіздік саласын цифрландыру үшін қажетті алғашқы негізгі құқықтық түсініктер мен институттарды анықтау. Қалыптастырылған тізімнің негізінде цифрлық экономика шеңберінде экологиялық қауіпсіздік саласын цифрландыруды дамытуға кедергі келтіретін заңнаманың жекелеген салаларындағы негізгі құқықтық шектеулерді алып тастайтын нормативтік құқықтық актілер қабылдануы керек.

Сандық экономика бағдарламасын іске асыру шеңберінде экологиялық қауіпсіздік саласындағы басқару процестерінің сипаты мен құрылымы өзгереді, кейбір күнделікті процедуралар жойылып, олардың орнын жасанды интеллект пен роботтар басады. Сонымен қатар, үлкен көлемдегі ақпараттың пайда болуы көптеген киберлік тәуекелдердің пайда болуына әкеледі. Құқықтық реттеу сияқты барлық туындайтын проблемалар жедел шешімді талап етеді.

Біздің экологиялық цифрландыру саласындағы зерттеулер мен заңнамаларға жүргізген талдауымыз мемлекеттік реттеудің жекелеген салаларын цифрландыру мәселесін талқылаудың уақыты келгенін көрсетті. Соның бірі – экологиялық ақпаратты цифрландыру проблемасы. Оны шешу үшін экологиялық ақпараттың қорын сақтаудың цифрлық платформаларын енгізіп, оны құқықтық реттеу. Экология мен қоршаған ортаны қорғаудың цифрландыру мен киберқауіпсіздік мәселелері шешілетін жаһандық ауқымда маңыздылыққа ие бола бастағаны даусыз.

Бұл мақала «Қазақстан Республикасындағы экологиялық ақпаратты цифрландыруды құқықтық реттеу мәселелері» тақырыптағы ҚР ҒжБМ № АР08857095 гранттық жобаның негізінде дайындалды.

Әдебиеттер

- Andreas Hein, Maximilian Schrieck, Tobias Riasanow, David Soto Setzke, Manuel Wiesche, Markus Böhm & Helmut Krcmar (2020) Digital platform ecosystems Electronic Markets volume 30, pages 87–98
- Айгаринова Г.Т., Нұрмуханқызы Д., Озенбаева А.Т. Научные разработки в области правового регулирования цифровизации экологической информации // KAU Transactions №IV (50). – 2020. – С. 6-13.
- Беккер К. Словарь технической реальности: Культурная интеллигенция и социальный контроль. – М.: Культура, 2004. – 224 с.
- Вайпан В.А. Цифрлық экономиканы құқықтық реттеу негіздері. – URL. – <http://Industry-prava.rf/article/26874>
- Ережепқызы Р. Правовое регулирование доступности общественной информации к экологической информации (сравнительный анализ национального и зарубежного законодательства): Диссертация на соискание ученой степени доктора философии (PhD). – Алматы 2018. – URL. – www.kaznu.kz/content/files/pages
- Еркинбаева Л.К., Калымбек Б. К вопросу о цифровизации экологической информации в Республике Казахстан // KAU Transactions №IV (50). – 2020. – С. 34-38.
- Frank Diana, Simon Torrance (2019) Defining Your Digital Ecosystem: The First Step in a Machine First Transformation. – URL. – <https://www.tcs.com/perspectives/articles/defining-your-digital-ecosystem-the-first-step-in-a-machine-first-transformation>
- Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
- Қазақстан Республикасының Заңы (2017 ж.) Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы. «Цифрлық Қазақстан» бағдарламасы. – URL. – <https://online.zakon.kz>
- Қазақстан Республикасының Заңы (2021) Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі 2021 жылы 2 қаңтар. – URL. – <https://online.zakon.kz/>
- Lusch R.F. & Nambisan S. (2015). Service innovation: A service-dominant logic perspective. MIS Quarterly, 39(1), 155–175
- Мирзағалиев М. В Казахстане принят новый Экологический кодекс. Кто изменился? – URL. – <https://obvk.kz/2021/01/04>
- Мирзағалиев М. Жаңа Экологиялық кодекс – ел экологиясын жақсартатын реформалық құжат. – URL. – <https://www.gov.kz>

Об утверждении Концепции построения и развития аппаратно-программного комплекса «Безопасный город» Распоряжение Правительства РФ от 03.12.2014 N 2446-р. – URL. – <http://www.consultant.ru/>

Павлов И.Ю. Правовое обеспечение доступа к официальной информации: диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – URL. – <http://www.dslib.net/admin-pravo/pravovoe-obespechenie-dostupa-k-oficialnoj-informacii.html>

Патаракин Е.Д. Дизайн среды повсеместного обучения. – 2009. – 124 с.

Патаракин Е.Д., Шустов С.Б. (2013) Цифровая экология: эколого-социальные сети и информационные экосистемы. – URL. – <https://cyberleninka.ru/article>

Перелет Р.А. Экологические аспекты цифровой экономики. Мир новой экономики. – URL. – <https://cyberleninka.ru/article/n/eko-logicheskie-aspekty-tsifrovoy-ekonomiki>.

Попов А.А. Правовое регулирование экологической информации: Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – URL. – <https://www.disscat.com/content/pravovoe-regulirovanie-ekologicheskoi-informatsii>.

Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствия на 2015 – 2030 годы. Принята на Третьей Всемирной конференции ООН по снижению риска бедствия – URL. – <http://www.consultant.ru/>

Sergey Yevgenievich Barykin, Irina Vasilievna Kapustina, Tatiana Viktorovna Kirillova, Vladimir Konstantinovich Yadykin, and Yevgenii Aleksandrovich Konnikov (2020) Economics of Digital Ecosystems. – URL. – Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.

Still Sluggish Global Growth (2019). – URL. – <https://www.imf.org/en>

Tan T.C.F., Tan, B., & Pan, S.L. (2016). Developing a leading digital multi-sided platform: Examining it affordances and competitive actions in Alibaba. *Communication of the AIS*, 38(1), 739–760.

Цифровая экология. – URL. – https://forbes.kz/process/tsifrovaya_ekologiya

Яворонкова Н.Г., Шпаковский Ю.Г. Цифровизация в сфере экологической безопасности: административно-правовые аспекты. – URL. – <https://urfac.ru/?p=2371>

References

Agarinova G.T., Nurmuhankyzy D., Ozenbayeva A.T. (2020) Nauchnye razrabotki v oblasti pravovogo regulirovaniya cifrovizacii ekologicheskoi informacii [Scientific developments in the field of legal regulation of digitalization of environmental information] *KAU Transactions №IV* (50). – 2020 – P. 6-13

Andreas Hein, Maximilian Schrieck, Tobias Riasanow, David Soto Setzke, Manuel Wiesche, Markus Böhm & Helmut Kremer (2020) Digital platform ecosystems *Electronic Markets* volume 30, pages 87–98

Bekker K. (2004) Slovar' tehniceskoi real'nosti: Kul'turnaya intelligenciya i social'nyi kontrol' [Dictionary of technical reality: Cultural intelligentsia and social control] – М.: Kul'tura., – 224 p.

Castells M. (2000) Informacionnaya epoha: ekonomika, obschestvo i kul'tura [Information Age: Economy, Society and Culture] – М.: SU HSE., – 608 p.

Cifrovaya ekologiya [Digital ecology] https://forbes.kz/process/tsifrovaya_ekologiya_1587692964/

Erezhepkyzy R. (2018) Pravovoe regulirovanie dostupa obschestvennosti k ekologicheskoi informacii (sравnitel'nyi analiz nacional'nogo i zarubejnogo zakonodatel'stva). Dissertaciya na soiskanie uchenoi stepeni doktora filosofii (PhD) [Legal regulation of public access to environmental information (comparative analysis of national and foreign legislation). Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD)] Almaty 2018. – www.kaznu.kz/content/files/pages

Frank Diana, Simon Torrance Defining Your Digital Ecosystem: The First Step in a Machine First Transformation// <https://www.tcs.com/perspectives/articles/defining-your-digital-ecosystem-the-first-step-in-a-machine-first-transformation>

Javoronkova N.G., Shpakovskii Yu.G. (2019) Cifrovizaciya v sfere ekologicheskoi bezopasnosti: administrativno-pravovye aspekty [Digitalization in the field of environmental safety: administrative and legal aspects] <https://urfac.ru/?p=2371>

Lusch R. F. & Nambisan S. (2015). Service innovation: A service-dominant logic perspective. *MIS Quarterly*, 39(1), 155–175

Mirzagaliev M. (2021) V Kazahstane prinyat novyi Ekologicheskii kodeks. Chto izmenilos'? [Kazakhstan has adopted a new Environmental Code. What changed?] <https://obvk.kz/2021/01/04>

Mirzagaliev M. (2021) Jaña Ekologialyq kodeks – el ekologiasyn jaqsartatyn reformatorlyq qujat [The new Environmental Code is a reform document that will improve the country's environment] <https://www.gov.kz>

Ob utverjdenii Konceptii postroeniya i razvitiya apparatno-programmnogo kompleksa “Bezopasnyi gorod” Rasporyajenie Pravitel'stva RF ot 03.12.2014 N 2446-r [On approval of the Concept for the construction and development of the hardware and software complex “Safe City” Order of the Government of the Russian Federation of 03.12.2014 N 2446-r] <http://www.consultant.ru/>

Patarakin E.D. (2009) Dizain sredy povsemestnogo obucheniya [Design of ubiquitous learning environments]– 124 p.

Patarakin E.D. Shustov S.B. Cifrovaya ekologiya: ekologo-social'nye seti i informacionnye ekosistemy [Digital ecology: ecological and social networks and information ecosystems] // <https://cyberleninka.ru/article>

Pavlov I.Yu. (2008) Pravovoe obespechenie dostupa k oficial'noi informacii. dissertaciya na soiskanie uchenoi stepeni kandidata yuridicheskikh nauk. [Legal provision of access to official information. dissertation for the degree of candidate of legal sciences].- М. – <http://www.dslib.net/admin-pravo/pravovoe-obespechenie-dostupa-k-oficialnoj-informacii.html>

Perelot R.A. (2018) Environmental aspects of the digital economy. *Mir novoy ekonomiki* [The World of the new economy] no. 4. (in Russ.) Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/eko-logicheskie-aspekty-tsifrovoy-ekonomiki>

Popov A.A. (2005) *Pravovoe regulirovanie ekologicheskoi informacii*. Dissertaciya na soiskanie uchenoi stepeni kandidata yuridicheskikh nauk [Legal regulation of environmental information. Dissertation for the degree of candidate of legal sciences] <https://www.dissercat.com/content/pravovoe-regulirovanie-ekologicheskoi-informatsii> [In Russian]

Sendaiskaya ramochnaya programma po snijeniyu riska bedstvii na 2015 — 2030 gody. Prinyata na Tret'ei Vsemirnoi konferencii OON po snijeniyu riska bedstvii [Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015-2030. Adopted at the Third UN World Conference on Disaster Risk Reduction] <http://www.consultant.ru/>

Sergey Yevgenievich Barykin, Irina Vasilievna Kapustina, Tatiana Viktorovna Kirillova, Vladimir Konstantinovich Yadykin, and Yevgenii Aleksandrovich Konnikov. *Economics of Digital Ecosystems* Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.

Still Sluggish Global Growth/<https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/07/18/WEOupdateJuly2019>

Tan T.C.F., Tan, B., & Pan, S.L. (2016). Developing a leading digital multi-sided platform: Examining its affordances and competitive actions in Alibaba. *Communication of the AIS*, 38(1), 739–760.

The Law of the Republic of Kazakhstan (2017) «Sıfırlıq Qazaqstan» memlekettik baǵdarlamasyn bekıtı tıraly Qazaqstan Respıblıkasy Úkimetiniń 2017 jylǵy 12 jeltoqsandaǵy № 827 qaýlysy [Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated December 12, 2017 № 827 on approval of the state program “Digital Kazakhstan”] <https://online.zakon.kz>

The Law of the Republic of Kazakhstan (2021) Qazaqstan Respıblıkasynyń Ekologıalıq kodeksi Qazaqstan Respıblıkasynyń 2021 jylǵy 2 qańtar [Environmental Code of the Republic of Kazakhstan]// <https://online.zakon.kz/>

Vaipan V.A. Sıfırlıq ekonomıkany quyqytyq retteý negizderi [Fundamentals of legal regulation of the digital economy] <http://industry-prava.rf/article/26874>

Yerkinbayeva L.K., Kalymbek B. (2020) K voprosu o cifrovizacii ekologicheskoi informacii v Respublike Kazahstan [On the issue of digitalization of environmental information in the Republic of Kazakhstan] *KAU Transactions №IV (50)*.– P. 34-38

5-бөлім
**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ЖӘНЕ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА**

Section 5
**CRIMINAL LAW
AND PROCESS, FORENSICS**

Раздел 5
**УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС,
КРИМИНАЛИСТИКА**

K.T. Kabdullina* , **A.D. Dosymzhan** , **A. Akmamyk**

Non-profitable joint stock company Toraigyrov University, Kazakhstan, Pavlodar

*e-mail: karla_pvl@mail.ru

LEGAL ASPECTS OF THE STATES FIGHT AGAINST ILLEGAL DRUG TRAFFICKING

This article discusses the problems of combating illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances. Nowadays, this problem has become as global as environmental pollution, the human immunodeficiency virus, which differentiates into acquired immunodeficiency syndrome, in other words, into AIDS. The world community should not ignore this issue. Drug abuse leads to domestic conflicts in the family, the moral decay of society, and then the state, and this is not to mention the health problems, both physical and spiritual, of citizens. A person's craving for drugs has led to the proliferation of drug crime, which is a type of organized crime and represents a public danger. The organization and legal support of measures to combat illicit trafficking in drugs and psychotropic substances is the task of each State. However, the fight against this type of crime within the framework of only one State is too difficult to implement. Countering illicit drug trafficking should be carried out in the form of cooperation between States in this area. The scope of international cooperation in combating drug trafficking is determined taking into account the policies of the States that participate in it.

Key words: illegal drug trafficking; narcotic drugs; drug trafficking; drug trafficking; psychotropic substances, drug market, anti-drug measures, anesthesia, legalization, criminal policy.

К.Т. Кабдулина*, А.Д. Досымжан, А. Авилхан
«Торайғыров университеті» КЕАК, Қазақстан, Павлодар қ.
*e-mail: karla_pvl@mail.ru

Мемлекеттің есірткі заттарының заңсыз айналымына қарсы күресінің құқықтық аспектілері

Бұл мақалада есірткі заттары мен психотроптық заттардың заңсыз айналымы мәселелері қарастырылған, сонымен қатар, аталған мән-жағдайлар бойынша заң бойынша атқарылуы тиіс күресу жолдары мен қолданылатын әдістеріне көңіл бөлінген. Қазіргі уақытта бұл мәселе қоршаған ортаның ластануы, адамның иммун тапшылығы вирусы, алынған иммун тапшылығы синдромына, басқаша айтқанда СПИД-ке ұқсас жаһандық сипатқа ие өзекті мәселелердің біріне айналуға. Әлем деңгейіндегі қоғамдастық бұл мәселеге салғырт қарамауы қажет деп есептейміз. Есірткіні теріс пайдалану, есірткіге құмар адамдар отбасындағы тұрмыстық жанжалдар, қоғамның моральдық азғындауы және тағы басқалары мемлекетке тікелей зиян әкеледі және бұл азаматтардың физикалық және рухани денсаулығына қатысты проблемаларды туындатады. Адамның есірткіге деген құштарлығы есірткі қылмысының өсуіне әкеледі, бұл ұйымдасқан қылмыстардың көбеюіне және өмір сүрудегі олқылықтарға, қоғамға қауіп төндіреді. Есірткі және психотроптық заттардың заңсыз айналымына қарсы күрес жөніндегі іс-шараларды ұйымдастыру, заңсыз айналыммен күрес жүргізу әрбір мемлекеттің міндеті болып табылуы айдан анық шаралар. Алайда, тек бір мемлекет аясында қылмыстың бұл түрімен күресу өте қиын.

Түйін сөздер: есірткі құралдары, унификациялау, есірткі трафигі, есірткі бизнесі, психотроптық заттар, есірткі нарығы, есірткіге қарсы шаралар, наркотизация, заңдастыру, қылмыстық саясат.

К.Т. Кабдулина*, А.Д. Досымжан, А. Авилхан
НАО «Торайғыров Университет», Қазақстан, г. Павлодар
*e-mail: karla_pvl@mail.ru

Правовые аспекты борьбы государства с незаконным оборотом наркотических средств

В данной статье рассмотрены вопросы незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ, а также уделено внимание способам и применяемым методам борьбы, которые по указанным обстоятельствам должны выполняться по закону. В настоящее время одной из актуальных становится проблема загрязнения окружающей среды, вируса иммунодефицита

человека, приобретенного синдрома иммунодефицита, иначе говоря, СПИДа, который приобретает глобальный характер. Мы считаем, что сообщество мирового уровня не должно быть равнодушным к этому вопросу. Мировое сообщество не должно обходить стороной этот вопрос. Злоупотребление наркотиками приводит к бытовым конфликтам в семье, моральному разложению общества и последующему государству, а это порождает проблемы с физическим и духовным здоровьем граждан. Тяга человека к наркотикам привела к росту наркопреступности, что грозит ростом организованной преступности и пробелами в среде обитания, то есть в целом обществу. Организация мероприятий по борьбе с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ должна являться обязанностью каждого государства, так как в рамках только одного государства бороться с этим видом преступности очень сложно.

Ключевые слова: незаконный оборот наркотиков, наркотические средства, наркотрафик, наркобизнес, психотропные вещества, наркорынок, антинаркотические меры, наркотизация, легализация, уголовная политика.

Introduction

International cooperation of States in combating illicit drug trafficking is quite important and relevant for Kazakhstan, since it is a state of Central Asia, which can be a transit zone for the transportation of drugs through it to the Russian Federation and in the future to European states. In accordance with this, the following main research tasks are implemented in the article:

- analysis of international legal activities in this field;
- provisions related to drug control;
- study of legal forms of cooperation between the different countries;

Every year, the situation with drug trafficking around the world is changing, as new ways of obtaining it by synthesizing various chemicals appear, which jeopardizes the chemical industry and tightens control over precursors. The lists of substances subject to control should be updated, etc. Control over the drug situation should be carried out into international level.

To improve the situation in this field:

- provide a witness protection program;
- legally regulate the involuntary treatment of drug addicts;
- to develop an interstate system for monitoring the drug situation;
- develop an interstate system for monitoring and controlling the movement of precursors;
- to improve the system of information and educational work among the population.

Unfortunately, different drug traffics supposed spread of the narcotic drugs elsewhere. Moreover, the drugs are the real actual threat to the youth, young people, society, state. In the modern conditions the ways of transportation have transformed and modernized. For instance, the drug dealers make the bookmarks in the different places. Then they pay and find drugs in agreed place.

In the law-abiding democratic state the struggle with the frogs can be considered permanent and effective, as a result of the democratic development of the society, a sufficiently high legal consciousness of the majority of citizens has been formed. Without such a sense of justice, all other signs of a legal state will not work effectively. Therefore, it is necessary to consider a sufficiently high legal consciousness of the population with its corresponding general culture as a sign of legal state.

Actually, only under the condition of strict compliance with the law-abiding state the fruitful fight with this evil can be effective and positive, great provisions of humanistic legal thought can be implemented both in legislation and implemented in practice. In this case, the citizen's personality will really be realized as free, protected, and creative. There are no another way to improve the situation in this field.

Research methods

Were used to solve the tasks set:

- logical method; system method; legal method; historical method. The research methodology is based on the dialectical method, freed from materialistic or idealistic monism and based on the pluralistic, multilinear interdependence of all social phenomena. We also used the method of dialectical method, with drug dealers in our country. In this article were used abstract-logical, analytical, comparative methods.

Discussion

Justification of the novelty and significance of the topic of the article. There are famous CIS lawyers, such as: N.M. Abdirov, K.A. Mami, B.S. Sarsekov, I.I. Karpets, V. Ovchinskiy, R. Chlopushin, N.A. Sartaeva, R.A. Aleksandrov, A.A. Gabiani, T.A. Bimagambetov. Main results and analysis were

fixed in the special agreements on combating drug trafficking should specifically regulate issues related to the criminal prosecution of leaders of organized criminal groups engaged in drug trafficking. Special organ pays special attention to this aspect.

Special agreements on combating drug trafficking should specifically regulate issues related to the criminal prosecution of leaders of organized criminal groups engaged in drug trafficking. Special organ pays special attention to this aspect.

The subject of the thesis research performs statistical data, sources of scientific and educational literature, other materials and developments on the topic of the thesis research.

The value of the conducted research:

The UN maintains a register of prohibited narcotic substances, which currently includes about 200 varieties, of which only seven are natural, and the rest are synthetic. Cooperation with UNDCP is being intensified.

It is well known, that drug addiction is an antisocial social phenomenon that poses a threat to people's health, negatively affects the health, destabilizes national security of the country.

Drug addiction is a joint category of law, sociology, psychology, medicine and other sciences, each of which, in accordance with its own subject and research methods, studies its own (Harbet 2016: 15).

If we draw a parallel between drug addiction and economic security, we will see that these are links in one chain, which should be considered in the prism of illegal drug abuse and their illegal distribution, that is, drug addiction and drug trafficking (Khlopushin 2015: 11).

Studying drug addiction from the perspective of law, N.A. Sartaeva has already dwelled on the assessment of drug addiction as an antisocial phenomenon associated with the illegal consumption and distribution of narcotic drugs, their appearance and existence in the consumer turnover of goods and services. In his fair opinion, this definition is generally acceptable as a basic one, since, I think, it outlines the scope of distribution or manifestation of drug addiction quite clearly (Sartaeva 2010: 18).

According to some scientists, the spread of drugs is dangerous for society into national economy of most countries (Abdirov 2016: 207).

One should agree with this point of view, indeed, drug addiction undermines not only the moral, social, political, but also the economic foundations of society, thereby posing a threat to economic security, which is one of the components of national security (Alexandrov 2017: 58).

This "craft" began to be engaged not only by persons with a criminal past, but also by those who previously belonged to the number of law-abiding citizens (Rollik 2018:19).

Involve an increasing number of people in the drug business. Some of them can do this by taking advantage of their official (professional) duties (Gabiani 2017: 31).

Drug use hinders the normal physical and moral development children with a congenital pathological attraction to drugs (Kaidarov 2016: 102).

Illegal drug trafficking and their non-medical consumption is a multifaceted complex problem that poses a threat to human health, negatively affects and is a destabilizing factor in ensuring national security (Meirkhanova 2018: 54).

If earlier traditional drugs (marijuana, hashish, opium) were seized in Kazakhstan, then in the last ten years heroin, lysergic acid preparations, and cocaine have been seized. The republic, which was previously only a raw material base of drugs, now turned out to be a link in their smuggling through the territory of the country (Novikova 2018: 61).

Actually, extremely high profitability of deal and bargain from illegal drugs means sustainable growth of the illicit drug market in the Republic of Kazakhstan.

The instruments for monitoring drug situation were not designed to capture the new complexity of the global drug market. Current systems tend to focus on limited aspects of drug use and supply that underestimate the use of established drugs, the non-medical use of prescription medicines and other psychoactive substances.

At the same time there has been a reduction in the number of heroin users, which might indicate the substitution of heroin by other substances with similar effects.

Judicial and investigative practice of Kazakhstan, psychotropic substances, smoking mixtures (mixes) produced in Europe are increasingly being seized. Therefore, the number of users of psychotropic substances continues to increase (from 3,846 in 2009 to 4,029 in 2010, i.e. by 4.8%). As of January 1, 2011, their share of the total number of registered drug addicts was 8.1% (in 2009 – 7.1%) (Drozdova 2005: 97).

A separate problem for Kazakhstan is the illegal trafficking of precursors, i.e. chemical and plant substances that are used in the illegal manufacture of drugs. All this entails a significant increase in other types of crimes, especially property crimes, a significant proportion of which are committed by drug addicts. Repeated drug use without proper medical

control leads to addiction (tolerance), i.e. to an irresistible desire to increase their dose. And increasing the dose requires material costs. Therefore, a drug addict, being essentially a sick person, as a rule, who does not work anywhere, is forced to commit crimes in order to buy the next dose (Prokhorova 2002: 3).

These can be employees of automobile, railway, air or water transport, employees of private firms engaged in the tourist business, etc. For example, in 2008, two drivers of a heavy-duty car were detained at the Kayrak customs post in the Kostanay region for illegally transporting an unprecedented batch of heroin in Kazakhstan – 535 kilograms, the approximate (wholesale) price of which was 20 million US dollars (Ayupova 2021: 21).

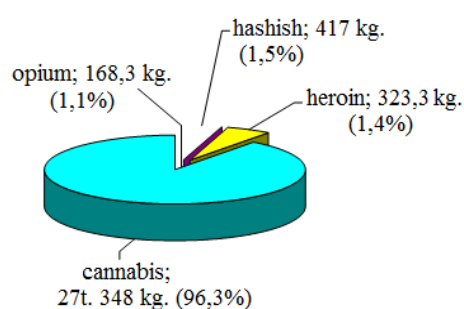

Figure – Diagram of the ratio of seized drugs (in kilograms)

Results

The average age of people, who had committed drug-related crimes was usually 30-39 years. Most of those people, against whom criminal proceedings had been initiated, were unemployed (Bagautdinov 2018: 2). The other side of the coin is drug addiction, which is also a negative factor affecting and leading

to severe violations of physical and mental functions of the body (Altshuler 2017: 58). A “Human” profession is, in our opinion, a promising direction of the research and requires further empirical confirmation.

It is well-known, that the number of people in the narcological register in prisons was by 10 times higher than those with addictions in public health care (per 1,000 people over 18 years old). Particularly, in comparison with addictions to illegal drugs where the figure was by 30 times higher: opioids and cannabis.

For instance, the proportion of women with drug addiction among those registered in the narcological register in prisons was higher than among the general public. Actually, the age of people registered with the narcological service in prisons was from 30 to 49 years old.

Conclusion

It seems to us that for this it is necessary: 1. to conduct monitoring of the drug situation in Kazakhstan and sociological studies related to the economic losses of society from drug addiction and drug trafficking; 2. to allocate additional funds to strengthen border and customs control to counter drug trafficking passing in the region. A series of measures and activities were introduced to prevent the use of performance enhancing drugs in physical education and sports: such activities as “Sports against drugs” and “Tourism against drugs” were conducted in educational institutions in a systematic way. Different channels broadcast antidrug videos and documents, print media publishes articles about harms of drug use and measures taken by the state to prevent drug addiction.

Литература

- Харбет К.В. Антинаркотическая функция государства и некоторые вопросы ее законодательного обеспечения // Российское правосудие. – 2016. – № 8. – С. 15-21.
- Хлопушина Р.Г. Социальный контроль наркомании в обществе // www.narcom.ru/ideas/socio/108.html (дата обращения: 19.08.2021).
- Сартаева Н.А. Социологические методы в исследовании проблемы наркомании в Республике Казахстан: Дисс.к.ю.н. – Караганда, 2010. – 172 с.
- Абдиров Н.М. Уголовно-правовые меры борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Казахстане // Система и функции правоохранительных органов Республики Казахстан: проблемы и перспективы: Сборник научных статей. – Караганда, 2016. – 207 с.
- Александров Р.А. Государственно-правовое противодействие наркобизнесу в контексте генезиса и эволюции системы национальной безопасности России: опыт ретроспективного анализа и теоретико-правового моделирования. – 2017. // www.dissercat.com/content/gosudarstvenno-pravovoe-protivodeistvie-narkobiznesu-v-kontekste-genezisa-i-evolyutsii-siste (дата обращения: 19.08.2021).
- Роллик А.И. Законодательство стран Азиатско-Тихоокеанского региона о преступлениях, предметом которых являются наркотические средства, психотропные вещества и их аналоги // Наркоконтроль. – 2018. – № 4. – С. 19-23.

- Габияни А.А. На краю пропасти: наркомания и наркоманы // Российское правосудие. – 2017. – № 5. – С. 31-42.
- Хайдаров Р.А. О незаконном обращении наркотических средств в Республике Казахстан // Юридическая газета. – 2016. – 14 мая.
- Меирханова Г.К. Наркобизнес набирает силу // Фемида. – 2018. – № 5. – С. 54-62.
- Новикова Е.Л. Международно-правовые аспекты борьбы с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ. – Гуманитарные научные исследования. [Электронный ресурс] // <https://human.snauka.ru/2017/11/24551> (дата обращения: 19.08.2021).
- Дроздова М.А. Международно-правовые аспекты предотвращения незаконного оборота наркотиков // Законность. – 2015. – № 1. – С. 8-10.
- Прохорова М.Л. Проблемы борьбы с наркотической преступностью // Законность. – 2017. – № 6. – С. 2-7.
- Аюпова З.К., Жетписбаева Б.А., Тайторина Б.А., Нукушева А.А., Байсалова Г.Т. Эпоха террора: как объединить усилия для противодействия на уровне международного и национального законодательства? // Безопасность. – 25 августа 2021 г. // <https://doi.org/10.1057/s41284-021-00310-5>.
- Багаутдинов Ф.А., Мухамедзянов И.М. Наркопреступность: необходимы новые подходы // Законность. – 2018. – № 10. – С. 2-6.
- Альтшулер В.Б., Надеждин А.В. Наркомания – дорога в бездну. – М.: Просвещение, 2017. – 46 с.

References

- Abdirov, N.M. (2016). Uголовно-pravovye mery bor'by s narkotizmom i narkobiznesom v Kazahstane [Criminal-legal measures to combat drug addiction and drug trafficking in Kazakhstan] // *Sistema i funktsii pravoohranitel'nykh organov Respubliki Kazahstan: problemy i perspektivy* [System and functions of law enforcement agencies of the Republic of Kazakhstan: problems and prospects]: Collection of scientific articles – Karaganda, 207.
- Alexandrov, R.A. (2017). Gosudarstvenno-pravovoe protivodejstvie narkobiznesu v kontekste genezisa i evolyucii sistemy nacional'noj bezopasnosti Rossii: opyt retrospektivnogo analiza i teoretiko-pravovogo modelirovaniya [State-legal counteraction to drug trafficking in the context of the genesis and evolution of the Russian national security system: experience of retrospective analysis and theoretical and legal modeling] // www.dissercat.com/content/gosudarstvenno-pravovoe-protivodejstvie-narkobiznesu-v-kontekste-genezisa-i-evolyutsii-siste.
- Ajupova Z.K., Zhetpisbaeva B.A., Tajtorina B.A., Nukusheva A.A., Bajsalova G.T. Jepoha terrora: kak ob'edinit' usilija dlja protivodejstvija na urovne mezhdunarodnogo i nacional'nogo zakonodatel'stva? // *Bezopasnost'* [The age of terror: how to combine efforts for counteraction at the level of international and national law?] // *Security Journal*. – 25 avgusta 2021 g. // <https://doi.org/10.1057/s41284-021-00310-5>.
- Al'tshuler V.B., Nadezhdin A.V. (2017) Narkomanija- doroga v bezdnu. – М.: Prosveshhenie [Drug- addiction the road to the abyss. – М.: Enlightenment]. – 46 s.
- Bagautdinov F.A., Muhamedzjanov I.M. Narkoprestupnost': neobhodimy novye podhody // *Zakonnost'* [Drug crime: new approaches are needed // *Legality*]. – 2018. – № 10. – S.2-6.
- Drozдова M.A. Mezhdunarodno-pravovye aspekty predotvrashhenija nezakonnogo oborota narkotikov // *Zakonnost'* [International legal aspects of drug trafficking prevention // *Legality*]. – 2015. – № 1. – S.8-10.
- Harbet, K.V. (2016). Antinarkoticheskaya funktsiya gosudarstva i nekotorye voprosy ee zakonodatel'nogo obespecheniya [The anti-drug function of the state and some issues of its legislative support] // *Rossijskoe pravosudie – Russian Justice*. 8, 15-21.
- Gabiani, A.A. (2017). Na krayu propasti: narkomanija i narkomany [On the edge of the abyss: drug addiction and drug addicts] // *Rossijskoe pravosudie – Russian Justice*. 5, 31-42.
- Khlopushin, R.G. (2015). Social'nyj kontrol' narkotizma v obshchnosti [Social control of drug addiction in the community] // www.narcom.ru/ideas/socio/108.html.
- Kaidarov, R.A. (2016). O nezakonnom obrashchenii narkoticheskikh sredstv v Respubliki Kazahstan [About illegal circulation of narcotic drugs in the Republic of Kazakhstan] // *Yuridicheskaya gazeta– Legal newspaper*. 14 May.
- Meirkhanova, G.K. (2018). Narkobiznes nabiraet silu [Drug business is gaining strength] // *Femida- Themis*. 5, 54-62.
- Novikova, E.L. (2018). Novikova E.L. Mezhdunarodno-pravovye aspekty bor'by s nezakonnym oborotom narkoticheskikh sredstv i psihotropnykh veshhestv. – Gumanitarnye nauchnye issledovaniya. [Jelektronnyj resurs] [International legal aspects of combating illicit trafficking in narcotic drugs and psychotropic substances. – Humanitarian scientific research [Electronic resource]] // <https://human.snauka.ru/2017/11/24551> (data obrashhenija: 19.08.2021).
- Prohorova M.L. Problemy bor'by s narkoticheskoy prestupnost'ju // *Zakonnost'* [Problems of combating drug crime // *Legality*]. – 2017. – № 6. – S.2-7.
- Rollik, A.I. (2018). Zakonodatel'stvo stran Aziatsko-Tihookeanskogo regiona o prestupleniyah, predmetom kotorykh yavlyayutsya narkoticheskie sredstva, psihotropnye veshchestva i ih analogi [Legislation of the countries of the Asia-Pacific region on crimes, the subject of which are narcotic drugs, psychotropic substances and their analogues] // *Narkokontrol'- Narco-control*. 4, 19-23.
- Sartaeva, N.A. (2010). Sociologicheskie metody v issledovanii problem narkotizma v Respublike Kazahstan [Sociological methods in the study of drug addiction problems in the Republic of Kazakstan]. Diss PhD in Law. – Karaganda, 172.

А.Б. Избасова* , **О.Н. Тлепбергенов** ,
Т.А. Рахметова , **Б.М. Коньсбай** , **А.А. Базилова**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: A_izbasova@mail.ru

ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІК АЯСЫНДА АДАМ САУДАСЫ МӘСЕЛЕСІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Жалпыға белгілі, адам саудасы – өте кең таралған мәселе. Бұлай деуіміздің бірден бір себебі – аталмыш қылмыстың әлем бойынша құрбандар саны 40,5 миллионға дейін баруы, қомақты табыстағы қылмыстық әрекет және заң ғылымы ғалымдарының тарапынан «көлеңкелі экономика» элементтерінің бірі ретінде адам саудасының проблемаларына деген қызығушылықтың жойылып қана қоймай, өсу үрдісінің бар болуы. Бағалаудың осындай ауқымдылығы кейбір зерттеуші ғалымдардың келтірілген бұл мәліметтерді негізсіз деп тануына әкеп соқты. Адам саудасы құрбандарының санын есептеудің өзі түрлі қиындықтар тудырады, өйткені осындай зерттеулерді жүргізуде қолданылатын әдіснамалық негіздерді жетілдірудің аса қажеттілігі көрініс тауып отыр. Қарастырылып отырған мақалада адам саудасы қылмысының таралу деңгейін зерттеуде басшылыққа алынатын әдіснамаларды түсіну қажеттілігі барынша ашылған. Сондай-ақ, қазіргі таңдағы адам саудасы мәселесінің тәжірибедегі көрінісі, онымен күресуде мемлекеттің алып жатқан рөлі мен қолға алған іс шаралар кешеніне нақты тоқталған. Адам саудасына қатысты бұрын жүргізілген отандық және шетелдік зерттеулерге жан-жақты шолу жасай отырып, болашақ зерттеулерге қажетті ұсыныстар келтірілген. Адам саудасы жастардың саудасын ғана емес, ерлер мен әйелдер саудасын да қамтиды. Аталған мәселеде адам саудасына тартылған тұлғаларды жыныстық пайдалану мақсаты, құлдыққа және мәжбүрлі еңбекке тарту мақсаты айқын көрініс табады. Осылайша, адамдарды тұрғылықты тұратын елдерінен пайдакүнемдік мақсаттарға қолдану үшін заңға қайшы негіздерде әкету еліміздің құқық қорғау органдарында біздің азаматтарымыз үшін барған сайын үлкен үрей, қобалжу мен қорқыныш туғызады. Бұл мақаланы жазудағы негізгі мақсат – адам саудасы мәселесінің таралуының зерттелу деңгейін көтеріп, болашақта осы мәселенің шешілуіне үлес қосу.

Түйін сөздер: адам саудасы, құрбан, осалдық, жаһандық бағалау, депортация, иммиграция.

A.B. Izbasova *, O.N. Tlepbergenov, T.A. Rakhmetova, B.M. Konysbay

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: A_izbasova@mail.ru

Legal regulation of human trafficking issues in the field of public security

It is well known that human trafficking is a very common problem. One of the reasons for this is that the number of victims of this crime worldwide is up to 40.5 million people, criminal activity with a solid income and the presence of a growing trend of interest on the part of legal scientists in the problems of human trafficking as one of the components of the “shadow economy”. Such a large-scale assessment has led to the fact that some research scientists have recognized the data presented as unfounded. Counting the number of victims of human trafficking causes various difficulties, as there is an urgent need to improve the methodological foundations used in conducting such studies. The article in question reveals to the maximum the need to understand the methodologies that guide the study of the prevalence of human trafficking crime. In addition, the problem of human trafficking, the role of the State in combating it and the set of measures that are being taken are currently being considered in practice. Providing a comprehensive overview of previously conducted domestic and foreign studies related to human trafficking, recommendations are provided that are necessary for future research. Human trafficking includes not only trafficking in youth, but also trafficking in men and women. The purpose of sexual use of persons involved in human trafficking, the purpose of involvement in slavery and forced labor is clearly expressed in this issue. Thus, the removal of people from the countries of permanent residence on illegal grounds for use for selfish purposes causes the law enforcement agencies of the country more and more anxiety, excitement, and fear for our citizens. The main purpose of writing this article is to increase the level of awareness of the spread of the problem of human trafficking and contribute to solving this problem in the future.

Key words: human trafficking, victims, vulnerability, global assessment, deportation, immigration.

А.Б. Избасова*, О.Н. Тлепбергенов, Т.А. Рахметова, Б.М. Конысбай
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
*e-mail: A_izbasova@mail.ru

Правовое регулирование вопросов торговли людьми в сфере общественной безопасности

Общеизвестно, что торговля людьми – очень распространенная проблема. Одной из причин этого является то, что количество жертв данного преступления по всему миру составляет до 40,5 миллиона человек, интерес к проблеме торговли людьми как одного из элементов «теневой экономики» не только не исчез, но и активно растет. Такая масштабность оценки привела к тому, что некоторые ученые-исследователи признали приведенные данные необоснованными. Сам подсчет числа жертв торговли людьми представляет различные трудности, поскольку существует острая необходимость в совершенствовании методологической базы, используемой в таких исследованиях. В этой статье подчеркивается необходимость понимания методологий, используемых при изучении распространенности торговли людьми. Кроме того, в настоящей статье рассматривается текущее состояние торговли людьми, роль государства в борьбе с ней и спектр принимаемых мер. Всесторонний обзор предыдущих отечественных и зарубежных исследований по торговле людьми позволил дать рекомендации для будущих исследований. Торговля людьми включает не только торговлю молодежью, но также торговлю мужчинами и женщинами. В данном вопросе ярко выражена цель сексуального использования лиц, вовлеченных в торговлю людьми, цель вовлечения в рабство и принудительный труд. Таким образом, вывоз людей из стран постоянного проживания на противоправных основаниях для использования в корыстных целях вызывает у правоохранительных органов страны все большую тревогу, волнение и страх для наших граждан. Основная цель написания этой статьи – повысить уровень изученности распространения проблемы торговли людьми и внести вклад в решение этой проблемы в будущем.

Ключевые слова: торговля людьми, жертвы, уязвимость, глобальная оценка, депортация, иммиграция.

Кіріспе

Адам саудасы жеке адамдарға, отбасыға, қоғамдық қауіпсіздікке, денсаулық сақтау жүйесіне және сот жүйесіне кең залал келтіретін қылмыстардың бірі. Адам саудасына қарсы күреске қатысатын мүдделі тараптарға, олардың ішінде саясаткерлерге, қызмет көрсетушілерге, медициналық қызмет көрсетушілерге, құқық қорғау органдары мен сот отырысының мүшелеріне әрдайым заңмен белгіленген шекте адам саудасына қарсы күрес жөніндегі шараларды негіздеу үшін мәліметтер, деректер қажет болып табылады. Бұл қылмыстың құрбандары және құрбан болу қаупі бар адамдар жақсы ақпараттандырылған, мақсатты алдын алу шараларынан хабардар болуы тиіс. Мұндай адамдар адам саудасынан кейін болатын посттравматикалық стресс бұзылуы, депрессия, суицид секілді салдарларды болдыртпауға бағытталған, келісілген шараларды өтуге міндетті. Және осындай шараларды жандандыру жолында адам саудасы құрбандарына жақсы әсер ететін маңызды қадамдардың алғашқысы – мәселенің ауқымы мен сипатын түсіну. Алайда адам саудасы құрбандарының санын есептеу күрделі әрі монументалды міндет болды.

Қазақстан Республикасында адам саудасы проблемасы әлі күнге шейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында адам саудасына қарсы іс қимыл жөніндегі ұйымның жедел желісіне 837 арыз келіп түскен. Оның ішінде 4 жағдай адам саудасының нақты фактілерін анықтап берді (<https://kursiv.kz/>).

Кез келген мемлекеттің бірінші кезектегі маңызды міндеті – бұл мәселе тудыратын қауіптерді барабар бағалау, келісілген саясатты әзірлеу, оны шешу үшін нақты шаралар кешенін белгілеу. Осыдан көптеген жыл бұрын, тіпті біздің елімізде ұйымдасқан қылмыс пен жұмыссыздық, нашакорлық пен жезөкшелік, ұлттық және демографиялық проблемалар болуы мүмкін деген идея кеңестік адамның санасында болмаған. Бұл қиыншылықтар посткеңестік қоғамға тиген кезде, оларды жеңуге ғана емес, тез түсінуге де дайын болмағандығын атап өткен жөн.

Мыңжылдықтар тоғысында қазақстандық социум өмір тіршілігінің барлық дерлік аспектілерін қамтыған және криминалдық сипат құбылыстарына заңды түрде әсер еткен жаһандануға сөзсіз ұшырады. Осыған байланысты, түрлі сараптамалық бағалаулар бойынша

жыл сайын бірнеше миллиард доллар пайда әкелетін адам саудасы қылмысы тек отандық қылмыстық әділет жүйесі үшін ғана емес, сонымен бірге халықаралық қоғамдық құқық аясында туындаған криминологиялық маңызды проблемалар жиынтығы болып отыр (Бекмағамбетов А.Б., 2020).

Орталық Азияның басқа елдерімен салыстырғанда экономикалық даму деңгейінің жоғарылығына байланысты Қазақстан Республикасы осы Орталық Азия аумағының өзге мемлекеттерінде адам саудасының құрбаны болған адамдар үшін межелі ел болып табылады. Сондай-ақ, өзінің географиялық орналасуына байланысты, адам саудасы құрбандары үшін транзиттік мемлекет ролін де атқарады, бұл дегеніміз оның территориясы арқылы олар Ресей және басқа үшінші мемлекеттерге шығарылады. Оның үстіне жоғарыда атап өткеніміздей, сауда объектісі – Қазақстан азаматтары болып табылатын ішкі адам саудасы мәселесі де елеулі ауқымға жетіп отыр.

Жалпы адам саудасының таралуын бағалаудың жүйелі әдістемесі әлі де жоқ. Шетелдік тәжірибеге сүйенсек, АҚШ үкіметі, еңбек құқығын қорғау топтары және көптеген халықаралық ұйымдар адам саудасын бүкіл әлем бойынша ондаған миллион адамды құлдықта ұстайтын кең таралған мәселе деп санайды. Алайда, жаһандық бағалаулардағы айырмашылықтар өте жоғары. Жарияланған зерттеулерде және адам саудасы туралы есептерде бағалаудың кең және қарама-қайшылықты ауқымына көптеген себептер бар. Біріншіден, адам саудасына тартылған халық – құрбандар, тірі қалғандар, эксплуататорлар, сатып алушылар негізінен жасырын популяциялар болып табылады, яғни бұл топтардың мөлшері белгісіз және оны анықтайтын белгілі іріктеу жүйесі жоқ. Екіншіден, БҰҰ Бас Ассамблеясы хаттамасында белгіленген адам саудасының халықаралық келісілген анықтамасына қарамастан, адам саудасының ұлттық және мемлекеттік анықтамаларында әлі де айырмашылықтар бар. Адам саудасының заңды анықтамалары адам саудасының құрбан болуын көрсететін деректердің қол жетімділігіне, сипатына және көлеміне әсер етуі мүмкін. Адам саудасының әртүрлі заңды анықтамаларынан басқа, жеке зерттеулер көбінесе адам саудасының құрбандықтары қалай тұжырымдалатыны, анықталатыны бойынша ерекшеленеді және кейбір жағдайларда ол белгіленген заңды анықтамаларға сәйкес келмеуі мүмкін (Kelle 2021)

Адам саудасын бағалаудың кең ауқымының қосымша себебі дағдарыс құрбандарына қызмет көрсететін агенттіктердің әкімшілік деректері, басқа үкіметтік және үкіметтік емес мекемелермен және ұйымдармен (мысалы, әлеуметтік қызметтер, денсаулық сақтау және сот төрелігі) байланысатын адамдардың сауалнамалары және адам саудасының қауіп-қатері бар адамдармен сұхбат сияқты осы бағалауды есептеу кезінде қолданылатын әртүрлі мәліметтер түрлерімен байланысты. Осы стратегиялардың әрқайсысында адам саудасы мәселесінің нақты элементтерін түсінудің артықшылықтары бар, бірақ жалпылағанда олардың әрқайсысының шектеулеріне назар аударылуы керек.

Бағалаудағы айырмашылықтар кейбіреулерді мәселенің ауқымы туралы мәлімдемелер күмән тудырады деп сендірді (Farrell 2012).

Сонымен қатар, мәселенің ауқымына күмән келтіре отырып, адам саудасына қатысты қамауға алу, айыптау аз болды. Кейбір сот процестері мемлекеттік және жергілікті деңгейде болса да, мәселенің ауқымын бағалау кезінде бұл таңқаларлық төмен болып көрінеді. Адам саудасына қатысты сот істерінің саны аз болғанымен, зерттеулер көрсеткендей, адам саудагерлері көбінесе дәлелдеуге жеңіл басқа қылмыстар үшін айыпталады.

Материалдар мен әдістер

Мақаланы зерттеу мақсатына жету үшін алға қойған міндеттерді шешу барысында ғылыми танымның заманауи жалпы және арнайы әдістері, оның ішінде, логикалық, диалектикалық, тарихи, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, жүйелік талдау, синтез, абстракциялау, жалпылау, модельдеу және басқа да әдістер қолданылды.

Бұл шолуда негізінен алдыңғы зерттеулерде әртүрлі популяциялар арасында, соның ішінде АҚШ-та, басқа географиялық тұрғыдан ерекше аймақтарда және бүкіл әлемде адам саудасының ауқымын бағалау үшін қолданылған іріктеу және бағалау стратегиясына назар аударылды. Іздеу шарттары кең болды, соның ішінде адам саудасы және жыныстық және еңбек қанауының басқа түрлеріне көңіл бөлінді, өйткені осы теріс қылықтардың таралуын бағалау үшін қолданылатын әдістер адам саудасының таралуын бағалау үшін де маңызды болуы мүмкін. Бұл терминдер бойынша іздеу келесі мәліметтер базасында жүргізілді: PubMed, Web of Science, Embase, қылмыстық сот төрелігі туралы

мәліметтер базасы (ProQuest Central арқылы), PsychINFO және өзге де құқықтық журналдар. Іздеу жұмыстары барысында 1999-2021 жылдар аралығында жарияланған мақалалар мен есептермен шектелді. Мақала ағылшын, орыс тілдерінде жарияланған материалдармен зерттелді.

Нәтижелері

Зерттеліп отырған тақырыпты аша келе, адам саудасының барлық нәсіл, әлеуметтік таптардың, демографияның жыныстық белгісінің шегінен тыс жатқан, қоғамдық денсаулық сақтау жүйесінің өзекті мәселесі екендігіне көз жеткіздік. Ешбір халық адам саудагерлері тарапынан туындайтын қауіп-қатерден сақтандырылмаған. Адам саудагерлері сараңдықпен өз құрбандарының физикалық және психикалық жағдайына нұқсан келтіреді, яғни адам құқықтарын құрметтемейді. Олардың қоғамға әлеуметтік және экономикалық тұрғыда әсер ету ауқымы әліде де белгісіз, сол себепті де еліміздің нормативтік-құқықтық актілері, оқу бағдарламалары қосымша зерттеулерді қажет ететіндігі айқындалды.

Қазақстан Республикасы адам саудасы құрбандары үшін қажетті қорғаныш шараларын орнатқан. Олардың бірі – адам саудасы қылмысының құрбандарын оңалту орталығы; адам саудасы қылмысының құрбандарына әлеуметтік қолдау көрсету орталығы; адам саудасы қылмысының құрбандарына арналған үй-жай; адам саудасы қылмысының құрбандарына қызметтер көрсететін өзге де мекемелер түрінде құрылған ұйымдар болып табылады (<https://adilet.zan.kz/>). Әрине, бұл ретте олардың негізгі функциялары ретінде адам саудасы құрбандарын қабылдау, оларды баспанаға орналастыру, оларға гигиеналық жабдықтармен, төсек керек-жарақтарымен қамтамасыз етілген орнын беру, қолайлы психикалық, моральдік жайды қалыптастыруды алсақ болады. Ал шетелдік тәжірибе, нақтырақ айтсақ Америка Құрама Штаттарында адам саудасының құрбандарын қорғау туралы заң (TVPA) адам саудасының құрбандары үшін бірқатар қажетті қорғаныш шараларын белгілеген. Иммиграциялық мәртебесіне қарамастан, адам саудасының құрбаны болған шетелдік азаматтар медициналық және иммиграциялық көмек сияқты федералды қаржыландырылатын жәрдемақы алуға құқылы. Т визасы – адам саудасының құрбанын депортациялауға немесе шығарып жіберуге тыйым салатын және кейде тұрақты тұруға

мүмкіндік беретін қорғаныш шараларының бірі. Олардың мәлімдеуінше, адам саудасы құрбаны болған және шыққан еліне қайтқан тұлға екі жылдың ішінде қайта адам саудасына ұшырауға осал болып табылады. Ал мұндай іс-шара қайта виктимизациялау процесінен аулақ болуға көмектеседі (Cimino 2017).

Адам саудасы құрбандарымен жұмыс істеу барысында ұйымдар олардың басынан өткен жағдайлардың мән-жайын білуге тырысады. Көп жағдайда адам саудасына ұшырау фактісі жұмыс күшін сатушылардың адамдарды сапасыз еңбек жағдайларына келісуге шақыру үшін белгілі бір осал тұстарын пайдалану түрінде көрініс табады. Ауылшаруашылық саласының, фабрикалардың және үйдегі мәжбүрлі еңбек секторының жұмысшылары адам саудасына осал, өйткені олардың жұмыс визасы мен иммиграциялық мәртебесін бір жұмыс беруші бақылайды. Адамға қатысты бұл билік және депортациядан қорқу адам саудагеріне қызметкерді айла-шарғы жасау арқылы пайдалануға мүмкіндік береді, бұл құрбан болуға әкеледі. Төмен жалақы үшін артық жұмыс істеуге мәжбүр болған ауылшаруашылық және өнеркәсіптік жұмысшылар, иттерді пайдалану, қарулы күзет, тікенді сымдар немесе басқа қоршаулар мен құлыптар арқылы оқшаулануы мүмкін. Олардың жұмысының маусымдық сипаты және бір орыннан екінші орынға жылжуы бейтаныс жағдайда үнемі болуына байланысты олардың осалдығын күшейтеді. Осы тұста адам саудасына қатысты осалдық мәселесін зерттеген АҚШ заңгер ғалымы Марта Файнманның еңбектерін атап өтуге болады. Ол: «осалдық – адамның негізгі жағдайы», – дейді (Fineman, 2017). Адам саудасы жағдайында жалпы құрбан болған ересектер мен осал ересектердің арасында айырмашылық жасаудың маңызы жоқ. Әрине, физикалық және психикалық ерекшеліктеріне байланысты осалдығы ішінара болатын тұлғаларды анықтауға болады, мысалы мүмкіндігі шектеулі жандар. Бұл жайында Джонатан Херринг «осал ересектер және заң» кітабында айтқандай, мұндай адамдар әлеуметтік қолдау болмаған кезде осал болады дейді (Herring, 2016).

«Адам саудасы» құбылысы тарихи, криминологиялық және әлеуметтік-экономикалық түрде сипатталады және адамзаттың тұрақты серігі болып табылады. Халықтармен сауда жасау проблематикасын жан-жақты парадокстың қиындығы тұрғысынан өзектендіру объективті негізделеді. Бұқаралық ақпарат құралдарының қарқынды жұмысының салдарынан дұрыс

ұғынуды және нақты ден қою тиіс тәжірибелік шараларды қажет ететін кең эмпирикалық материал жинақталған. Бұл ақпараттың жалғыз ресурсы ғана емес. Ол материалдарда бұқаралық ақпарат құралдарының құпия қоғамдық сұрақтарға, оның ішінде құпия түрдегі қылмыстарға қатысты ашықтықты қамтамасыз етудегі әсеріне қоғамдық институттардың рөлі мен маңыздылығы тарапынан баса назар аударылған (Жалыбин 2014).

Сондықтан, жоғары табысты қылмыстық іс-әрекет ретінде адам саудасының проблемаларына деген қызығушылық жойылмады. Тіпті ол аз десек, өсу үрдісінің бар екендігі де таңқаларлық жайт емес. Көптеген зерттеулер жүргізілді, өте үлкен шамада конференциялар, семинарлар, дөңгелек үстелдер өткізілді. Солай дей келе, екі негізгі сұрақтың доктриналық іздеу тұрғысынан мүлдем жауабы жоқ: адам саудасы түсінігі неде және осы феноменмен қалай күресуге болады?

Қазір адам саудасы сияқты күрделі парадоксқа қарсы тұру сұрағы тек абстрактілік деңгейде деп айта алмаймыз. Абстрактілі қарастырудың нәтижелері заң шығару процесінде кеңінен көрініс табады. Құқықтық саясат аясында көптеген стратегиялық құжаттар осыған бағытталған.

М.Б. Құдайбергенов кәметке толмағандар жасөспірімдердің құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық-құқықтық тәжірибені зерделей отырып, алғашқылардың бірі болып еңбек және жыныстық қанау мақсатында балаларды сату сияқты құбылыстың кең ауқымдылығына баса назар аударды (Құдайбергенов 2002).

Адам саудасы тек жастар саудасын ғана емес, ерлер мен әйелдер саудасын да қамтиды. Бұл мәселеде адам саудасына тартылған адамдарды жыныстық пайдалану мақсаты, құлдыққа және мәжбүрлі еңбекке тарту мақсаты айқын көрсетілген. Осылайша, тұрақты тұратын елдерден адамдарды пайдакүнемдік мақсатта қолдану үшін заңсыз негіздерде әкету еліміздің құқық қорғау органдарында біздің азаматтар үшін үлкен алаңдаушылық, толқу және қорқыныш тудырады. Кей мәліметтерге сәйкес, жыл сайын бүкіл әлемде үйден шығарылып, құлдыққа сатылатын әйелдер мен балалардың жалпы саны шамамен 1 миллионға жетеді. Бұл мәселені зерттеумен айналысатын кейбір ғалымдар бұл құбылыстың өсуіне келесі факторлар әсер етеді дейді: экономиканың жаһандануы және еңбек ұтқырлығының (көші-қон) артуы, дамыған шет елдерде «жеке қызметтерге» сұраныстың артуы, әйелдер арасындағы жұмыссыздықтың өсуі.

Америка Құрама Штаттарында адам саудасынан түсетін табыс шамамен алты жылдың ішінде сегіз миллион АҚШ долларына дейінгі сомаға жетеді. Бұл табыс қыздар ұрлығымен айналысатын тасымалдаушылар тағайындаған бағаның нәтижесі. Сонымен бірге, бұрынғы Кеңес Одағындағы қыздар үшін төлқұжаттар мен визаларды қайтару үшін 900 долларға дейінгі сома қойылған болатын. Сонымен, сексуалдық құлдыққа сатылған қыздар мен балалар әлемнің бірқатар елдерінде жезөкшелікпен айналысады. Қылмыстық топтар кез келген заңсыз мигранттан Батыс Еуропаға тасымалдау үшін орта есеппен 3000 доллар және АҚШ аумағына 6000 доллар алады. Әрбір адам саудасымен айналысатын қылмыскер бір кезеңде 4 – 6 адамды тасымалдайды. Америка Құрама Штаттарының статистикалық деректеріне сүйенсек, 1993 жылдың өзінде қылмыстық әрекеттің табысының жалпы сомасы 5 – 7 млрд АҚШ долларына бағаланды (Бек, 2000).

Халықты шетелге құқыққа қайшы әкетудің қарқындылығы елеулі алаңдаушылық туғызады, оның себебі – бұл темппен Қазақстан өзінің генофондының едәуір бөлігін жоғалтады. Бұл жағдайдың өзектілігі сол біздің отандастарымыздың алыс жақын шет мемлекеттерге сатылатындығында.

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев Қазақстан халқына жолдауында мемлекетіміздің халықаралық қауымдастық аясында адам саудасына қарсы күрес бойынша ықпалды еместігін атап өтті (<https://www.akorda.kz>).

Қазақстан Үкіметі адам саудасының жолын кесу жөніндегі ең төменгі стандарттарға толық көлемде сәйкес келмейді, бірақ бұл үшін елеулі күш-жігер жұмсауда. Бұл күш-жігерге адам саудагерлеріне қылмыстық жазаны күшейтетін түзетулер енгізу және болжалды адам саудагерлеріне қылмыстық істерін тоқтатқаны үшін жәбірленушілерге өтемақы төлеуге мүмкіндік беретін ережені жою кірді. Үкімет сонымен қатар дипломатиялық қызметкерлер үшін құрбандарды анықтау бойынша нұсқаулық әзірледі, кейбір еңбек инспекторлары үшін құрбандарды табу бойынша шаралар ұйымдастырды және Үкіметтік емес ұйымдарды (ҮЕҰ) қаржыландыру процесін жыл өткен сайын жетілдіру үшін алғашқы операцияларды бастады. Дегенмен, үкімет өткен кезеңмен салыстырғанда күш-жігердің жалпы өсуін көрсеткен жоқ. Азаматтардың жалпы болжамды санымен салыстыра келе жеткіліксіз болған

шетелдік құрбандарды анықтау және қорғау бойынша үкіметтің әрекеті азайды. Жәбірленушілер – қылмыстық тергеулерге қатыспаған, қызмет алуға құқығы жоқ және жер аударудың заңды баламалары жоқ шетелдіктер. Құқық қорғау органдары адам саудасына қатысты қылмыстарды тергеу, қудалау және соттау үшін шектеулі күш салуды жалғастырды – адам саудасына қатысты айыптау үкімдерінің саны төртінші жыл қатарынан азайып келеді. ҰЕҰ полиция қызметкерлерінің адам саудасына қатысы бар екендігі туралы хабарлауды жалғастырды, алайда үкімет полиция қызметкерлерін немесе қатысы бар деп күдіктенген басқа шенеуніктерді аз тергеді немесе қудалады. Осылайша, Қазақстан екінші жыл қатарынан 2-деңгейдегі бақылау тізімінде қалды.

Үкімет тарапынан адам саудасына қарсы заңдарды күшейту жұмыстары жүргізілді, алайда құқық қорғау органдарының адам саудасына қарсы жалпы күш-жігерін азайтты. ҚР Қылмыстық Кодексте жазылған 128, 134, 135, 308 баптары жыныстық қанау және жұмыс күшін сату мақсатында адам саудасы үшін қылмыстық жауапкершілікке тартады (https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000226/k14226_.htm). Дегенмен, халықаралық құқық нормаларына сәйкес адам саудасының анықтамасына қайшы келетін заң қылмыстың маңызды элементі ретінде күш, алаяқтық немесе мәжбүрлеуді қамтымайды, керісінше оларды ауырлататын жағдайлар ретінде қарастырады. 2019 жылдың желтоқсанында Үкімет адам саудасына қатысты қылмыстық іс әрекеттер үшін жазаны күшейтетін заңға түзетулер енгізді. Енгізілген түзетулері бар заңда ересектердің саудасы үшін төрт жыл мен жеті жыл аралығында, ал балалармен сауда қылмысы үшін бес жыл мен тоғыз жыл арасында бас бостандығынан айыру санкциясы, сол сияқты тиісті қылмыстар үшін үш жылдан бес жылға дейін бас бостандығынан айыру және бес жылдан жеті жылға дейін бас бостандығынан айыру жазалары көзделген; жаза ауырлататын жағдайларда 18 жылға дейін ұзартылуы ықтимал. Бұл жазалар жеткілікті деңгейде қатаң болды және жыныстық қанау мақсатында адам саудасына қатысты зорлау сияқты басқа да ауыр қылмыстар үшін көзделген жазалармен шамалас болды. Адам саудасы қылмысымен айыпталған индивидтер үшін түзетулер Қылмыстық кодекстің 68-бабын алып тастады, бұл айыпталушыларға қылмыстық істі тоқтату үшін виктимге ақшалай өтемақы төлеу арқылы реттеуге мүмкіндік беретін бап еді.

Талқылау

Соңғы бес жыл көлемінде адам саудагерлері Қазақстанда жергілікті және шетелдік құрбандарды пайдаланса, ал қазақстандық құрбандарды шетел аумағында пайдаланған. Адам саудасы ел ішінде тұрақты проблема болып қала беретін секілді, өйткені адам саудагерлері құрбандарды ауылдық жерлерден үлкен қалаларға жұмыс туралы жосықсыз, көрінеу жалған ұсыныстар арқылы тартады. Адам саудагерлері қазақстандық ерлер мен әйелдерді негізінен Ресей, сонымен қатар Бахрейн, Бразилия, Корея Республикасы, Түркия және Біріккен Араб Әмірліктері сияқты дамыған алдыңғы қатарлы елдерде еңбекке мәжбүрлейді. Жыныстық-саудагерлер Таяу Шығыс, Еуропа, Шығыс Азия және Америка Құрама Штаттарында қазақстандық әйелдер мен қыз балаларды пайдаланады. Орталық Азия мен Шығыс Еуропаның көрші елдерінен, сондай-ақ Қазақстанның аудандарынан, ауылдық округтерінен келген әйелдер мен қыздар Қазақстанда коммерциялық жыныстық қатынас саласында пайдалануға ұшырайды. Көп жағдайда адам саудагерлері жас қыздар мен әйелдерге үлкен қалаларда қызмет көрсету салаларында, оның ішінде даяшылар, модельдер немесе күтушілер ретінде жұмыс істеуге уәде беріп, оларды нысанасына алады. Кейбір балалар қайыр сұрау арқылы қылмыстық әрекетіне мәжбүр болуы мүмкін. Елордамыз Нұр-Сұлтан (Астана), экономикалық және әлеуметтік жағдайы аса жоғары деңгейдегі Алматы және Батыс Қазақстанның мұнайлы қалалары Ақтау мен Атыраудың салыстырмалы экономикалық жаңғыруы түрлі ауылдардан көптеген қазақстандықтарды тартады, солайша олардың бірегейлері адам саудасы мен жыныстық сауданың құрбаны болады. Адам саудагерлері Орталық Азия азаматтарын, атап айтқанда, өзбек ерлері мен әйелдерін үй қызметшісі ретінде, құрылыста, базарларда және Қазақстандағы ауыл шаруашылығында жұмыс істеуге мәжбүрлейді екен. 2014 жылдан бастап ҰЕҰ шетелден келген құрбандарды едәуір көп анықтаған, бұл мигранттар арасындағы құрбандардың жалпы санының тіпті бір бөлігі ғана болуы мүмкін. Кейбір адам саудагерлері құрбанның Қазақстандағы достары немесе таныстары болып қалуы да ғажап емес және құрбанды азғыру үшін алаяқтық пен жалған ақпаратпен алдау арқылы пайдалануы мүмкін. Қазақстанда ұйымдасқан қылмыстық топтар мен адамдарды азғырушылармен сату жөніндегі

шағын топтар Қазақстандағы және шетелдегі жария үйлердің операторларымен бірлесіп жұмыс істейді. ҮЕҰ адам саудагерлері мигранттарды пайдалану үшін қарыздық мәжбүрлеуді қолданатын жағдайлардың жиілеп кеткенін хабарлады. Адам саудагерлері мигранттарды қанауға мәжбүрлеу үшін құқық қорғау органдарының қатаң саясатынан пайда көреді және егер олар билікке құқық қорғау органдарына деген сенімсіздікті күшейте отырып хабарласа, жәбірленушілерге жаза мен жер аударумен қорқыту үшін осы саясатты қолданады.

Еліміздің Үкіметі тарапынан қазақстандық құрбандарды қорғауға алу шаралары жүргізілу үстінде, ал шетелдік құрбандарды анықтап, табу мен оларға көмек көрсету мәселелері назардан тыс қалып келе жатыр. 2018 жылы адам саудасының 83 құрбаны анықталса, 2019 жылы 40 құрбаны, 2020 жылы 27, 2021 жылға әзірге 6 құрбаны анықталған болатын. Бұл құрбандардың ішінде көп жағдайларда жыныстық мақсатта саудалау құрбандары және мәжбүрлі еңбек құрбандары кездесті. Сондай-ақ, адам саудасы құрбандарының біразы отандастарымыз, кейбір жылдары көршілес Өзбекстан Республикасының азаматтары екендігін айта кету керек. Өзбек азаматтар қайыр сұрау мәжбүрлі еңбегімен айналысқан, ал Қазақстан Республикасының 4 азаматы Корея Республикасында жыныстық сауданың құрбанына айналған. Үкімет бұл қылмыстарды адам саудасына қарсы 4 арнайы полиция операцияларының бірінде анықтады, олар қоғамдық үйлерді анықтау және жабу, тұтқындау және әйелдерді коммерциялық компанияларда тіркеу арқылы адам саудасының жағдайларын ашуға бағытталған іс-қимылдар болатын. Бақылаушылар көптеген шетелдік құрбандардың полицияда сенімсіздіктен, сыбайлас жемқорлықтан және заңсыз мәртебесі үшін жазадан немесе депортациядан қорқудан, басқа себептермен өздерін анықтағысы келмейтінін атап өтті. Құқық қорғау органдары шетелдік құрбандарды анықтаған жағдайда, құрбандар жиі ынтымақтастықтан, сенуден бас тартты. Сарапшылардың пікірінше, шетелдік құрбандар өздерінің эксплуатациясы туралы өздерін қауіпсіз сезінетін отанына оралғаннан кейін жергілікті полицияға жиі хабарлаған (<https://www.state.gov/>).

Бүгінгі таңда Үкімет адам саудасының алдын алу шараларын күшейтіп жатыр. Ішкі істер министрлігі басқаратын адам саудасына қарсы ведомствоаралық жұмыс тобы 2019 жылы адам саудасына қарсы ұлттық іс-қимыл жоспарының 2017-2020 жылдарға арналған орындалуын

бақылау үшін екі рет жиналыс өткізді және 2019 жылғы адам саудасы туралы деректерді ұсыну үшін нақты іс-қимыл жоспарын жасау үшін арнайы жұмыс тобын құрған болатын. Сондай-ақ, адам саудасының ықтимал құрбандарына, соның ішінде балаларға бағытталған адам саудасына қарсы ақпараттық-ағартушылық науқандарды қаржыландыру әрекеттерін жалғастырды. Үкімет адам саудасының құрбаны болған әйелдер үшін олардың заңды құқықтары бойынша сегіз семинар өткізуге ҮЕҰ-ға 1,2 миллион теңге көлемінде (3150 АҚШ доллары) қаржы бөлді (<https://adyrna.kz/post/42825>). Ақпарат және коммуникациялар министрлігі радио және теледидар бағдарламаларын, сондай-ақ қоғамның ақпараттандырылуын арттыруға және қылмыстың алдын алуға бағытталған газет мақалалары мен веб-жарияланымдарды қаржыландырды. Дегенмен, шекаралық өткелдерде халықаралық бақылаушылар адам саудасына қарсы күрес бойынша ақпараттық материалдардың жоқтығын атап өткен болатын. Үкімет үкіметтік емес ұйымдардың адам саудасына қарсы ашық сенім телефонын жарнамалауын жалғастыру үстінде.

Қорытынды

Көптеген жылдар тоғысында ұлттық құқықтық саясат құрылымында адам саудасы проблемасына, оның ішінде әйелдер мен балалар саудасына қарсы күрес маңызды орын алып келе жатыр және ол толықтай әлемдік жаһандану үдерісінде адам құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттарына сәйкес келеді. Елімізде адам саудасына, балалар саудасына қарсы күрестің прогрессивті жүйесі қалыптасқан және сәтті жүргізілуде. Атап айтқанда, еліміздің құқықтық саясатының екі тұжырымдамасында (2002 жылдан 2009 жылға дейін және 2010 жылдан 2020 жылға дейін) адам саудасы басым мәселелердің қатарында тұрақты жазылған, бұл жүйе заңнамалық шешімдерді қамтиды (аса маңызды, елеулі халықаралық құжаттар ратификацияланды: трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы БҰҰ Конвенциясы, «Балалардың құқықтары туралы» Конвенция, 2006 жылғы 2 наурыздағы «Адам саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңдар, Біріккен Ұлттар Ұйымының адам саудасына қарсы күрес жөніндегі жаһандық іс-қимыл жоспары қабылданды).

Үкімет жанынан нақты институционалдык инфрақұрылым қалыптастырылды: адам саудасына қарсы күрес мәселелері жөніндегі ведомствоаралық комиссия, кәметке толмағандардың құқықтарын қорғау жөніндегі ведомствоаралық комиссия құрылды, Балалардың құқықтарын қорғау жөніндегі бірыңғай органды жеке атау керек. Қызметтің толық жоспарлары жасалды, нақты ведомствоаралық ынтымақтастық жолға қойылды, ҚР ПМ Қарағанды академиясында заңсыз көші-қонға және адам саудасына қарсы күрес жөніндегі мамандарды даярлау жөніндегі оқу орталығы құрылды, белгілі бір құқық қолдану практикасы нақтыланды, құқық қорғау органдарының, әділет органдарының, ҮЕҰ, БАҚ және т.б. қатысуымен бірлескен алдын алу іс-шаралары жүргізілуде.

Жоғарыда айтылған тұжырымдарды қорытындылай келе, адам саудасына қарсы күресті жетілдіру мақсатында мынадай ұсыныстар келтіруге болады:

Еліміз өзге елден келген адам саудасы қылмысының құрбандарына тағайындалған көмек мөлшерін Қазақстан Республикасы азаматтарымен бірдей деңгейде алатындай едәуір ұлғайту және құрбандарды сәйкестендіру және оларға көмек көрсету тергеуге және сот қудалауына қатысудан тәуелсіз болуын қамтамасыз ету, халықтың осал топтары арасында адам саудасының құрбандарын, әсіресе шетелдіктердің мәжбүрлі еңбек құрбандарын анықтау бойынша күш-жігерді айтарлықтай жандандыру және осы құрбандарды көмекке бағыттау.

Адам саудасы қылмысына қатысты күдіктілерді, соның ішінде бұған қатысы бар шенеуніктерді, құқық қорғау қызметкерлерін және жұмыс күшін сатушыларды тергеу, қудалау және айыптау шараларына аса назар аудару қажет.

Адам саудасының анықтамасын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру үшін адам саудасы туралы заңға түзетулер енгізу қажет. Жасырындықты еңсеру, анықтау, тергеу әдістерін жетілдіру, ЖІҚ шараларын қоса алғанда, куәгерлерді қорғау, іс-әрекеттерді дұрыс саралау және аралас құрамдардан ажырату және т. б. бойынша пәнаралық ғылыми тәсілдерді (интегративті криминологиялық-криминалистикалық тәсіл, материалдық-құқықтық және процесік тәсіл) жаңғырту мүмкіндіктерін одан әрі зерделеу.

Мәжбүрлі еңбек құрбандарын анықтау және адам саудасының ықтимал жағдайлары туралы полицияға хабарлау үшін барлық еңбек инспекторларын жүйелі түрде мамандандырылған даярлауды қамтамасыз ету. Адам саудасына қарсы күрес жөніндегі полиция бөлімшелерінің қаржыландыруы мен ресурстарын ұлғайту.

Адам құқықтары саласындағы халықаралық-құқықтық стандарттарға және бірқатар елдердің еркіндікті қамтамасыз ету бөлігіндегі шетелдік тәжірибесіне ұлттық заңнаманы келтіру мақсатында құлдыққа байланысты іс-әрекеттерді криминализациялау қажет, оның үстіне ҚР ҚК-де адамның еріксіз жайкүйін және адамға меншіктің өзге де атрибуттарын пайдалану сияқты криминалдық қанаудың түрлеріне нұсқау бар. БАҚ еліміздің аймақтарында құлдық туралы материалдарды бірнеше рет жариялады. Бұл жаһандандыру үдерістері тұрғысынан да, халықаралық аренадағы табыстар тұрғысынан да, атап айтқанда, Қазақстанның ЕҚЫҰ-ға қатысуы тұрғысынан да аса өзекті.

Депортацияға заңды балама шаралар ұсыну, ол әсіресе адам саудасының құрбандары басқа елде қиындықтарға, қатыгездікке немесе қайта адам саудасына тап болған жағдайда қажет болады.

Әдебиеттер

Адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің м.а. 2016 жылғы 24 ақпандағы № 138 бұйрығы. URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013543>

Әлем бойынша жиырма бір миллион адам құлдықта жүр... URL: <https://adyrna.kz/post/42825>

Бекмагамбетов А.Б. Торговля людьми: доктринальный и законодательный подход к проблеме противодействия. – Костанай: Костанайский филиал ГОУ ВПО «ЧелГУ». – 246 с.

За время пандемии в Казахстане установлен антирекорд по торговле людьми...URL: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-07/za-vremya-pandemii-v-kazakhstan-ustanovlen-antirekord-po-torgovle-lyudmi>

Жалыбин С.М., Бекмагамбетов А.Б. Некоторые вопросы совершенствования политики противодействия торговле людьми // Бизнес в законе. Экономико-юридический журнал, 2014, issue 5. – С. 71-74.

Кудайбергенов М.Б. Международно-правовая защита несовершеннолетних // Казахстанская полиция. 2002. – №4. – С. 12.

Kelle Barrick, Rebecca Pfeffer. *Advances in Measurement: A Scoping Review of Prior Human Trafficking Prevalence Studies and Recommendations for Future Research*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322705.2021.1984721>

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі. – 2020 ж. 1 қыркүйек. URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі, 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ.

https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm

Farrell, A., McDevitt, J., Pfeffer, R., Fahy, S., Owens, C., Dank, M., & Adams, W. (2012). Identifying challenges to improve the investigation and prosecution of state and local human trafficking cases. Final report submitted to the U.S. Department of Justice. URL: http://www.ncdsv.org/images/NEUnivUrbanInsti_IDingChallengesImproveInvesProsecStateLocalHumanTraffickingCases_4-2012.pdf

Cimino AN, Madden EE, Hohn K, Cronley CM, Davis JB, Magruder K, Kennedy MA. Childhood Maltreatment and Child Protective Services Involvement Among the Commercially Sexually Exploited: A Comparison of Women Who Enter as Juveniles or as Adults. *Journal of child sexual abuse*. 2017

MA Fineman, 'Vulnerability, Resilience, and LGBT Youth' (2014) 23 *Temple Political & Civil Rights Law Review* 30

J Herring, *Vulnerable Adults and the Law* (OUP, Oxford 2016).

Сборник документов ООН против торговли людьми. – М.: Издательство «БЕК», 2000. – С. 87.

2020 Trafficking in Persons Report: Kazakhstan. URL: <https://www.state.gov/reports/2020-trafficking-in-persons-report/kazakhstan/>

References

Adam saudasynyn qurbandaryna arnauly aleumettik qyzmetter korsetu standartyn bekitu turaly Qazaqstan Respublikasy Densaulyq saqtau zhəne aleumettik damu ministrining m.a. 2016 zhylyy 24 aqpanyy № 138 bujrygy. [Order of the Acting Minister of Health and social development of the Republic of Kazakhstan dated February 24, 2016 No. 138 on approval of the standard for the provision of special social services to victims of human trafficking] URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013543>

Alem bojnynsha jyrma bir million adam quldyqta zhur... [Twenty one million people around the world are enslaved] URL: <https://adyrna.kz/post/42825>

Bekmagambetov A.B. Torgovlja ljud'mi: doktrinal'nyj i zakonodatel'nyj podhod k probleme protivodejstvija. Kostanay: Kostanaiiskiy filial GOU VPO «ChelGU», [Human trafficking: a doctrinal and legislative approach to the problem of countering. Kostanay: Kostanay branch of the State Educational Institution of Higher Education "ChelGU"] – 246 s.

Cimino AN, Madden EE, Hohn K, Cronley CM, Davis JB, Magruder K, Kennedy MA. Childhood Maltreatment and Child Protective Services Involvement Among the Commercially Sexually Exploited: A Comparison of Women Who Enter as Juveniles or as Adults. *Journal of child sexual abuse*. 2017

Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V Sam. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226/k14226_.htm

Farrell, A., McDevitt, J., Pfeffer, R., Fahy, S., Owens, C., Dank, M., & Adams, W. (2012). Identifying challenges to improve the investigation and prosecution of state and local human trafficking cases. Final report submitted to the U.S. Department of Justice. URL: http://www.ncdsv.org/images/NEUnivUrbanInsti_IDingChallengesImproveInvesProsecStateLocalHumanTraffickingCases_4-2012.pdf

J Herring, *Vulnerable Adults and the Law* (OUP, Oxford 2016).

Kelle Barrick, Rebecca Pfeffer. *Advances in Measurement: A Scoping Review of Prior Human Trafficking Prevalence Studies and Recommendations for Future Research*. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23322705.2021.1984721>

Kudajbergenov M.B. Mezhdunarodno-pravovaja zashhita nesovershennoletnih// Kazhstanskaja policija. [International legal protection of minors// Kazakhstan Police] 2002.- №4.- S.12

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы: Жаңа жағдайдағы қазақстан: іс-қимыл кезеңі.- 2020 ж. 1 қыркүйек. [Address of the head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan: Kazakhstan in New conditions: stage of action] URL: https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-2020-zhylgy-1-kyrkuiek

MA Fineman, 'Vulnerability, Resilience, and LGBT Youth' (2014) 23 *Temple Political & Civil Rights Law Review* 30

Sbornik dokumentov OON protiv torgovli ljud'mi. [Collection of UN documents against Human trafficking] — М. Izdatel'stvo «БЕК», 2000. S. 87.

Zhalybin S. M., Bekmagambetov A. B. Nekotorye voprosy sovershenstvovaniya politiki protivodejstvija torgovle ljud'mi, – Biznes v zakone. [Some issues of improving the policy of combating human trafficking, – Business in law. Economic and Legal Journal] *Jekonomiko-juridicheskij zhurnal*, 2014, issue 5, 71-74 s.

Za vremja pandemii v Kazhstane ustanovlen antirekord po torgovle ljud'mi... [During the pandemic, an anti-record on human trafficking has been set in Kazakhstan] URL: <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-07/za-vremya-pandemii-v-kazhstane-ustanovlen-antirekord-po-torgovle-lyudmi>

2020 Trafficking in Persons Report: Kazakhstan. URL: <https://www.state.gov/reports/2020-trafficking-in-persons-report/kazakhstan/>

A.B. Sharipova* , **A.A. Murat** , **A.C. Batzhanova**

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: aselya.sharipova@mail.ru

RECONCILIATION OF PARTIES IN A PRIVATE PROSECUTION CASE

The article is a result of the conducted research, devoted to a participant of criminal proceedings, as a private prosecutor, the procedural order of the main trial in cases of private prosecution is considered. The article reveals some peculiarities of court proceedings, such as reconciliation of an injured person with a guilty person, which allows to eliminate the conflict between them and normalize the situation. Private prosecution has an important procedural value, as it allows to clearly define a specific moment of the beginning of the trial, which in turn provides control over the procedural timing of the proceedings, as well as the possibility of exercising their rights by all interested persons within the framework of their legal status. At this point, the participants in the process acquire a certain procedural status and are endowed with the relevant procedural rights and obligations. In order to terminate such criminal cases in connection with the reconciliation of the victim with the accused, it is not enough just to express the will of the parties, as well as to compensate the guilty person for the damage caused to the victim. At the same time, a criminal case may be terminated only in respect of a person brought to justice for the first time. However, compliance with all the conditions specified in the law does not mean the unconditional termination of the criminal case. Termination of a criminal case in order to reconcile the parties is the right, not the duty of the court.

Key words: private prosecutor, trial, defendant, private prosecution cases, judge, sentence, Institute of reconciliation of the parties.

А.Б. Шарипова*, А.А. Мурат, А.С. Батжанова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: aselya.sharipova@mail.ru

Жеке айыптау ісі бойынша тараптардың татуласуы

Мақала жеке айыптаушы ретінде қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушыға арналған зерттеу нәтижесі болып табылады. Жеке айыптау істері бойынша басты сот талқылауының процесік тәртібі қаралды. Мақалада сот ісін жүргізудің кейбір ерекшеліктері, зардап шеккен адамның кінәлі адаммен татуласуы, бұл олардың арасындағы жанжалды жоюға және жағдайды қалыпқа келтіруге мүмкіндік береді. Жеке айыптау маңызды процедуралық мәнге ие, өйткені ол іс бойынша сот ісін жүргізудің маңызды сәтін нақты анықтауға мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде іс жүргізудің процедуралық мерзімдерін бақылауды, сондай-ақ барлық мүдделі тұлғалардың өз құқықтарын олардың құқықтық мәртебесі аясында жүзеге асыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді. Бұл кезде процеске қатысушылар белгілі бір процедуралық мәртебеге ие болады және тиісті процедуралық құқықтар мен міндеттерге ие болады. Жәбірленушінің айыпталушымен татуласуына байланысты мұндай қылмыстық істерді тоқтату үшін тараптардың ерік білдіруі ғана жеткіліксіз, сондай-ақ кінәлі адамның жәбірленушіге келтірілген зиянды өтеуі қажет. Сонымен қатар, қылмыстық істі тек бірінші рет жауапқа тартылған адамға қатысты ғана тоқтатуға болады. Алайда, заңда көрсетілген барлық шарттарды сақтау қылмыстық істің сөзсіз тоқтатылуын білдірмейді. Тараптардың татуласуы үшін қылмыстық істі тоқтату – бұл соттың міндеті емес, құқығы.

Түйін сөздер: жеке айыптаушы, сот талқылауы, сотталушы, жеке айыптау істері, судья, үкім, тараптардың татуласу институты.

А.Б. Шарипова, А.А. Мурат, А.С. Батжанова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы,

*e-mail: aselya.sharipova@mail.ru

Примирение сторон по делу частного обвинения

Статья представляет собой результат исследования, посвященного участнику уголовного судопроизводства, как частный обвинитель. Рассмотрен процессуальный порядок главного судебного разбирательства по делам частного обвинения. В статье раскрыты некоторые

особенности судопроизводства, как примирение пострадавшего лица с виновным лицом, которое позволяет ликвидировать возникший между ними конфликт и нормализовать обстановку. Частное обвинение имеет важное процессуальное значение, поскольку позволяет четко определить конкретный момент начала судебного производства по делу, что, в свою очередь, обеспечивает контроль над процессуальными сроками разбирательства, а также возможность осуществления своих прав всеми заинтересованными лицами в рамках их правового статуса. В этот момент участники процесса приобретают определенный процессуальный статус и наделяются соответствующими процессуальными правами и обязанностями. Для прекращения подобных уголовных дел в связи с примирением потерпевшего с обвиняемым недостаточно просто выразить волю сторон, а также возместить виновному лицу ущерб, причиненный потерпевшему. В то же время уголовное дело может быть прекращено только в отношении лица, впервые привлеченного к ответственности. Однако соблюдение всех условий, указанных в законе, не означает безоговорочного прекращения уголовного дела. Прекращение уголовного дела в целях примирения сторон является правом, а не обязанностью суда.

Ключевые слова: частный обвинитель, судебное разбирательство, подсудимый, дела частного обвинения, судья, приговор, институт примирения сторон.

Introduction

The Constitution of the Republic of Kazakhstan, the basic law of our state, stipulates that «Everyone has the right to judicial protection of his/her rights and freedoms» (Part 2, Article 13 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan) (https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029). This provision means that any person has the right to apply to judicial bodies for the protection of his violated rights and interests. This provision gives the right to assert that all people are equal before the law and therefore they have equal rights to life, liberty, labor, education, and inviolability of private property and private life.

Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms stipulates that «In the determination of his civil rights and obligations or of any criminal charge against him, everyone is entitled to a fair and public hearing within a reasonable time by an independent and impartial tribunal established by law» (<http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/Rz17euroco.html>).

Trial before a judge is carried out with observance of all obligatory conditions and principles of legal proceedings established by the CPC of the RK: immediacy, oral hearing; publicity, continuity of the trial; adversarial nature, equality of parties with obligatory participation of a defendant, his defense counsel and prosecutor, inadmissibility of reversal of charges; examination of a case by one and the same judge.

Thus, the directness of court proceedings implies that the judge is obliged to examine all the evidence presented in the case personally, i.e. to examine the material evidence, to question the parties of the process, witnesses; to get acquainted with expert opinions, to read the reports, etc. In accordance with

the CPC of the RK the court verdict may be based only on those evidences which were examined in the court session.

Materials and methods

An exception to the principle of immediacy of court proceedings is only when the defendant agrees with the accusation against him and petitions to consider the case in a special order, which will be mentioned below.

Orality of court proceedings is one of the manifestations of adversarial proceedings, as it allows all participants of the process and the judge in equal conditions to simultaneously perceive everything that is happening in the courtroom, to listen to the testimony of witnesses, expert opinions, motions of the parties, etc.

Publicity means that the trial is conducted in open mode, i.e. with possible presence of all interested citizens. The process may also be covered in the media, but photo and video filming in the courtroom is possible only with the permission of the court and the consent of the parties.

Transparency is one of the prerequisites for a fair, legal and substantiated verdict in a case, since the judge's actions are under public scrutiny.

There are exceptions to this rule. Thus, in some cases, the judges to such cases include:

- the trial of a criminal case in court may result in the disclosure of state secrets;
- the hearing of a criminal case on criminal offenses of minors;
- the hearing of the case may lead to the disclosure of information about the intimate aspects of the lives of the participants in criminal proceedings or information that is humiliating and degrading to their honor and dignity;

- the interests of ensuring the safety of the victim, witness or other persons involved in the case, as well as members of their families or close relatives, require this.

Discussion and results

The main and basic stage of criminal proceedings on cases of private prosecution is their trial. Such exceptional importance of this stage of criminal proceedings was possible due to the fact that in modern conditions the court occupies a central place in the system of protection of rights and freedoms of a man and citizen, because according to part 1 of article 11 of the CPC of the RK «Justice in criminal cases in the Republic of Kazakhstan shall be administered only by court», and according to part 2 of article 11 of CPC of the RK «Nobody shall be found guilty of criminal offenses or be subjected to criminal punishment except upon a court verdict and in accordance with the law». In addition, at present, the court, in fact, is the only state body, which carries out the procedural activity in cases of private prosecution.

Thus, a court sentence pronounced on behalf of the state requires judges to make only lawful and well-founded decisions (Article 387 of the CPC of the RK) with imposition of fair but humane punishment, being the most important act of justice which has a great educational and social significance. At the same time the verdict should be based on the reliable evidence examined directly in the court session as the verdict based on the suppositions is not allowed.

Prior to the adoption of the new law of criminal procedure, if there was sufficient evidence, the judge, by a ruling, instituted private prosecution and tried the defendant. The reform of the criminal justice system has introduced significant changes, related not only to the expansion of the list of cases that can be tried privately, but also to the whole procedural order of the proceedings.

In order to appoint a hearing, if there are any reasons, the judge within seven days from the date of receipt of the complaint in court shall summon the person against whom the complaint was filed, familiarize him with the case file, give a copy of the complaint, explain the rights of the defendant in the court proceedings under Article 64 of the CPC of the RK. The judge also finds out who, in the opinion of the person, should be summoned to the court as witnesses for the defense, about which a signature is taken. If the person against whom the complaint was filed fails to appear in court, a copy of the complaint with an

explanation of the rights of the defendant, as well as the possibility of reconciliation is sent by mail.

Consideration of cases of private prosecution is carried out according to the general rules of court proceedings, but with some peculiarities, the essence of which is as follows:

1) The trial begins with a statement of a complaint by a private prosecutor or his representative of the complaint. In case of simultaneous consideration of a counter-appeal in a private prosecution case, its arguments shall be presented in the same order after the arguments of the main appeal. The prosecutor presents evidence, has the right to take part in the examination of evidence, and has the right to submit his opinion to the court on the merits of the charges, the application of criminal law to the defendant, the imposition of punishment upon him, and other issues arising during the court proceedings. The prosecutor at the trial may change the charge, if this does not worsen the situation of the defendant and does not violate his right to defense, and also has the right to drop the charge (Part 5 of Article 411 of the CPC of the RK);

2) Failure of a private prosecutor or his representative to appear at a court session without a valid reason if the prosecutor did not personally participate in the examination of the case leads to the termination of the case, but at the request of the defendant the case may be considered in their absence (part 6 of article 411 of the CPC of the RK).

Still, as T.V. Trubnikova rightly notes: «the court cannot always establish the reasons for the victim's failure to appear in the very court session to which he did not appear, and the law does not provide for an algorithm of court actions that would allow it to postpone the resolution of the issue of termination of the criminal case until such reasons are established» (Trubnikova 2015:59).

The institute of private prosecution has undergone changes related to the release of the court from the function of criminal prosecution.

One of the peculiarities of court proceedings in cases of private prosecution is the possibility of reconciliation of the injured person with the guilty person, which allows eliminating the conflict arisen between them and normalizing the situation, and in addition contributes to the prevention of offenses and crimes. The judge, having received a complaint from the victim, takes measures to summon the parties for an interview, during which he is obliged to explain their right to conciliation. In case of their application for reconciliation or agreement to achieve reconciliation through mediation, the proceedings by order of the judge shall be terminated (part 6 of

Article 409 of the CPC of the RK). If reconciliation has not taken place, the case of private prosecution is assigned for consideration in a court session according to the rules of Article 322 of the CPC of the RK. From the moment the case is assigned for consideration in the court session, the defendant is referred to as a defendant. In the preparatory part of the court session the judge is obliged according to the requirements of part 4 of article 411 of the CPC of the RK to explain again to the private prosecutor and the defendant their right for reconciliation about which the note is made in the protocol of the court session. Reconciliation of the parties is possible before the court leaves for the deliberation room.

The judge should explain to the victims that reconciliation excludes the possibility of criminal prosecution for the same actions of the person against whom the complaint was filed.

O.H. Gaeva believes that the institute of reconciliation was used in order to maintain state power. The state created conditions under which two options of case resolution were provided: either the victim's revenge was recognized as legitimate and repeated revenge by the offender was excluded, or the state protection of the conciliation agreement between the victim and the offender was established. (Gaeva 2008:30).

Currently, according to the current criminal procedural legislation, the institute of reconciliation of parties has a dual nature, which depends on the form of criminal prosecution. Termination of a criminal case of private prosecution for reconciliation of parties has some distinctive features, therefore, in our opinion, it will be correct to consider issues of application of reconciliation of parties in more detail and separately (Sabyrbayev 2001:35).

The institution of private prosecution combines two components:

- Procedural (a special procedure for proceedings in a criminal case);
- Criminal (list of offenses).

The main features of the institute of private prosecution are:

- The victim has the opportunity to independently apply to the judge with a statement;
- There are no pre-trial stages of the process;
- The victim has rights of a dispositive nature;
- A private prosecutor may participate in the proceedings, who has the authority to carry out and maintain charges specifically in the categories of criminal cases of private prosecution;
- The victim has the right to declare reconciliation with the accused, and the case is terminated (Ukhova 2004:11).

One of the peculiarities of proceedings in private prosecution cases is the possibility of reconciliation of the victim with the person against whom a complaint has been filed, or refusal to maintain the charge, which is a basis for termination of criminal prosecution. Unfortunately, domestic legislation does not define the significance of the institute of reconciliation of the parties. In practice, often it is reduced to summoning the parties or one victim to the judge and holding with them, or one of them, a conversation, inducement to reconciliation and elimination of the conflict.

Private prosecution is specific in that the private prosecutor, i.e. the victim, can independently express his will to prosecute the person who committed a crime against him and bring him to criminal responsibility (Koryakin 2016:8).

J.O. Motovilovker attaches very serious importance to the rule about taking measures to reconciliation in cases of private prosecution and raises the issue of procedural consequences of failure to take measures to reconcile the victim with the person against whom a complaint is filed. The author believes that the expression in the law of criminal procedure of the provision «the judge shall take measures to reconcile the victim with the person against whom a complaint has been filed» means: «the judge is obliged to take measures». Otherwise he does not fulfill the legal obligation imposed on him, he violates the law, the meaning of which is not so much to save money and time, as to prevent the expansion (aggravation) of mutual hostility between the victim and the offender. The failure to take measures to reconcile the victim with the person against whom the complaint was filed was defined by the author as a significant violation of the law. The author explained this by saying that «... failure to take measures to reconcile is a significant violation of the rights and interests of the accused, since it is possible that as a result of reconciliation (if measures had been taken) he would have avoided a conviction against himself at all» (Motovilovker 1976:62).

Some scholars deny the need for judges to take active measures to reconcile the parties, believing that judges should not repeatedly call the parties to talk, persuade the parties to reconcile, and write a statement to the court. In their view, it is sufficient that the judges explain to the parties their right to reconciliation. If after performing the above actions reconciliation has not been achieved, the court should immediately take the complaints to its proceedings or refuse to do so, but on other grounds (Bukayev 2017:184).

The position of proceduralists who oppose judges taking active measures to reconcile the parties should be recognized as sufficiently reasoned. Moreover, the legislator enshrines the procedure according to which part 6 of article 409 of the CPC of the RK before the beginning of the trial, the judge is obliged only to explain to the parties the possibility of achieving reconciliation, but they do not contain an indication that the judge takes measures to achieve reconciliation. Such a provision corresponds to the concept of judicial and legal reform, which laid down the principles of separation of powers, release of judges from performing non-relevant functions. However, part 6 of article 409 of the CPC of the RK, when considering a case of private prosecution in court, before the beginning of the judicial investigation, obligates the presiding judge to take measures to reconcile the parties, which is confirmed by the unanimous opinion of the judges on this issue. One thing is not clear – what measures, and how the judge should take and whether it will not affect the authority of the judge, who is the bearer of judicial power? In our opinion, this should be regulated at the legislative level.

At appointment of judicial session in cases of private prosecution it is necessary to observe the requirements of art. 409 of CPC of the RK, establishing the order and terms of delivery of a copy of the victim's statement to the defendant, thereby ensuring observance of his rights and interests protected by the law.

If a counterclaim of the person against whom the complaint was filed is submitted to the court along with the victim's complaint, the judge has the right to combine them in one proceeding and consider the counterclaim in the same manner as the victim's complaint only if the victim's complaint and the counterclaim relate to the same persons, one wrongful act or although different acts, but interrelated with each other. Since in combining a counterclaim in the same proceeding with a victim complaint, both persons appear in the same proceeding not only as victims but also as defendants, the court should ensure that all the procedural rights granted to each of them as a victim and as a defendant are observed. If a counter statement is made during the trial, the judge adjourns the trial for a period not exceeding three days in order to guarantee the person's right to a defense if the decision to consider it jointly is favorable. The questioning of these persons about the circumstances set forth by them in their complaints shall follow the rules of interrogation of the victim, and about the circumstances set forth in the counter-complaints shall follow the rules of interrogation

of the defendant. The private prosecutor or his representative shall support the prosecution at the trial.

In addition, when considering cases of private prosecution it is necessary to pay attention to compliance with procedural rules, providing the victim the right to support the prosecution, which is not limited to participation in the judicial debate, but is carried out throughout the trial by submitting motions, evidence, etc. When counter-accusations are consolidated in one proceeding, the court determines the order of appearance of the participants in the judicial debate.

Taking into account that at non-appearance of the victim at a court session without reasonable cause (illness which deprives the victim of an opportunity to appear; death of close relatives; natural disasters; non-receipt of the summons (notice); other circumstances preventing the victim to appear at the appointed time) the case of private prosecution according to part 2 of article 157 of the CPC of the RK and part 6 of article 411 of the CPC of the RK can be stopped. The judge should in each case find out the reason for this failure to appear. If it is established that the victim did not appear without a valid reason, and the defendant petitions to consider the case, the judge shall be obliged to conduct a trial and make a decision on the merits.

The decision of the court on the case of private prosecution may be appealed by the parties on general grounds, according to the procedure and within the time limits stipulated by Chapters 47 and 48 of the CCP of the RK.

When considering cases of private prosecution, it is necessary to identify the causes and conditions that contributed to their commission and to take measures to eliminate them by issuing private rulings to the organizations and institutions involved.

An important argument against the existence of this institution is its ability to create the conditions for the commission of new crimes by the participants in private prosecution cases, since as a result of consideration of such cases with a verdict, the hostility between the parties is exacerbated. And the type of verdict (accusatory or acquittal), as a rule, has almost no effect on the nature of further relations between the feuding parties (Golubov 2016:55).

Proper regulation of the procedural activity of the parties in the course of proceedings in criminal cases and, above all, in cases of private prosecution ensures compliance with the constitutional rights of citizens, the imposition of effective and fair punishment, the education of citizens to respect the law and norms of behavior in society, helps

to eliminate conflicts arising on personal grounds and prevents in some cases related serious crimes against life and health.

Summarizing the peculiarities of private prosecutions, it should be noted that an exhaustive list of criminal cases to be prosecuted privately is provided by law (Article 32 of the CPC of the RK). These cases are:

1) Criminal offences against the person careless infliction of harm to health (part 1 of Article 114 of the Criminal Code of the RK), coercion to sexual intercourse, sodomy, lesbianism or other acts of a sexual nature (Article 123 of the Criminal Code of the RK), insult (Article 131 of the Criminal Code of the RK);

2) Criminal offenses against constitutional and other rights and freedoms of an individual and citizen (violation of privacy and legislation on personal data and their protection (Part 1, 2 Article 147 of the Criminal Code), violation of the inviolability of the home (Part 1 Article 149 of the Criminal Code), obstructing the exercise of electoral rights or the work of election commissions (Part 1 Article 150 of the Criminal Code)

3) Criminal offenses against property (against property the violation of copyright and (or) related rights (Part 1 of Article 198 of the Criminal Code), violation of the rights to inventions, utility models, industrial designs, selection achievements or topologies of integrated circuits (Part 1 of Article 199);

4) Medical criminal offenses (disclosure of medical secrets (Article 321 of the Criminal Code) (https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252)).

By establishing a special procedure for proceedings on cases of these criminal offenses, the legislator proceeds primarily from the fact that such acts do not represent a significant public danger, and therefore the victim has the right to decide whether to seek protection of their rights and legitimate interests in court or to resolve them without the intervention of state authorities.

Conclusion

It should be noted that the provisions of the CPC of the RK governing the institute of private prosecution need certain improvement; they contain a number of editorial errors, suffer from synonymy, contradictory and vague provisions, etc. Their essence is as follows:

1) By depriving the court of the power to initiate criminal cases, the legislator provides that cases

of private prosecution are initiated by the person (i.e. the victim) by filing a complaint to the court. It follows that the fact of registration of a victim's complaint in court is the moment of initiation of a criminal case. This raises the question of who should decide to terminate a criminal case if the court refuses to accept the complaint to its proceedings? After all, if the case is initiated, but there are grounds for termination, then, consequently, the decision to terminate the case must be made. However, the law says nothing about this. Therefore, in our opinion, the court, if there are certain statutory grounds, should not refuse to accept the complaint to its proceedings, but to terminate the criminal case, since it has been initiated;

2) The legislator gives different formulations of the concept of «private prosecutor». Part 1 of Article 72 of the CPC of the RK provides that a person becomes a private prosecutor from the moment of filing a complaint to the court on a private prosecution case and supporting the prosecution in court. However, part 6 of Article 408 of the CPC of the RK defines that a person becomes a private prosecutor from the moment the court accepts the complaint for its consideration. Analysis of norms regulating the institute of private prosecution allows to draw a conclusion that a person acquires the status of a private prosecutor in the case stipulated by part 6 of article 408 of the CPC of the RK, since legal grounds for recognizing a person as such appear only from the moment the judge accepts the case for prosecution. Exactly at the moment of accepting a case for proceeding a person really gets the rights, i.e. rights of a private prosecutor, stipulated by art. 72, part 4, 6 article 411 of the CPC of the RK, which must be explained to a judge, which is confirmed by a protocol that is signed by a judge and a complainant;

3) Along with the notion of a «private prosecutor» the legislator also uses the notion of a «victim or any other person who has filed a complaint regarding a crime that has been committed...» (part 1 of article 410 of the CPC of the RK). Who is this «other person» – a relative of a private prosecutor, his representative, a friend or just a passerby who happened to learn about a crime? The solution to this question apparently depends on the imagination of the judge, as the legislator does not give any clarification on this point;

4) The norms of the CPC, regulating the institute of private prosecution, do not provide requirements for the content of the judge's ruling on the acceptance of the complaint to his proceedings. In particular, the law does not directly address the question of whether the judge must indicate in

the ruling the wording of the charge, article of the criminal code, on the basis of which the person is prosecuted. Part 2 of Article 408 of the CPC of the RK does not oblige a private prosecutor to specify in his complaint the article of the criminal code under which the act falls. However, knowing the article of the Criminal Code under which the accused is charged is the most important guarantee of his right to a defense. Point 2 of part 2 of Article 322 of the CCP provides as one of the requirements to the ruling on the appointment of the trial precise indication of the criminal law which violation is imputed to the defendant. However, paragraphs 3 and 4 of Article 409 of the CCP provide that only copies of the complaint and the ruling to accept the complaint are handed over to the defendant, but not copies of the judge's ruling to schedule the trial. Thus, prior to the start of the trial, the defendant is in ignorance of the legal qualification of the deed;

5) The legislator, referring criminal offenses under Article 123 (coercion to sexual intercourse, sodomy, lesbianism or other acts of a sexual nature) of the Criminal Code, to cases of private security, significantly complicates access to justice for victims in such cases. This is due to the fact that under part 2 of Article 408 of the

CCP of the RK, victims must not only provide information about the person prosecuted, but also provide evidence, a list of witnesses whose call is necessary, etc. Given the nature of these criminal offenses, moral issues, and the complexity of the proof, they should have been classified as cases of private-public prosecution.

In conclusion, we would like to recall the unquestionable truth that an appropriate clear, uninterrupted normative regulation of criminal proceedings in general, and proceedings on private prosecution cases in particular, is the most important guarantee of compliance with the rule of law in criminal proceedings. In the legal literature it is rightly pointed out that insufficient regulation of social relations, the vagueness of the prescriptions of laws, their contradictory nature can lead and lead to negative consequences. If the law does not fully reflect the essence of arising relations, or leaves out of regulation important issues arising in the proceedings in criminal cases, it generates legal nihilism. In the habit of acting in deviation from the requirements of the law, participants in criminal proceedings allow its violation even in cases where certain relations and actions are fully regulated by the rules of criminal procedural legislation.

Литература

Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г. // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029

Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Заключена в г. Риме 04.11.1950) (с изм. от 13.05.2004) // <http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/Rz17euroco.html>

Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.10.2020г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852#pos=3319;-54

Трубникова Т.В. Частное обвинение или отказ в правосудии? // Уголовная юстиция. – №2 (6). 2015. – С. 59-62.

Гаева О.Х., Хайрусов Д.С. Историко-правовой аспект развития института примирения. – М.: Издательская группа «Юрист» // История государства и права. – 2008. – № 6. – С. 30.

Сабырбаев М.К. Обстоятельства, препятствующие окончанию производства по делу как основания приостановления производства по уголовному делу // Правовая инициатива. – 2001. – № 2 (5). – С. 34-38.

Ухова Е.В. Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве: Автореф. Диссер. на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Владимир: Издательство Владимирского юридического института Министерства юстиции РФ, 2004. – 25 с.

Корякин А.Л. Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве: Автореф. диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Омск: Издательство Омской академии Министерства внутренних дел РФ, 2016. – 23 с.

Мотовиловкер Я.О. Основные уголовно-процессуальные функции. – Ярославль, 1976. – 94 с.

Букаев Н.М., Корякин А.Л. Институт частного обвинения в уголовном судопроизводстве: Монография. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2017. – 184 с.

Голубов И.И. «Частное обвинение как условие совершения преступлений против правосудия» // ИГ «Юрист». – № 2, 2016. – С. 54-55.

Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 06.10.2020 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252

References

- Konstitucija Respubliki Kazahstan (prinjata na republikanskom referendumu 30 avgusta 1995 goda) (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojanju na 23.03.2019g. [Constitution of the Republic of Kazakhstan (adopted by national referendum on August 30, 1995) (with amendments and additions as of 23.03.2019)] https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029
- Konvencija o zashhite prav cheloveka i osnovnyh svobod (Zakljuchena v g. Rime 04.11.1950) (s izm. ot 13.05.2004) [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Concluded in Rome on 04.11.1950) (sizm. from 13.05.2004)] <http://hrlibrary.umn.edu/russian/euro/Rz17euroco.html>
- Ugolovno-processual'nyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 4 ijulja 2014 goda № 231-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojanju na 06.10.2020g.) [Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2014 № 231-V (with amendments and additions as of 06.10.2020)] https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852#pos=3319;-54
- Trubnikova T.V. Chastnoe obvinenie ili otkaz v pravosudii? // Ugolovnaja justicija. [Private accusation or denial of justice? // Criminal Justice.] №2 (6). 2015. – S.59-62.
- Gaeva O.H., Hajrusov D.S. Istoriko-pravovoj aspekt razvitiya instituta primirenija. – M.: Izdatel'skaja gruppa «Jurist» [Historical and legal aspect of the development of the institute of reconciliation. – M.: Publishing Group «Jurist»/ Istorija gosudarstva i prava [History of the state and law] – 2008. – № 6. – S. 30.
- Sabyrbaev M.K. Obstoitel'stva, prepjatstvujushhie okonchaniju proizvodstva po delu kak osnovanija priostanovlenija proizvodstva po ugovnomu delu [The circumstances preventing the termination of a case as a basis for suspension of proceedings in a criminal case] // Pravovaja iniciativa [Legal Initiative]. – 2001. – № 2 (5). – S.34-38.
- Uhova E.V. (2004) Institut chastnogo obvinenija v ugovnom sudoproizvodstve: Avtoref. Disser. na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk. – Vladimir: Izdatel'stvo Vladimirsogo juridicheskogo instituta Ministerstva justicii RF [Institute of private prosecution in criminal proceedings: Dissertation for the degree of candidate of legal sciences. – Vladimir: Publishing house of Vladimir Law Institute of the Ministry of Justice of the Russian Federation] – 25 s.
- Korjakin A.L. (2016) Institut chastnogo obvinenija v ugovnom sudoproizvodstve: Avtoref. dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk. – Omsk: Izdatel'stvo Omskoj akademii Ministerstva vnutrennih del RF [Institute of private prosecution in criminal proceedings: Ph. – Omsk: Publishing house of the Omsk Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation] – 23 s.
- Motovilovker Ja.O. (1976) Osnovnye ugovno-processual'nye funkicii [Main criminal-procedural functions]. – Jaroslavl', 1976. – 94 s.
- Bukaev N.M., Korjakin A.L. (2017) Institut chastnogo obvinenija v ugovnom sudoproizvodstve: Monografija. [Institute of private prosecution in criminal proceedings: Monograph.] – M.: Izdatel'stvo «JurLitinform». – 184 s.
- Golubov I.I. Chastnoe obvinenie kak uslovie sovershenija prestuplenij protiv pravosudija [Private accusation as a condition for crimes against justice] // IG «Jurist». – № 2, 2016. – S.54-55.
- Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 ijulja 2014 goda № 226-V (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojanju na 06.10.2020 g.) [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan of July 3, 2014 No. 226-V (with amendments and additions as of 06.10.2020)] https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252

IRSTI 10.81.61

<https://doi.org/10.26577/JAPJ.2021.v100.i4.10>

A.Y. Zhatkanbaeva* , **S.K. Atakhanova** , **K.T. Raiymbergenova** ,
M.K. Nakisheva , **K.N. Aydarkhanova**

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty

*e-mail: aizhan.zhatkanbaeva@kaznu.kz

ANALYSIS OF THE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ON THE PREVENTION OF GAMBLING ADDICTION

The article is devoted to the analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan on counteracting the dependence of children and adolescents from gambling addiction (gambling addiction). The analysis is made in comparison with the countries which are the most experienced in the area as the authors believe. Gambling addiction is recognized as one of the most oppressing problems among adolescents and adults. Therefore, the world community has divided into two camps: some are on the path of prevention, and others on the path of emphasis on the use of punitive measures. The authors note that the domestic legislation contains elements of partial prevention, and the measures of legal responsibility do not fully correspond to the realities of the problem.

The purpose of the article is a critical analysis of the measures taken by the government to combat gambling addiction among children and adults. The authors concluded that the steps taken are not entirely adequate and are not fully implemented. At the same time, it is noted that some steps have been taken.

The value of the study and its practical value lies in the fact that the team of authors proposes a set of measures to improve counteracting gambling addiction among adolescents.

The article was written within the framework of the project "Development and implementation of a set of measures for the prevention of Internet addiction and gambling among young people and children", implemented by the Regional Public Organization "United Children and Youth Organization" Zhas Ulan ".

The practical significance of the article also lies in the fact that the attention of the state authorities will be drawn to the problems highlighted in the work and the proposals made will be implemented by making changes and additions to the current legislation of the Republic of Kazakhstan.

Key words: childhood, child rights, gambling addiction, addiction, information rights, children rights protection, crime prevention.

А.Е. Жатқанбаева*, С.К. Атаханова, К.Т. Райымбергенова,
М.К. Накишева, К.Н. Айдарханова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.

*e-mail: aizhan.zhatkanbaeva@kaznu.kz

Қазақстан Республикасындағы құмар ойындарына (ойын құмарлығы) тәуелділіктің алдын алу туралы заңнаманы талдау

Мақала балалар мен жасөспірімдердің құмар ойынына тәуелділігінен (құмар ойыннан) және тәуелділікке қарсы күрес туралы Қазақстан Республикасының заңнамасын талдауға арналған. Әзірлеушілердің пікірі бойынша талдау осы саладағы ең озық болып табылатын бірқатар елдердің тәжірибесімен салыстыру негізінде жүргізіледі. Құмар ойындарына тәуелділік жасөспірімдерде де, ересектерде де ең өзекті мәселелердің бірі болып саналады. Сондықтан әлемдік қауымдастық екі лагерге бөлінді: біреулері алдын алу жолында, ал басқалары жазалау шараларын қолдануға баса назар аудару жолында. Авторлар отандық заңнамада ішінара алдын алу элементтері бар екенін, ал заңды жауапкершілік шаралары мәселенің шындығына толық сәйкес келмейтінін атап өтеді.

Мақаланың мақсаты – балалар мен ересектердегі құмар ойындарына тәуелділікпен күресу үшін үкіметтің қабылдаған шараларына сыни талдау жүргізу. Авторлар осы уақытқа дейін бұл салада қабылданған қадамдар мүлде талапқа сәйкес келмейді және толық орындалмайды деген қорытындыға келді. Бұл ретте кейбір қадамдар жасалғаны да айтылады.

Зерттеудің құндылығы мен оның тәжірибелік құндылығы, ол авторлар тобы жасөспірімдердегі құмар ойындарына тәуелділікті жою бойынша шараларды жетілдіру кешенін ұсынуында болып табылады.

Мақала «Жас Ұлан» Бірыңғай балалар мен жасөспірімдер ұйымы» ӨҚҰ жүзеге асырған «Жастар мен балалар арасында интернетке тәуелділік пен құмар ойындарының алдын алу бойынша шаралар кешенін әзірлеу және іске асыру» жобасы аясында жазылған.

Мақаланың тәжірибелік маңыздылығы сонымен қатар жұмыста көрсетілген мәселелерге уәкілетті адамдардың назарын аударатындығында және ұсыныстар Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу арқылы жүзеге асырылатындығында.

Түйін сөздер: балалық шақ, бала құқығы, ойын құмарлығы, тәуелділік, ақпарат құқығы, бала құқығын қорғау, қылмыстың алдын алу.

А.Е. Жатканбаева*, С.К. Атаханова, К.Т. Райымбергенова,
М.К. Накишева, К.Н. Айдарханова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы

*e-mail: aizhan.zhatkanbaeva@kaznu.kz

Анализ Законодательства Республики Казахстан по профилактике лудомании (игорной зависимости)

Статья посвящена анализу Законодательства Республики Казахстан по противодействию зависимости детей и подростков от лудомании (игромании). Анализ проводится на основе сравнения с опытом ряда стран, которые, по мнению разработчиков, наиболее продвинулись в этой сфере. Лудомания признана одной из актуальных проблем как в подростковой, так и во взрослой среде. Поэтому мировое сообщество разделилось на два лагеря: одни идут по пути профилактики, а другие по пути упора на использование карательных мер. Авторами отмечается, что в отечественном законодательстве присутствуют элементы частичной профилактики, а меры юридической ответственности не в полной мере соответствуют реалиям проблемы.

Целью статьи является критический анализ мер, предпринимаемых правительством для противодействия игромании в детской и взрослой среде. Авторами сделан вывод о том, что предпринимаемые шаги являются не вполне адекватными и не реализуются в полной мере. Вместе с тем, отмечается, что некоторые шаги сделаны.

Ценность исследования и ее практическая ценность заключаются в том, что авторским коллективом предлагается комплекс мер по совершенствованию мер по противодействию лудомании именно в подростковой среде.

Статья написана в рамках проекта «Разработка и реализация комплекса мер по профилактике интернет-зависимости и азартных игр среди молодежи и детей», реализуемого РОО «Единая детско-юношеская организация «Жас Ұлан».

Практическое значение статьи заключается также в том, что на выделенные в работе проблемы будет обращено внимание уполномоченных лиц и внесенные предложения будут реализованы посредством внесения изменений и дополнений в действующее законодательство Республики Казахстан.

Ключевые слова: детство, права ребенка, лудомания, зависимость, информационные права, защита прав ребенка, профилактика правонарушений.

Introduction

In 2013, Internet Gaming Addiction (IGD) was included in Title III of Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) and is included in the International Classification of Diseases (ICD-11) as “Play disorder”, which is characterized as persistent or repetitive play behavior characterized by impaired control over games, increasing the priority given to games over other activities, to the extent that games take precedence over other interests and daily activities, and the continuation of gaming despite the occurrence of negative consequences”.

The vast majority of countries has a policy to protect children and adolescents from gambling

addiction, which is in line with Principle 9 of the Declaration of the Rights of the Child, adopted by the UN General Assembly on November 20, 1959, according to which minors should not be allowed to engage in activities that would be harmful to their health or education, or hinder them physical, mental or moral development (https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml).

Materials and methods

In Kazakhstan, the gambling market is subject to government regulation. In accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan “On the gambling business” dated January 12, 2007 No. 219-III the activities of electronic casinos and online casinos

are prohibited, as well as their advertising is prohibited in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan “On Advertising” dated December 19, 2003 No. 508-II (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000508>).

At the same time, any user of a computer will say that when watching films on YouTube, etc., such advertising is widely represented and continues to perform its functions.

It is important that gambling and (or) betting in Kazakhstan by individuals under the age of twenty-one is prohibited (clause 1 of article 15 of the Law “On the gaming business”). All other conditions for the organization of work and admission to games, as well as the types of games are determined by the administration of gambling premises (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000219>).

The legislation strictly defines the places where casinos, slot machine halls, bookmakers and sweepstakes can be established, namely it is the Almaty region on the coast of the Kapshagai reservoir and in the Burabay district of the Akmola region and that territories shall be determined by local executive bodies.

Results and discussion

It should be noted that the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan denied the Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan to launch new play zones, which were supposed to be located in the Talgar and Panfilov districts of the Almaty region and on the coast of the Caspian Sea in the Mangistau region. And above all, this was predetermined by the fact that “We can lose young people who are also actively attracted by various means. Including by means of advertising for the gaming business. Young people are attracted, but since they may not have such well-established principles of life, they lose the motivation for success. They also develop a dependent psychology, and, of course, families suffer. Therefore, it was decided to abandon this initiative” (<https://liter.kz/48440-2/>).

Organization of illegal gambling business, is prohibited by Art. 307 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The positive role of the location of the gambling business in special places is discredited by the work of illegal casinos and bookmakers (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>). So, in 2020 according to the Ministry of Finance of the Republic of Kazakhstan the work of 765 illegal gambling establishments and 20 illegal online casinos were stopped. Such indi-

cators show demand for this sector. Their presence attracts young people who have unlimited access to them and becomes one of the frequent visitors. The established criminal liability does not frighten the organizers due to the fact that they “raise” 20 million tenge per night.

Accordingly, the coordination of the efforts of the police, volunteers, educational institutions, etc. to identify such offenders is a primary task to counteract the gambling addiction of young people.

In the domestic legislation, there are no norms prohibiting the organization and operation of computer clubs near schools, universities, colleges.

As the main measure for the prevention of gambling among young people is the provisions of Art. 15 of the Law “On the gambling business” on participation in gambling and (or) betting by individuals under the age of twenty-one as well as persons restricted in participation in gambling and (or) betting. But at the same time, paragraph 3 of Art. 11 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On the Gambling Business” establishes that “Casinos, slot machine halls, bookmakers’ offices and sweepstakes (bookmaker’s and (or) sweepstakes’ cash desks) must be located in non-residential premises. It is prohibited to place them in non-residential premises of residential buildings (residential buildings), buildings of industrial enterprises and their complexes and other industrial, communal and warehouse facilities, religious buildings (structures), buildings of state bodies and institutions, educational organizations, healthcare, culture, airports, train stations, at stations and stops of all types of public transport of urban and suburban communication”. In fact, the legislator limited itself to a ban on immediate proximity, namely, a ban on the work of clubs directly in the building of a cultural and educational institution. At the same time, this is not a solution to the problem, since most scientific psychologists argue that the presence of gaming computer clubs within walking distance is a serious incentive for the involvement of young people.

Another important step in countering addiction to gambling is the rule that establishes the possibility for a person to independently declare their dependence (from 6 months to 1 year) on the basis of a statement that can’t be overruled or recalled. Close relatives and family members have the right to apply to the court for the recognition of a person as a partially incapacitated due to abuse of gambling, bet, alcoholic beverages or narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues (clause 1 of article 323 of the Civil Procedure Code of the Republic of Ka-

zakhstan dated October 31, 2015 No. 377-V) if the dependent puts a family in a difficult financial situation (clause 1 of article 324 of the Civil Procedural Code of the Republic of Kazakhstan) (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>). The names of such persons are included in the list of persons restricted in participation in gambling and (or) betting.

The Article 444 p.2 of the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan establishes responsibility for the involvement and admission of citizens of the Republic of Kazakhstan under the age of twenty-one into gambling and (or) betting on money, things and other valuables, and it entails a fine for individuals in the amount of 200 monthly calculation indexes (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>).

At the same time, the Code of Administrative Offenses of the Republic of Kazakhstan does not provide for liability for the admission of persons from the list with limited access to gambling and (or) betting (on the basis of a voluntary application and on the basis of a court decision on limited legal capacity). We believe that the composition of such a violation is always intentional. There is a requirement to present an ID in accordance with the rules for organizing the work of casinos in Kazakhstan.

But the rule needs adjustments, as follows:

1. Liability should be established for the admission of persons with limited access to gambling and (or) betting;

2. It is proposed to introduce gradation of penalties, depending on the status of the organizer. So, some public figures propose to install a fines for medium-sized businesses in the amount of 300, for large-scale businesses – in the amount of 1,000 monthly calculation indexes with or without license suspension;

That is, paragraph 2 of Art. 444 of the Administrative Code of the Republic of Kazakhstan shall be stated as follows:

2. Involvement and (or) admission of citizens of the Republic of Kazakhstan under the age of twenty-one as well as persons with limited access to gambling and (or) betting for money, things and other values - entail a fine for individuals in the amount of 200 MCI, for medium-sized businesses in the amount of 300 MCI, for large businesses – in the amount of 1,000 MCI with revocation of the license for activities in the field of gambling business.

In addition, the responsibility of parents should be established in the event that their child (under 18 years old) is found in gambling establishments. Namely, clause 3 of Art. 127 to state in the following content:

3. The act provided for in part 1 of this article, committed by a parent or other person entrusted with these duties, as well as a teacher or other employee of an educational organization, health care or other organization, who is entrusted with the responsibility for upbringing and (or) education, resulting in the use of minors of alcoholic beverages, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues, or engaging in vagrancy or begging, or being in gambling establishments, or committing a deliberate act containing signs of a criminal or administrative offense,

- entails a fine in the amount of 20 MCI or administrative arrest for up to ten days.

However, the rule of parental responsibility will not affect persons between the ages of 18 and 21, as these are adults who are independently responsible for their actions. And in these cases, the responsibility lies entirely with the administration of gambling establishments.

In this regard, it is necessary to detail the organization of the activities of casinos and slot machine halls, through the adoption of a single Regulation on their work. Such legal acts operate in Belarus. This standard provision allows you to consolidate the main criteria for organizing the provision of services in the field of gambling business, the rights and obligations of the administration and clients. Currently, each casino has its own rules, which are analyzed during the licensing procedure.

The same provision should be adopted for computer clubs and Internet cafes. The current rules for the provision of Internet access services (Appendix 3 to the order of the Acting Minister for Investment and Development of the Republic of Kazakhstan dated February 24, 2015 No. 171) are general in nature and do not cover all aspects and specifics of work, which attracts more and more attention of parents and the public and states as potentially harmful and seeking to minimize harm (https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39350222#pos=4;-108). Accordingly, the business sector in this area should also strive to provide services in strict accordance with the law, while raids by police and volunteers constantly identify children at night in Internet establishments.

All of these measures are aimed at counteracting gambling addiction. The state and the public are aware of the social significance of this problem.

Conclusion

Gambling addiction is also recognized as a type of addiction, aimed at drug addiction and alcoholism

and requires serious work to prevent it, identify and combat it, and treat it. Currently, gambling addiction has moved to the online format, which requires adequate measures and has become another form of Internet addiction, which children and young people are most susceptible to.

Accordingly, based on the analysis of international legislation, the experience of foreign countries, and domestic realities, we consider it possible to draw the following conclusions and make recommendations:

1. To develop the Concept of information security of children and youth, in which the issues of Internet addiction and addiction to Internet games should be fully analyzed;

2. It is necessary to recognize children and youth as equal participants in the formation of the information society, to recognize the need to protect their consciousness;

3. To consolidate the responsibility of the state and the family for the observance of the legitimate interests of children and youth in the information sphere;

4. Along with measures to create a favorable and developing information environment, develop a set of measures to protect consciousness from negative impacts, minimizing the risks of desocialization, development and consolidation of deviant and illegal actions of children, adolescents and youth;

5. Form a system of measures aimed at increasing the level of media literacy of the younger generation;

6. To consolidate a set of measures to counter Internet addiction and gambling addiction in the following areas:

- Legislative measures – development of legislation establishing a complex of preventive and punitive measures;

- Administrative measures of control, monitoring, expertise and legal response;

- Medical measures;

- Educational measures and measures to involve parents;

- Public measures involving the IT business with the stimulation of social responsibility in their activities;

7. Develop and adopt the Law of the Republic of Kazakhstan on the issue of protecting children and young people from negative information impact and to consolidate the principles of state policy in this direction;

8. Develop a program to counteract Internet addiction and gambling addiction, including the above areas;

8. Determine the circle of responsible state bodies whose competence should include the functions of preventing and combating Internet addiction and gambling addiction, which should include the Ministry of Health, the Ministry of Information and Social Development, the Ministry of Digital Development, Innovation and Space Development, the Ministry of Culture and Sports as well as the Ministry of the Interior. Determine the terms of reference and functions of each of the listed bodies in the information security policy for children and young people, and consolidate them by law;

8. Develop a system of educational measures to teach literacy to meet cognitive and entertainment needs and interests by introducing such courses into the school educational environment;

9. In order to block information channels of penetration of elements of criminal psychology, the cult of violence, other open antisocial tendencies and the corresponding attributes of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan through mass media sources into children and adolescents, develop rules for using the Internet in schools and other educational institutions, boarding schools, etc.;

10. To develop a system of incentives for the development of IT technologies by national IT companies to protect the consciousness of children and adolescents on the Internet, taking into account the principles of respect for the rights of children and the freedom of other Internet users, possibly on the principles of public-private partnership;

11. Develop a standard for determining the distance of the location of computer clubs to schools, kindergartens and other educational and educational institutions;

12. clause 2 of Art. 444 of the Administrative Code of the Republic of Kazakhstan shall be stated as follows:

- 2. Involvement and (or) admission of citizens of the Republic of Kazakhstan under the age of twenty-one, as well as persons with limited in participation in gambling and (or) betting for money, things and other values -

entails a fine for individuals in the amount of 200 MCI, for medium-sized businesses in the amount of 300 MCI, for large businesses – in the amount of 1,000 MCI. with revocation of the license for activities in the field of gambling business.

13. p. 3 of Art. 127 of the Administrative Code of the Republic of Kazakhstan shall be stated in the following content:

- 3. The act provided for in part one of this article, committed by a parent or other person entrusted

with these duties, as well as a teacher or other employee of an educational organization, health care or other organization, who is entrusted with the responsibility for upbringing and (or) education, entailing the use by minors of alcoholic beverages, narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or engaging in vagrancy or begging, or being in gambling establishments, or committing a deliberate act containing signs of a criminal or administrative offense,

- entails a fine in the amount of twenty monthly calculation indices or administrative arrest for up to ten days.

14. Develop Model Regulations on the Operation of Computer Clubs and Internet Cafes;

15. To oblige the owners of computer facilities to notify district police officers about cases when

a minor spends more than 4 hours a day playing a computer game. What the precinct must react to, and notify the parents about the child's pastime. All conditions for the control of the administration of the clubs for clients have been created (provision of documents, video surveillance, keeping registration logs). Accordingly, the administration of such establishments should provide assistance in countering Internet addiction and gambling addiction;

16. Taking into account the wide practice of foreign countries in teaching parents the prevention of Internet addiction and gambling addiction, domestic teachers and psychologists need to develop methodological material, widely disseminate it on social networks with the recommendation of special parental control programs.

Литература

Баширова К.В., Карпович К.В. Правовое регулирование игорного бизнеса // Теория и практика общественного развития. – 2006. – Т. 2. – №. 5. – С. 73-75. 44.

Declaration of the Rights of the Child, adopted by the UN General Assembly on November 20, 1959 // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml

Гуманитарные исследования в Интернете / под ред. А.Е. Войскунского. – М., 2000.

Концепция проекта Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам игорного бизнеса» [Электронный ресурс] // Интернет-издание «Pandia.ru». – 2018 г. – Режим доступа: <https://pandia.ru/text/80/304/61849.php/> (дата обращения: 21.01.2020).

Методические рекомендации по профилактике игровой, компьютерной и интернет-зависимости // автор. коллектив Петрова И.В., Меринова Е.В., Петрова Г.А., Перцель М.Г., Ойхер Д.Я., Кирицкий А.В., Нисенбаум Е.В. – Екатеринбург, 2012. – 60 с. https://www.ggau.by/downloads/wospit/azart/Methodicheskie_rekomendatsii_po_profilaktie_igrovoy_kompyuternoy_i_internet-zavisimosti.pdf

“On the gambling business” Law of the Republic of Kazakhstan dated January 12, 2007 No. 219-III // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000219_

“On Advertising” Law of the Republic of Kazakhstan dated December 19, 2003 No. 508-II // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000508_

“The Mazhilis rejected the idea of creating” Kazakhstani Las Vegas ”on May 13, 2020 // <https://liter.kz/48440-2/>

The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2015 No. 377-V ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

“On Administrative Offenses” Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 235-V ЗПК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

Order and. O. Minister for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan dated February 24, 2015 No. 171 “On approval of the rules for the provision of communication services” // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39350222#pos=4;-108

Сабиров К.К. Некоторые проблемные вопросы совершенствования законодательства Республики Казахстан в сфере регулирования игорного бизнеса // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2019. № 3 (57). – С. 144-149.

Федоров А. В. Молодежь и медиа: проблемы и перспективы // Вестник Российского гуманитарного научного фонда. – М., 2001. № 1. – С. 127–130.

Щеглов Ф.Г. Игровая зависимость: рецепты удачи для азартных игроков. – СПб.: Речь, 2007. – 111 с.

References

Bashirova K. V., Karpovich K. V. Pravovoe regulirovanie igornogo biznesa [Legal regulation of gambling business] // Teorija i praktika obshhestvennogo razvitija [Theory and practice of social development]– 2006. – Т. 2. – №. 5. – s.73-75. 44.

Declaration of the Rights of the Child, adopted by the UN General Assembly on November 20, 1959 // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/childdec.shtml

Gumanitarnye issledovaniya v Internete [Humanitarian studies on the Internet] / pod red. A. E. Vojskenskogo. – M., 2000.

Koncepcija proekta Zakona Respubliki Kazahstan «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam igornogo biznesa» [Jelektronnyj resurs] [The concept of the draft Law of the Republic of Kazakhstan “On amendments and additions to some legislative acts of the Republic of Kazakhstan on gambling” [Electronic resource]] // Internet-izdanie «Pandia.ru». – 2018 g. – Rezhim dostupa: <https://pandia.ru/text/80/304/61849.php/> (data obrashhenija: 21.01.2020).

Metodicheskie rekomendacii po profilaktike igrovoj, komp'juternoj i internet-zavisimosti [Methodological recommendations for the prevention of gaming, computer and Internet addiction] // avtor. kolektiv Petrova I. V., Merinova E. V., Petrova G. A., Percel' M. G., Ojher D. Ja., Kirmickij A. V., Nisenbaum E.V. – Ekaterinburg. – 2012. – 60 s. https://www.ggau.by/downloads/wospit/azart/Metodicheskie_rekomendatsii_po_profilaktike_igrovoy_kompyuternoy_i_internet-zavisimosti.pdf

“On the gambling business” Law of the Republic of Kazakhstan dated January 12, 2007 No. 219-III // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000219_

“On Advertising” Law of the Republic of Kazakhstan dated December 19, 2003 No. 508-II // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z030000508_

“The Mazhilis rejected the idea of creating “Kazakhstani Las Vegas” on May 13, 2020 // <https://liter.kz/48440-2/>

The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

Civil Procedure Code of the Republic of Kazakhstan dated October 31, 2015 No. 377-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

“On Administrative Offenses” Code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 235-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

Order and. O. Minister for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan dated February 24, 2015 No. 171 “On approval of the rules for the provision of communication services” // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39350222#pos=4;-108

Sabirov K.K. Nekotorye problemnye voprosy sovershenstvovaniya zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan v sfere regulirovaniya igornogo biznesa [Some problematic issues of improving the legislation of the Republic of Kazakhstan in the field of gambling regulation] // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan [Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan] 2019. № 3 (57). S. 144-149.

Fedorov A. V. Molodezh' i media: problemy i perspektivy [Youth and media: problems and prospects] // Vestnik Rossijskogo gumanitarnogo nauchnogo fonda [Bulletin of the Russian Humanitarian Scientific Foundation]. – M., 2001. № 1. S. 127– 130.

Shhegl'ov F.G. (2007) Igrovaja zavisimost': recepty udachi dlja azartnyh igrokov [Gambling addiction: recipes of luck for gamblers]. SPb.: Rech', 2007. – 111 s.

6-бөлім
**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ**

Section 6
**INTERNATIONAL RELATIONSHIPS
AND INTERNATIONAL LAW**

Раздел 6
**МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

МРНТИ 10.89.91

<https://doi.org/10.26577/JAPJ.2021.v100.i4.11>**С.Т. Абирбек**

АО «Университет КАЗГЮУ им. М. Нарикбаева», Казахстан, г. Нур-Султан
e-mail: sa_abirbek@kazguu.kz

ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ПРАВА НЕПРИЗНАННЫХ ГОСУДАРСТВ В МЕЖДУНАРОДНОМ ЧАСТНОМ ПРАВЕ

В данной статье рассматриваются проблемы применения права непризнанных государств в международном частном праве. Актуальность этой проблемы заключается в возможности применения права непризнанных государств в сфере международного частного права, учитывая неурегулированность их статуса согласно международному публичному праву. Несмотря на тот факт, что эти образования охватывают все предусмотренные требования в Конвенции Монтевидео о правах и обязанностях государства от 1933 года, им все же не предоставляется полная возможность функционирования в качестве полноценных государств. Существование непризнанных государств является большим препятствием в урегулировании многих споров. Статус данных объединений сложно определить действующими нормами международного публичного права, однако в свете указанной проблемы задаются вопросы в сфере международного частного права: должны ли государства применять право непризнанных государств. Данная статья будет рассматриваться с применением всеобщего и сравнительного правового анализа, который даст ответы касательно возможности применения права непризнанных государств. В заключении данной статьи предлагается свод рекомендаций по решению данной проблемы, которые помогут найти пути решения по применению права непризнанных государств в международном частном праве.

Ключевые слова: непризнанные государства, право непризнанных государств, применение иностранного права, признание иностранных документов, коллизионные нормы, признание государства.

S.T. Abirbek

JSC «M. Narikbayev KAZGUU University», Kazakhstan, Nur-Sultan
e-mail: sa_abirbek@kazguu.kz

Issues of application of the law of unrecognized states in private international law

This article examines problems regarding the application of the law of unrecognized states in private international law. The urgency of this problem lies in the possibility of applying the law of unrecognized states in the field of private international law, given their unresolved status in accordance with international public law. Despite the fact that these entities cover all the requirements provided for in the 1933 Montevideo Convention on the Rights and Duties of the State, they are still not given the full opportunity to function as full-fledged states. The existence of unrecognized states is a big obstacle in the settlement of many disputes. The status of these associations is difficult to determine by the current norms of international public law, however, in the light of this problem, questions are asked in the field of private international law: should states apply the law of unrecognized states. This article will be considered using a general and comparative legal analysis that will provide answers about the possibility of applying the law of unrecognized states. In the conclusion of this article, a set of recommendations for solving this problem is offered, which will help find solutions for the application of the law of unrecognized states in private international law.

Key words: unrecognized states, the law of unrecognized states, application of foreign law, recognition of foreign documents, conflict of laws, state recognition.

С.Т. Әбиірбек

«М. Нәрікбаев атындағы ҚАЗҒЮУ Университеті» АҚ, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.
e-mail: sa_abirbek@kazguu.kz

Халықаралық жеке құқықтағы танылмаған мемлекеттер заңын қолдану мәселелері

Бұл мақалада танылмаған мемлекеттер заңдарын халықаралық жеке құқықта қолдануға қатысты мәселелер қарастырылады. Бұл мәселенің өзектілігі танылмаған мемлекеттердің мәртебесінің халықаралық жария құқыққа сәйкес мәртебесінің шешілмегендігін ескере отырып, олардың заңдарын халықаралық жеке құқық саласында қолдану мүмкіндігінде жатыр. Бұл бірлестіктер 1933 жылғы мемлекеттің құқықтары мен міндеттері туралы Монтевидео конвенциясында көзделген барлық талаптарды қамтығанына қарамастан, оларға әлі күнге дейін толыққанды мемлекеттер ретінде жұмыс істеуге толық мүмкіндік берілмей тұр. Танылмаған мемлекеттердің болуы көптеген дауларды шешуде үлкен кедергі болып табылады. Халықаралық қауымдастықтың қолданыстағы нормаларымен осы бірлестіктердің мәртебесін анықтау қиынға соғып тұр, дегенмен, осы проблеманы ескере отырып, халықаралық жеке құқық саласында басқа мәселелер көтеріліп жатыр: мемлекеттер танылмаған мемлекеттердің заңын қолдана ала ма деген сұрақтар көтіруде. Бұл мақала танылмаған мемлекеттер заңдарын қолдану мүмкіндігі туралы жауап беретін жалпы және салыстырмалы құқықтық талдауды қолдану арқылы қарастырылады. Осы мақаланың соңында осы проблеманы шешуге арналған халықаралық жеке құқықта танылмаған мемлекеттер заңдарын қолдануға қатысты шешімдерді табуға көмектесетін ұсыныстар жиынтығы ұсынылады.

Түйін сөздер: танылмаған мемлекеттер, танылмаған мемлекеттердің заңдары, шетелдік заңнаманы қолдану, шетелдік құжаттарды тану, заңдар коллизиясы, мемлекеттік тану.

Введение

Международное частное право представляет собой координацию различных правовых систем. Основными инструментами международного частного права являются нормы о юрисдикции национальных судов, о применяемом праве, о признании и исполнении иностранных судебных решений. Все выше предусмотренные вопросы возникают между государствами в сношениях в сфере международного частного права. Данные государства являются основой международного частного права.

Тем не менее, на сегодняшний день в политической карте мира есть ряд образований, у которых само существование сомнительно с точки зрения международного права. Подобными новыми акторами в мировой политике являются непризнанные государства. Данные государства появились в большинстве случаев на основе права на самоопределение народов. Однако по некоторым причинам они не могут быть полноценными членами мирового общества. Все дело в непризнании данных государств со стороны мирового сообщества. Международное публичное право не может определить точный статус данных объединений, поскольку в силу отсутствия договорных норм и норм обычного права

трудно толковать, опираясь только на судебные решения международных инстанций и доктрин международного права. Поэтому правовое неурегулирование данных государств порождает много проблем, в частности в сфере международного частного права. Необходимо отметить, что данные государства существуют и продолжают развиваться. Также нужно отметить, что институт признания политизирован со стороны основных игроков международной политики. Все же считаю, что политизированность признания данных непризнанных государств не должна препятствовать существованию и развитию этих образований, так как через международные связи развиваются дипломатические и торговые отношения. Отсутствие таковой возможности лишает непризнанные государства полноценного развития.

Однако даже в случае отсутствия признания данных государств со стороны мирового сообщества возникает ряд проблем касательно применения права непризнанных государств. Опираясь на выше предусмотренные проблемы, целью данной статьи является всестороннее изучение возможности применения права непризнанных государств при помощи судебных решений определенных государств и доктрин международного права.

Методы и материалы

Основным методом в данном исследовании является анализ судебных решений и правовых документов. Используются всеобщие методы научного исследования, такие как анализ, синтез, индукция, дедукция и исторический метод. Ряд выводов, изложенных в работе, получены благодаря применению формально-юридического метода и метода кейс-стади.

Теоретической базой исследования являются труды ученых в области международного права, среди которых J. Basedow (Basedow 2019), G. Anderson (Anderson 2015), C. Borgen (Borgen 2006), N. Caspersen (Caspersen 2015), T. Fenwick (Fenwick 2019), N. Popescu (Popescu 2007), J. Verhoeven (Verhoeven 1985) и другие. Информационной базой при подготовке статьи послужили международные договоры, Консультативные заключения Международного суда ООН и судебные решения многих стран (Египет, Иордания, Франция, Англия, Бельгия, США, Канада, Япония, Греция, Бразилия, Италия, Швейцария, Австрия).

Результаты и обсуждение

Соответствие непризнанных государств требованиям Конвенции Монтевидео

На сегодняшний день можно отметить следующие непризнанные государства: в Африке – Сахарская Арабская Демократическая Республика и Сомалиленд, в Европе – Косово и Турецкая Республика Северного Кипра, в Азии – Южная Осетия, Абхазия, Приднестровье и Нагорный-Карабах.

Все непризнанные государства отвечают всем требованиям государства, предусмотренным в Конвенции Монтевидео о правах и обязанностях государств (Montevideo Convention 1933). Проблема их неполноценного существования опирается в непризнании со стороны мирового сообщества (Таблица 1).

Необходимо признать, что данные государства существуют в современном мире, несмотря на разные обстоятельства провозглашения суверенитета и признания со стороны мирового сообщества. Непризнанные государства в основном исходят из декларативной теории признания, где достаточно провозглашения нового образования государством. Позицию конститутивной теории придерживается мировое сообщество, где предусматривается признание со стороны других государств для того, чтобы быть полноценным государством (Anderson 2015).

Согласно вышеуказанной таблице, можно увидеть обстоятельства создания новых образо-

ваний и данные согласно требованиям Конвенции Монтевидео. Ситуация вокруг Сахарской Арабской Демократической Республики и Косово вполне положительная, поскольку их признает большое количество членов ООН. Абхазию и Южную Осетию признают ряд стран, однако их признания могут быть политизированными. Тем не менее, их статус более удовлетворительный, чем в образованиях как Приднестровье, Сомалиленд и Нагорный-Карабах, которые не признаны. Международные сношения данных государств можно отметить через предоставление гуманитарной помощи или торговые сделки.

Опираясь на вышеупомянутый анализ, можно сделать вывод, что при помощи норм международного публичного права невозможно в корне определиться по статусу непризнанных государств. Нельзя забывать позицию Международного Суда ООН в его консультативном заключении касательно одностороннего провозглашения Косово, где суд акцентировал внимание на том, что декларация независимости Косово не нарушает международное право (Advisory Opinion of the ICJ UN of July 22, 2010). Поскольку появление данных государств не нарушают норм международного права, и дальнейшее существование этих образований должно сопровождаться определёнными процессами для становления полноценного государства. К сожалению, в силу отсутствия конкретных норм международного права и политизированности института признания статус непризнанных государств останется на уровне толкования судебных решений и доктрины международного права.

Возможность применения права непризнанных государств

Применение права непризнанных государств является проблематичным аспектом в международном частном праве. Применение права непризнанных государств не должно отталкиваться от формы признания, вместо этого данное применение должно базироваться на форме принятия судебным органом существования данного непризнанного государства без политических последствий.

Нам известно, что в международном праве не выработаны конкретные позиции касательно применения права непризнанных государств. Нормы договорного права и международного обычного права бессильны в разрешении статуса данных акторов. В этой связи необходимо проанализировать позицию касательно применения права непризнанных государств через судебные решения ряда стран и доктрин международного частного права.

Таблица 1

Критерии государств Неприз. государства	Дата появления	Население	Территория	Правительства	Международные отношения
Сахарская Арабская Демократическая Республика (Wisnes, 2007)	27 февраля 1976 года провозгласила независимость от Марокко и Мавритании	267 тыс.	266 тыс. кв.м	Президентская республика	Признали 84 государства-члены ООН
Турецкая Республика Северного Кипра (Europe, USA, Turkey and Azerbaijan recognize the «unrecognized» Turkish Republic of Northern Cyprus, 2006)	15 ноября 1983 года провозгласила независимость от Кипра	294 тыс.	3,3 тыс. кв.м	Унитарная президентская республика	Признала: Турция
Приднестровье (Borgen, 2006)	2 сентября 1990 года провозгласила независимость от Молдавии	465 тыс.	4,2 тыс. кв.м	Президентская республика	Не признан. Торговые партнеры: США, Россия, Молдава
Южная Осетия (Popescu, 2007)	20 сентября 1990 года провозгласила независимость от Грузии	53 тыс.	3,9 тыс. кв.м	Унитарная президентская республика	Признали: Россия, Никарагуа, Венесуэла, Науру, Тувалу, Сирия
Сомалиленд (Fenwick, 2019)	18 мая 1991 года провозгласила независимость от Сомали	3,508 тыс.	176 тыс. кв.м	Парламентская республика	Не признан. Гуманитарная помощь: ЕС (Италия)
Нагорно-Карабахская Республика (Nagorno-Karabakh: Risking War, 2008)	6 января 1992 года провозгласила независимость от Азербайджана	150 тыс.	3,7 тыс. кв.м	Президентская республика	Не признан. Торговые партнеры: Армения, Россия
Республика Абхазия (Bagdasaryan, Petrova, 2017)	23 июля 1992 года провозгласила независимость от Грузии	243 тыс.	8,7 тыс. кв.м	Президентская республика	Признали: Россия, Никарагуа, Венесуэла, Науру, Сирия
Косово (Caspersen, 2015)	17 февраля 2008 года провозгласила независимость от Сербии	1,811 тыс.	10,8 тыс. кв.м	Парламентская республика	Признали 113 государств-членов ООН (также Палестина)

В международном частном праве в XIX веке изначально была позиция согласно конститутивной теории признания в применении права непризнанных государств. Другими словами, государства применяли права только тех государств, которых признали *de-jure*. То есть судья не имеет полномочий применять право иностранного государства, который не является субъектом международного публичного права. Во второй половине XX века сложилась противоположная позиция уже согласно декларативной теории признания. Это значит, что права непризнанных государств могут вызвать коллизии норм международного частного права. Согласно данной позиции, судья должен исходить из самого факта существования данного государства несмотря на то, что оно не признается правительством

суда. Политизированность не должна мешать в разрешении споров частноправового характера.

Вышеупомянутые две позиции в доктрине международного частного права упоминаются как нормативный и фактический подходы. Если нормативный подход исходит из гармонии между правительством и судебной властью, то фактический подход базируется на фактическом существовании данных непризнанных государств (Basedow 2019).

Египетская судебная практика исключительно склонна к нормативному подходу. В деле *Georges Bey Risgallah and Others v Georges Zahar and Others* касательно Советского союза суд Египта отметил, что отрицание советской власти неизбежно приведет к полному отказу применения их законов (Alexandria Joint Court of Appeal, decision of May 9, 1926). Такую же

позицию придерживаются суды Иордании. В деле *Ottoman Bank v. Jabaji* суды Иордании отметили, что они не должны признавать законы непризнанных властей, которые противоречат общественному порядку или нашим интересам (*Jordan's Supreme Court, decision of July 4, 1954*). Довольно предвзятая позиция к применению права непризнанных государств.

В французской судебной практике можно увидеть два подхода применения права непризнанных государств. Впервые проблема возникла после большевистской революции в России, когда французские суды единогласно отказались обеспечить выполнение закона страны, который не признан Францией. Согласно данной позиции, условия национализации российских компаний, которые имели филиалы во Франции, не были признаны, поскольку французские суды применяли законы царского происхождения. Также суды отказывали в расторжении брака, так как согласно российскому царскому закону расторжение осуществляют религиозные власти (*Verhoeven 1985*). С признанием СССР в 1924 году французские суды единогласно приняли решение о применении советских законов, когда коллизийная норма относилась к российскому праву.

Итальянская судебная практика схожа с французской. В деле *Katsikis v Societa Fati Svononi di Pallone* касательно советского режима суд Италии заявил, что поскольку суды Италии фактически не признают законное осуществление политического суверенитета со стороны российского правительства, также суды не должны признавать никаких проявлений в законодательном поле, так как политическое признание иностранного государства является непременным условием в применении права иностранного государства (*Genoa Court, decision of May 19, 1923*). Данное решение интересно тем, что итальянские суды не применяли советские законы, и таки прежние царские законы. После Второй мировой войны итальянские суды пересмотрели данную позицию. В деле *Warenzeichenverband Regelungstechnik E.V. v Ministro Industria*, где требовалось применение закона ГДР, который Италия не признавала, Кассационный суд Италии отметил, что согласно доктрине, преобладающей по всей Европе, в спорах в сфере международного частного права не имеет значения, поддерживают ли государства нормальные дипломатические отношений с тем, на которого коллизийная норма ссылается, даже если они не были признаны (*Italian Court of Cassation,*

decision of February 7, 1975). По сути, Италия перешла на фактический подход применения права непризнанных государств.

Бельгийская судебная практика также начала с неприменения права непризнанных государств. В деле *Digmeloff case and civil status of St Josseten-Noode* суд отметил, что Бельгия не признает Советское правительство по закону или же по факту, также бельгийские власти могут санкционировать любые меры, исходящие от этого правительства (*Civil Court of Brussels, decision of June 16, 1928*). Исходя из этого, в Бельгии в отношении российских граждан применялись царские законы. Однако со временем, после усиления советских властей, Бельгия начала применять законы Советского союза. В 1935 году министр иностранных дел Бельгии подал официальное заявление в суд, чтобы судьи не принимали во внимание непризнанность советского правительства и применяли законы СССР согласно коллизийным нормам. Необходимо отметить, что суды Бельгии исходили от критерия эффективности. В случае Советского союза, правительство со временем укрепилось на международной арене, и суды могли положиться на эффективность применения советских законов.

В деле *Soc. Cobelkat et Cormeau v. Graff* касательно применения закона сепаратистского образования Катанга в Конго торговый суд Бельгии подчеркнул, что провинция Катанга, входящая в состав Конго, провозгласила себя независимым государством. В случае отсутствия признания со стороны мирового сообщества для иностранного суда Катанга остается провинцией Конго (*The Commercial Court and the Court of Appeal of Brussels, 1968*). Анализируя данное решение, необходимо отметить, что отказ применять закон Катанги исходил не от непризнания данного образования, а из-за отсутствия эффективности, поскольку Катангу не признало международное сообщество.

Швейцарская судебная практика поддерживает позицию фактического подхода, то есть обеспечивает соблюдение закона непризнанных государств. В деле *Carl Zeiss Jena v Carl Zeiss Heidenheim* Федеральный суд отметил, что непризнание Германской Демократической Республики не означает, что швейцарские суды по гражданским делам будут считать законы и судебные решения недопустимыми. С точки зрения международного частного права ГДР необходимо рассматривать как независимую правовую территорию. Но это не означает, что

швейцарские суды признают данное образование. Суды не имеют полномочия для признания ГДР в качестве государства. Миссия судов заключается в разрешении споров частного характера в соответствии с применяемой нормой иностранного права (Swiss Federal Court, decision of March 30, 1965).

Швейцарские суды поставили более четкую позицию в отношении Советского союза в деле *Banque Internationale de Petrograd v Hausper*. Суд заявил, что Советское правительство не имеет возможности представлять Россию в Швейцарии по международному праву, но не в вопросах частного права. Поэтому непризнание со стороны Швейцарии не мешает русским гражданам разрешать споры, применяя законы своей страны (Federal Court of Switzerland, decision of December 10, 1924).

Австрийская судебная практика сохраняет свою эффективность и не препятствует применению закона ГДР, несмотря на его непризнание в судебных разбирательствах (Civil Court of Athens, Decision no. 2131 of 1929). Греческая судебная практика (Civil Court of Athens, Decision no. 2131 of 1929) и Бразильская судебная практика (Rio de Janeiro Court of Appeal, decision of June 10, 1932) тоже поддерживают эффективность в применении права непризнанных государств.

В Японской судебной практике можно увидеть эффективность применения права непризнанных государств. В деле *Japanese Annual of International Law* суд применил закон коммунистического Китая, так как в то время Япония признала националистическое правительство. Суд отметил, что международное частное право создано для того, чтобы найти наиболее подходящий закон, и не занимается формированием взаимоотношений между суверенами (Kyoto Tribunal, decision of July 7, 1956). Исходя из этого, можно предположить, что иностранное право, применяемое согласно принципам международного частного права, не должно ограничиваться правом признанного государства. Эффективность иностранного права не должна зависеть от признания.

Американская судебная практика прошла через эволюцию от нормативного подхода до фактического подхода, где акцент делается на эффективность разрешения в деле *Gelston et al v Hoyt*. Суд отметил касательно нормативного подхода, что до тех пор, пока правительства США или других стран не признают данные образования, будут применяться старые законы (U.S. Su-

preme Court, decision of March 24, 1817). В деле *Banque De France v Equitable Trust Co.* касательно Советского союза, суд подчеркнул, что до тех пор, пока Государственный департамент не признает новое образование, суды не могут выносить решение о его законности. Однако также было заявлено, что частные вопросы не касаются внешних сношений. Это не политический вопрос, а судебный. Тот факт, что в России существует правительство, суверенное на ее территории, означает, что США не могут игнорировать вопросы частного характера, несмотря на то, что они не признают правительство Советского союза (District Court of the Southern District of New York, decision of 21 March, 1929).

Британская судебная практика выступает за обеспечение соблюдения права непризнанного государства, когда дело касается частного права, тем самым поддерживая фактический подход. Британские суды, в деле *Carl-Zeiss-Stiftung v Rayner and Keeler Ltd* касательно применения права непризнанных государств отметили, что, когда речь идет о частных правах, повседневных действиях или незначительных административных актах, суды могут в интересах справедливости и здравого смысла признать факты и реалии, существующие на рассматриваемой территории в случае, если общественный порядок не преобладает (The Court of Appeal of England, decisions of December 17, 1964). Также в другом решении по делу *Hesperides Hotels Ltd. and Another v Aegean Turkish Holidays Ltd and Muftizade* суд заявил, что суды могут признать законы или акты, имеющие эффективный контроль над территорией, которые регулируют споры частного права, даже если данное образование не было признано Соединенным Королевством *de-jure* или *de-facto* (The Court of Appeal of England, decisions of May 23, 1977). Данная позиция была усилена в решении по делу *Gur Corporation v Trust Bank of Africa Ltd.*, касающемуся Республики Сискей, где суд отметил, что применение правил непризнанного государства является нормальным явлением, поскольку не относится к гражданам этих образований как к незаконникам (The High Court of England, Decisions of July 22, 1986).

Канадская судебная практика показывает эффективность применения права непризнанных государств. В деле *Parent v. Singapore Airlines Ltd.*, несмотря на тот факт, что Канада признает КНР и не имеет дипломатической связи с Тайванем, суд постановил, что «Тайвань удовлетворяет критерии государственности в соответ-

ствии с Конвенцией Монтевидео. Кроме того, он постановил, что на основе двусторонних официальных соглашений правительство Канады на практике признает эффективную политическую независимость Тайваня (Superior Court of Quebec, decisions of October 22, 2003).

На просторах Содружества независимых государствах необходимо отметить столкновения России с применением права непризнанных государств. В Федеральную нотариальную палату РФ обращаются нотариальные палаты касательно прецедентов предоставления документов, такие как регистрации актов гражданского состояния, удостоверяющие личность граждан, подтверждающие правоспособность юридических лиц от непризнанных государств (Абхазия, Нагорный Карабах, Приднестровье, Южная Осетия). На основании данных проблем Федеральная палата обращается в Министерство иностранных дел РФ (Letter from the Federal Notary Chamber of the Russian Federation to the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation). В ответ на данное обращение Министерство иностранных дел РФ выразило, что международное право как таковое не содержит запретных норм касательно признания легитимности юридических документов непризнанных государств (Letter from the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation to the Federal Notary Chamber of the Russian Federation).

Республика Казахстан еще не сталкивалась с проблемой относительно применения права непризнанных государств. Внешняя политика Республики Казахстан в отношении непризнанных государств придерживается позиции непризнания. Позиция Казахстана в отношении признания Косово обуславливается на принципах ООН о сохранении суверенитета и территориальной целостности государств. Поэтому Казахстан не приветствует провозглашение независимости Косово в одностороннем порядке (Kazakhstan refused to recognize the independence of Kosovo, 2008). Такую же позицию Казахстан придерживается в отношении Абхазии и Южной Осетии (Kazakhstan refused to recognize the independence of Abkhazia and South Ossetia, 2008). Позиция Казахстана также неизменна относительно Приднестровья (Kazakhstan's attitude to the settlement of the Transnistrian conflict, 2013) и Нагорного Карабаха (Galiev 2012). Учитывая тенденцию развития данных объединений, в будущем через призму de-facto признание, Казахстан вполне может столкнуться

с проблемой применения права непризнанных государств на своем правовом поле.

Опираясь на выше предусмотренный анализ, приходим к выводу, что судебная практика государств поддерживает позицию эффективности применения права непризнанных государств. Другими словами, фактический подход практикуется во всех перечисленных государствах. Нельзя забывать позицию Международного суда ООН в его консультативном заключении по Намибии, где суд акцентировал внимание на том, что администрация Намибии является незаконной и недействительной, но данная недействительность не может распространяться на такие действия, как, например, регистрация рождений, смертей и браков (Advisory Opinion of the ICJ UN of June 21, 1970). Исходя из этого, судебная практика констатирует эффективность применения, а доктрина международного частного права констатирует фактический подход применения права непризнанных государств. По сути, эффективность и фактический подход преследуют одну цель, но были выработаны разными истоками. Тем не менее, судебная практика государств и доктрина международного частного права показывают возможность применения права непризнанного государства.

Заключение

Синтезируя все выше предусмотренные анализы, можно сделать следующие выводы:

- правовое определение статуса непризнанных государств невозможно при помощи инструментов международного договорного права и международного обычного права. В решении данной проблемы недостаточно опираться только на судебные решения международных инстанций и доктрины международного права для того, чтобы урегулировать статус непризнанных государств в международном праве;

- несмотря на неурегулированный статус непризнанных государств, международное право не запрещает существование данных образований;

- судебная практика ряда стран и доктрина международного частного права допускают возможность применения права непризнанных государств. Необходимо отметить принцип эффективности разрешения частнопроводного спора, который выработали страны при разрешении вопроса применения права непризнанных государств. В доктрине данный принцип определя-

ется как фактический подход применения права непризнанных государств;

- Казахстану необходимо перенять фактический подход или же принцип эффективности касательно применения права непризнанных государств, переложив эти функции на прерогативу судов.

На сегодняшний день нельзя закрывать глаза на существование непризнанных государств. При возникновении определенного направления отношений необходимо принимать нормы, регулирующие данные отношения. Данная позиция проста, но суть ее содержания очень глубока. Международному сообществу необходимо выработать позицию для определения статуса непризнанных государств. Также нельзя исключать тот факт, что институт признания более близок к международной политике, нежели к международному праву. Если бы международное публичное право определило точные рамки по становлению государства, вопросы в сфере международного частного права были бы сняты автоматически. Но сегодняшние реалии не таковы, поскольку неразрешения статуса непризнанных

государств в международном публичном праве создают проблемы в применении права этих образований в международном частном праве.

В качестве предложения по решению данной проблемы можно привести принятие универсального императивного документа на базе ООН, где будут определены конкретные рамки получения статуса государства, несмотря на то, будет ли данное образование членом ООН или нет. Необходимо выработать правила обретения государственности для непризнанных государств, при этом снизить риск вмешательства политики. Непризнанным государствам необходимо дать возможность становления полноценными акторами международного права.

Данная статья преследует цель показать возможность применения права непризнанных государств в международном частном праве через призму судебных решений и доктрины международного права. Считаем, что данная статья будет отправной точкой для дальнейшего исследования по данному направлению.

Литература

- Anderson G. (2015) Unilateral non-colonial secession and the criteria for statehood in international law, 41 Brooklyn Journal International Law, Pp. 3-98.
- Bagdasaryan S., Petrova S. (2017) The Republic of Abkhazia as an Unrecognized State, 5(1) Russian Law Journal, Pp. 98-118.
- Basedow J. (2019) Non-recognised states in private international law, 20 Yearbook of Private International Law, Pp. 1-14.
- Borgen C. (2006) Thawing a Frozen Conflict: Legal Aspects of the Separatist Crisis in Moldova: A Report from the Association of the Bar of the City of New York. St. John's Legal Studies Research Paper, 61 Record of the Association of the Bar of the City of New York, Pp. 379-390.
- Caspersen N. (2015) The Pursuit of International Recognition After Kosovo, 21(3) Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations, Pp. 393-412.
- Europe, USA, Turkey and Azerbaijan recognize the "unrecognized" Turkish Republic of Northern Cyprus (2006). <https://regnum.ru/news/polit/708006.html>
- Fenwick T. (2019) The Seychelles-Somaliland Prisoner Transfer Agreement: a case of implicit recognition? 27(3) African Journal of International and Comparative Law, Pp. 400-425.
- Galiev A. (2012) Kazakhstan as a negotiating platform for the settlement of the Armenian-Azerbaijani conflict over Nagorno-Karabakh, Caucasus and Globalization Journal, p. 33.
- Kazakhstan refused to recognize the independence of Abkhazia and South Ossetia (2008). <https://rus.azattyq.org/a/1293423.html>
- Kazakhstan refused to recognize the independence of Kosovo (2008). <https://www.rosbalt.ru/world /2008/02/18/457659.html>
- Kazakhstan's attitude to the settlement of the Transnistrian conflict (2013). <https://articlekz.com/article/11165>
- Letter from the Federal Notary Chamber to the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation dated June 19, 2007 on the actions of self-proclaimed others on the territory of the Russian Federation.
- Letter from the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation dated 02.07.2007 to the Federal Notary Chamber of the Russian Federation.
- Montevideo Convention on the Rights and Duties of States of December, (1933) Article 1.
- Nagorno-Karabakh: Risking War (2008). <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/141452/#s3>
- Popescu N. (2007) Europe's Unrecognised Neighbours: The EU in Abkhazia and South Ossetia, Centre for European Policy Studies, p. 38.
- Verhoeven J. (1985) International Private Law Relations in the Lack of Recognition of a State, Government, or Situation, RCADI, Pp. 111-128.

Wisnes E. (2007) *Western Sahara: Independence Betrayed*. Collection of studies and documents on the modern history of the Sahara Arab Democratic Republic. <https://regnum.ru/news/703887.html>

References

Anderson G. (2015) Unilateral non-colonial secession and the criteria for statehood in international law, 41 *Brooklyn Journal International Law*, Pp. 3-98.

Bagdasaryan S., Petrova S. (2017) The Republic of Abkhazia as an Unrecognized State, 5(1) *Russian Law Journal*, Pp. 98-118.

Basedow J. (2019) Non-recognised states in private international law, 20 *Yearbook of Private International Law*, Pp. 1-14.

Borgen C. (2006) *Thawing a Frozen Conflict: Legal Aspects of the Separatist Crisis in Moldova: A Report from the Association of the Bar of the City of New York*. St. John's Legal Studies Research Paper, 61 *Record of the Association of the Bar of the City of New York*, Pp. 379-390.

Caspersen N. (2015) The Pursuit of International Recognition After Kosovo, 21(3) *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, Pp. 393-412.

Europe, USA, Turkey and Azerbaijan recognize the "unrecognized" Turkish Republic of Northern Cyprus (2006). <https://regnum.ru/news/polit/708006.html>

Fenwick T. (2019) The Seychelles-Somaliland Prisoner Transfer Agreement: a case of implicit recognition? 27(3) *African Journal of International and Comparative Law*, Pp. 400-425.

Galiev A. (2012) Kazakhstan as a negotiating platform for the settlement of the Armenian-Azerbaijani conflict over Nagorno-Karabakh, *Caucasus and Globalization Journal*, p. 33.

Kazakhstan refused to recognize the independence of Abkhazia and South Ossetia (2008). <https://rus.azattyq.org/a/1293423.html>

Kazakhstan refused to recognize the independence of Kosovo (2008). <https://www.rosbalt.ru/world/2008/02/18/457659.html>

Kazakhstan's attitude to the settlement of the Transnistrian conflict (2013). <https://articlekz.com/article/11165>

Letter from the Federal Notary Chamber to the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation dated June 19, 2007 on the actions of self-proclaimed others on the territory of the Russian Federation.

Letter from the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation dated 02.07.2007 to the Federal Notary Chamber of the Russian Federation.

Montevideo Convention on the Rights and Duties of States of December, (1933) Article 1.

Nagorno-Karabakh: Risking War (2008). <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/141452/#s3>

Popescu N. (2007) *Europe's Unrecognised Neighbours: The EU in Abkhazia and South Ossetia*, Centre for European Policy Studies, p. 38.

Verhoeven J. (1985) *International Private Law Relations in the Lack of Recognition of a State, Government, or Situation*, RCADI, Pp. 111-128.

Wisnes E. (2007) *Western Sahara: Independence Betrayed*. Collection of studies and documents on the modern history of the Sahara Arab Democratic Republic. <https://regnum.ru/news/703887.html>

A.N. Ibrahimova Baku State University, Azerbaijan, Baku
e-mail: aytakinibrahimli@gmail.com

THE FACTOR OF THE RISK AND RISK MANAGEMENT IN INFORMATION SECURITY

Risk is the consequence of events and dangers. To rephrase it, an event that will cause damage and deprivation and this happening can be described via the term of information. The word risk means foreseeable dangers or being under the threat of possible damage. It defines the occurrence of an event that could lead to damage or loss. This term is used for events that are synonymous with danger and are expected to occur, but it is not clear whether they will occur or not. Thus, risk management means managing this uncertain environment. Risk Information Security Management system requires a risk-based approach. Information security policy emerges and is formed based on the results of risk analysis. Therefore, risk management is essential. As well as the systematic use of information contributes to identifying sources and forecasting risks. Information systems analyze the value of assets, threats and shortcomings in risk analysis. Here, the risks are assessed depending on the severity of the potential impact on the confidentiality, integrity and reliability of information systems. Everything that has value for an organization is called information availability. The standards define the availability of information as information that is valuable to the organization and should always be protected.

Key words: risk management, risk processing, risk assessment, risk monitoring, risk reassessment, risk review, Information security risk.

А.Н. Ибрагимова

Баку мемлекеттік университеті, Әзірбайжан, Баку қ.
e-mail: aytakinibrahimli@gmail.com

Ақпараттық қауіпсіздік саласында тәуекел факторы және тәуекелдерді басқару

Тәуекел – бұл оқиғалар мен қауіптердің салдары. Мұны қорытындылай келе, залал мен айырылуды тудыратын оқиға және бұл оқиғаны ақпарат терминімен сипаттауға болады. «Тәуекел» сөзі болжамды қауіпті немесе ықтимал зиян келтіру қаупін білдіреді. Ол зақымға немесе зақымға әкелуі мүмкін оқиғаның басталуын анықтайды. Бұл термин қауіптің синонимі болып табылатын және болуы мүмкін, бірақ олардың пайда болуы немесе болмауы белгісіз оқиғаларға қатысты қолданылады. Осылайша, тәуекелдерді басқару осы белгісіз ортаны басқаруды білдіреді. Тәуекелдердің ақпараттық қауіпсіздігін басқару жүйесі тәуекелдерді бағалауға негізделген тәсілді талап етеді. Ақпараттық қауіпсіздік саясаты тәуекелдерді талдау нәтижелері бойынша қалыптастырылады. Сондықтан тәуекелдерді басқару өте маңызды. Сондай-ақ ақпаратты жүйелі пайдалану көздерді анықтауға және тәуекелдерді болжауға ықпал етеді. Ақпараттық жүйелер активтердің құнын, тәуекелдерді талдаудағы қауіптер мен кемшіліктерді талдайды. Мұнда тәуекелдер ақпараттық жүйелердің құпиялылығына, тұтастығына және сенімділігіне ықтимал әсердің ауырлығына байланысты бағаланады. Ұйым үшін құнды барлық нәрсе ақпараттың қол жетімділігі деп аталады. Стандарттар ақпараттың қол жетімділігін ұйым үшін құнды және әрқашан қорғалуы керек ақпарат ретінде анықтайды.

Түйін сөздер: тәуекелдерді басқару, тәуекелдерді өңдеу, тәуекелдерді бағалау, тәуекелдерді бақылау, тәуекелдерді қайта бағалау, тәуекелдерді талдау, ақпараттық қауіпсіздік тәуекелі.

А.Н. Ибрагимова

Бакинский Государственный Университет, Азербайджан, г. Баку
e-mail: aytakinibrahimli@gmail.com

Фактор риска и управление рисками в информационной безопасности

Риск – это следствие событий и опасностей. Таким образом, событие, которое приводит к ущербу или убыткам, можно описать с помощью информации. Слово «риск» означает вероятную опасность или потенциальный риск причинения вреда. Он определяет наступление

события, которое может привести к травме или ущербу. Этот термин является и может быть синонимом опасности, но применяется к событиям неизвестного происхождения или отсутствия. Таким образом, управление рисками означает управление этой неизвестной средой. Система менеджмента информационной безопасности рисков требует подхода, основанного на оценке рисков. Политика информационной безопасности формируется по результатам анализа рисков. Поэтому управление рисками очень важно. Систематическое использование информации также помогает выявлять источники и прогнозировать риски. Информационные системы анализируют стоимость активов, риски и недостатки при анализе рисков. Здесь риски оцениваются в зависимости от серьезности потенциального воздействия на конфиденциальность, целостность и надежность информационных систем. Все, что ценно для организации, называется доступом к информации. Стандарты определяют доступность информации как информацию, которая ценна для организации и всегда должна быть защищена.

Ключевые слова: управление рисками, обработка рисков, оценка рисков, мониторинг рисков, переоценка рисков, анализ рисков, риск информационной безопасности.

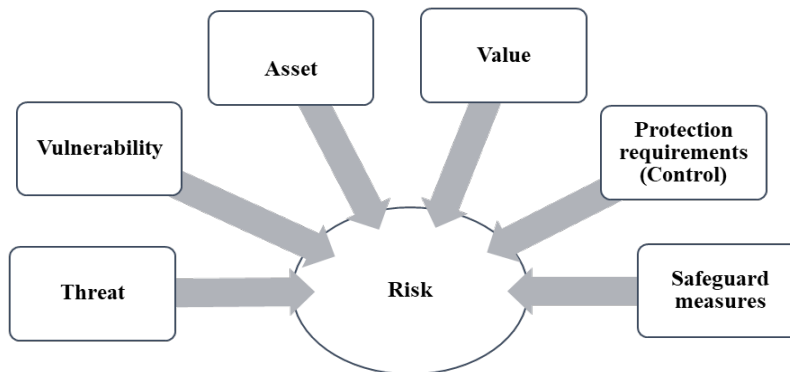
Introduction

Risk management consists of the following steps:

- Risk assessment
- Development of risk action plans
- Selection of related control mechanisms
- Risk monitoring, reassessment, and review

(Humphreys E.2008 :249).

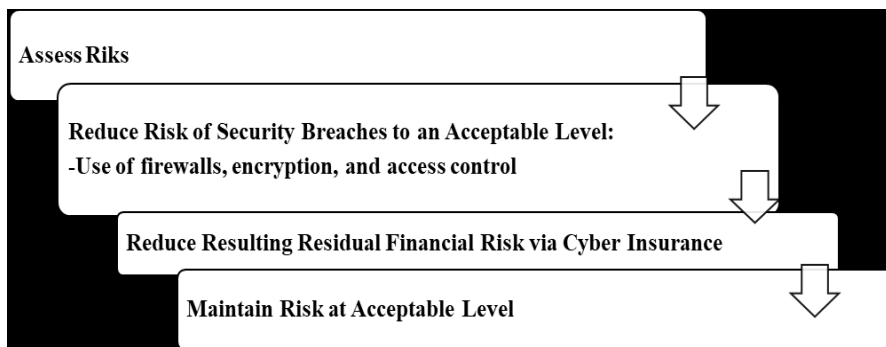
The figure shows the cycle of risk components. The means to increase risk are the value of the asset, the vulnerability of the asset, and the threats to the asset. Threats make use of the weakness of asset. Therefore, safeguard measures should be applied to reduce the associated risk. It is significant to measure the impact of the control / protection applied. Thus, the danger can be prevented and the risk reduced.

The source (Farn K.J., Lin S.K. and Fung A.R.W. 2004:507)

Information security management is similar to risk management. The figure below illustrates

information security risk management (Lawrence A.Gordon& Martin P.Loeb.2003: 8):

A risk management framework should be established and maintained to assess and manage risks. The risk management framework should cover the general and specific organizational risk levels, the risk management strategies, and the remaining risks. Occurrences that are not expected to have any potential impact on the organizational objectives should be identified, analyzed and evaluated beforehand. Risk management techniques are applied in order to adjust the remaining risks to the acceptable level.

Materials and methods

While analyzing risk problems in information security, the latest doctrinal developments scientists, Eskiyoruk D., Farn K.J., Lin S.K., Fung A.R.W., Humphreys E., Hochstein A.Zarnekow, R., Brenner W. and others, were used. When writing the study, a set of general and special methods of cognition were used: system and theoretical analysis, comparative legal, historical analytical, structural logical, technical methods etc.

Results and discussion

Risk processing methods. Methods of risk management should be selected in accordance with the aim and mission of each organization. Risk reduction methods can be listed in the form demonstrated below:

- Risk acceptance: the risk is accepted and the work is continuing.
- Avoidance of risk: Eliminates the cause of risk. (for example, not downloading or using a risky part of a program)
- Risk reduction: control reduction by reducing risk factors
- Transfer of risk: in case of realization of the risk, the situation should be transferred to others in search of solutions (for example, insurance) so to cover the damage.

Control Application

Upon finalization of the risk analysis, the existing risks in the system and the controls mechanisms are being identified. However, not every risk may be considered as risk which demands a precautionary measure. Bearing this in mind, from the perspective of organizational expenditure, it is essential to define risks which demand preventive measures to be taken and which of the existing control mechanisms should be applied (Hochstein 2005: 706).

- If a control mechanism that is applied to reduce risks emerged due to the undertaken activity, brings expenditure instead of benefits, then it is considered as a risk;

- In other cases, to overcome risks control mechanisms should be applied.

Control mechanism should be established in a way that it guarantees to overcome or reduce any risk in a range from the biggest to the smallest risks that might cause the damage to the performance of any entity considering the minimization of the financial costs required. The following steps should be undertaken during this period:

1. Risk ranking: Risks should be ranked according to the risk levels defined with the risk analysis. Priority should always be given to high risk levels, and measures to address these risk factors and hazards should be taken in advance.

2. Corresponding control assessment mechanism: Upon ordering the risks, preliminary defined controlled mechanisms should be assessed. Identified control mechanism may not be the most efficient or cost-effective control. A feasibility study will minimize the risk and the most appropriate control should be identified. At this stage, it will be appropriate to conduct a financial-revenue analysis for control mechanisms.

3. Selection of control mechanisms: According to the results of feasibility study and financial-revenue analysis, the most appropriate control mechanisms that will minimize the risk should be selected by management among the control mechanisms identified in the risk analysis. Selected control tools are a combination of technical, managerial, and organizational control mechanisms.

4. Identification of persons in charge of the activity: Persons eligible to apply these control mechanisms must be identified and authorized.

5. Development of a control plan: how the selected control mechanism will be applied, which steps are outlined and how long the control mechanism will be applied. This plan should cover at least the following criteria:

- Risks and risk levels
- Control mechanisms determined as a result of risk analysis
- Advantages
- Selected control mechanisms
- Required resources
- Persons authorized and responsible through the application of control
- Dates set for the application of control (start and end dates)

6. Application of chosen control mechanism: Application of chosen control mechanism should be

according to the developed plan. In case of prolonged application of control mechanisms, meetings can be held at appropriate intervals to assess progress, and the results can be included into reports to senior management. (Hochstein 2005: 706).

7. Additional risk: Applied control mechanisms might not eliminate the existing risk completely.

The risk remaining after eliminating the risk is called additional risk (Humphreys 2008: 250). If the current risk level exceeds the acceptable risk level, the risk analysis and risk mitigation should be undertaken again. In case the existing level of risk is below acceptable risk level, the additional risk should be documented, and the fact should be confirmed by the manager.

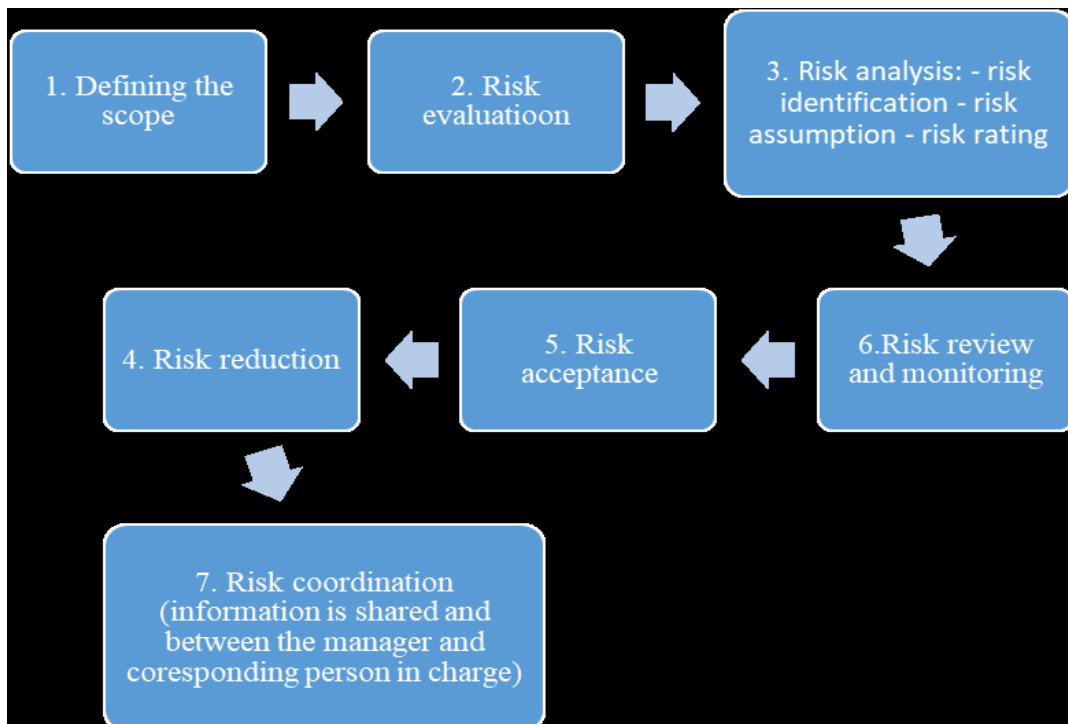
8. Risk monitoring, reassessment and review: Risk management covers a specific period, and the risk analysis and risk processing periods mentioned in this paper should be applied periodically. As a result, it will be determined to what extent the applied control has achieved its goal. Therefore, information technology and environmental factors are changing rapidly. Moreover, as time passes the organization's work objectives, form of implementation and priority issues may change. All

these modifications will lead to changes in assets, in the values of assets, and in threats. The continued application of risk management will ensure that all these changes are taken into account and considered by the manager (Eskiyörük D.2015: 26).

In any enterprise, firstly, risks in the field of operational information are should be identified. Information security departments define the extent to which the current threat poses a risk to the network overall. Afterwards, risk priorities should then be identified, and appropriate action taken against potential risks according to the risk prioritization. This is the only way to minimize risks. The minimized risk according to risk levels can be re-evaluated under changing conditions and controlled with additional measures.

The first step in information security risk management is to determine the scope of risk, followed by the main stages of risk management, risk acceptance, as is emphasized in the relevant articles of the corresponding standard.

The main steps of information security risk management are (ISO/IEC 27005:2018 Information technology – Security techniques – Information security risk management):

1. Defining the scope of risk – is the first step in the risk management. The scope of risk management is determined by the needs and expectations of the entity. The following should be taken into consideration while defining the scope of risk:

- Strategy and policy expectations of the entity
- Working hours
- Sustainability of work
- Legal regulation directives
- Contract terms
- Corporate work experience and personal qualities
- Geographical locations

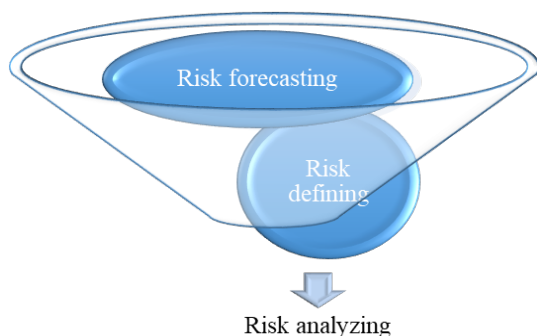
The published standards on this subject (ISO / IEC 27001, ISO / IEC 27005) do not interfere with the defined risk scope of the entity. Institutions may determine this scope according to their needs, but this definition requires that the risk scope document together with the stated reasons of the scope limits to be approved by senior management or a risk management committee appointed by the upper management.

2. Risk assessment: The article 4.2.1 of ISO / IEC 27001 standard requires an institutional risk assessment approach. The choice or definition of an assessment approach should take into account the needs of information security policy and regulatory requirements, as well as the needs of regulatory agencies, and should identify a systematic risk assessment methodology. The chosen risk assessment methodology should ensure that the risk assessments bring comparable and recoverable results (ISO/IEC 27001, 2013).

Risk assessment phases (ISO/IEC 27001, 2018):

- Risk analysis
- Risk determination
- Risk forecasting
- Risk classification

3. Information security risk analysis time frame is the value of information used in the calculation of information security risks, the identification of gaps and threats to information and all preventive measures.

This phase might seem as the most tedious stage. At this phase it is significant to apply a well-chosen or decided risk methodology, to identify the risks connected with the information carriers, and to rank them according to the estimated risks and risk effects.

Defining risks

The risk identification process is a step-by-step procedure: identifying existing data carriers, identifying the owners of these information carriers, defining threats on media, identifying gaps to be exploited by these threats and means of influencing the damage caused by the threat.

In the process of risk analysis, the probability of occurrence of the risk is determined. Nowadays, especially in commercial organizations, risk analysis methods based on verbal expressions such as very high, medium, low, and even low, or based on figures such as risk probability 0,1,2,3,4, are widely used. Opting for a mixed model that can use one or both methods may be different for each entity. However, in more limited scientific studies focusing on the likelihood of information security risk analysis suggestion to apply new models using artificial intelligence and other methods was provided, but in practice, which remained largely in academic form, they were insufficient to meet expectations.

4. Risk reduction: risks are identified by reviewing the risks according to the risks ordering identified as a result of the risk assessment. Upon considering the impact and probability of occurrence of a risk beyond the risk assessment period, one of the following decisions can be made according to the risk acceptance criteria:

- Risk reduction is the alleviation risk to an acceptable level by applying additional control mechanisms (risk reduction)
- Risk acceptance: It is the acceptance of risks knowingly and objectively, provided that the institution openly meets its policies and risk acceptance criteria (risk retention) (ISO/IEC 27001, 2013)
- Risk prevention: Risk avoidance is the elimination of risk in whole or in part by eliminating the causes that create the risk.
- Risk transfer: As a result of risk assessment, a decision may be made to insure or transfer part or all of the risk to a third party (risk transfer)

If the risk cannot be completely eliminated as a result of preventive measures to avert the risk, the remaining risk (residual risk) is considered as an additional risk. This residual risk also needs to be controlled.

5. Risk acceptance: ISO / IEC 27001 makes a note on the obligation to determine risk acceptance levels and tolerable risk levels. Institutions must always take into account their needs and expectations, goals, policies and procedures, and criteria such as compliance with domestic and foreign legal obligations when developing their own risk acceptance criteria. In general, it is adequate to live with risk when the damage to the information carrier is less than the cost of the risk mitigation measures.

Based on the value of risk measurement obtained as a result of risk analysis and assessment, institutions can decide what level of risk they will avoid. Moreover, the information must have the authority and obligation to accept and transfer a risk.

1. Risk coordination (distribution of risk information between the manager and a person in charge): is the distribution of risk information between the relevant responsible person and the management. Due to the risk coordination environment, the contribution and opinions of all stakeholders are taken into account, especially in the assessment of risks that will have a significant impact on the institutional base. In this way, all stakeholders can be informed about each phase of the risk management and thus they may contribute.

2. Risk monitoring and review: This is one of the significant phase of the information security risk management. Risk data obtained through risk coordination are reviewed at regular intervals according to the level of risk impact. While these periods vary according to the institution's risk policies and risk strategies, it is recommended in many standard or best programs that all risks to be reviewed at least once or twice a year. ISO / IEC 27001 requires a risk assessment by considering the residual risks over the planned period and the identified acceptable risk levels in a way that also takes into account adjustments that may occur in the tools listed below. The alterations cover the following:

- Structure
- Technological, labour factor, goals and deadlines
- Identified hazards
- Impact of applied control mechanisms
- Modified contractual obligations and alterations in the legal and regulatory environment

- External events such as modifications of the social environment

As stated in the standard, changes in the structure, form of conducting work, goals and priorities, innovations in technology, modification in applying and timing, changes in legal regulation and external interventions brought by legislators may require adjustments in risk assessment or cost of information carriers, including hazards and gaps. In such a situation, the duration of the risk management should be considered and, if required, the necessary updates should be made to ensure more efficient operation of the risk management.

The standard approach to “plan”, “implement”, “monitoring”, “take actions”, which is implied by international standards or management systems, also applies here. This phase forms the last two stages of the process. An organization is obliged to perform the following points in the field of information risk management:

- Formation of Information Risk Management Group or Committee
- Determining the value of ICT assets
- Identification of threats to the confidentiality, integrity, and application of each of these assets
- Analysing risks to each or all assets according to an acceptable risk management model
- Analysing the ways of risk management regarding each actual risk to information (accept risk, such as transfer or reduce risk);
- Continuation of the risk management activities by periodically repeating the specified period (California Counties “Best practices” Information Security Program 2010: 31-34)

However, here is one essential point to consider in this process is the choice of risk model. It would be more relevant to write down a mathematical equation of risk before embarking on risk models.

$$\text{Risk} = (\text{the ratio of threat to information}) \times (\text{value of information})$$

of the risk and will help the risk analysis team establish a sequence. One of the best ways to choose a model is to formulate risk models that characterize the risk that may arise for each piece of information and measure them by digitizing them. Some of these models involve detailed mathematical and statistical analysis required to draw accurate conclusions. When choosing a model, special attention should be paid to the selection of the model that best suits the needs of the enterprise or department. One of the most commonly used risk models is expressed with this equation.

$$\text{Risk} = \frac{\text{hazard}}{\text{countre measures}} \times \frac{\text{vulnerability}}{\text{preventive measures}} \times \frac{\text{caused damage}}{\text{drawn conculsions}} \times \frac{\text{value}}{\text{applied efforts}}$$

Expressions of variables in the equation are explained as follows:

- Threat is a method aimed to attack.
- Countermeasures are steps taken to prevent the threat of attacks.
- Preventive measures are a step taken to prevent the threat posed by attacks.
- Damage refers to the damage that occurs as a result of an attack.
- The result is positive values after an attack.
- Value is the merit given to those at risk
- This effort is all the work done to preserve value.

Management reveals how risk is managed and what approach is required. Financial analysis is performed for each approach. There are three main approaches to risk management. These are “risk acceptance”, “risk transfer” and “risk reduction”. (California Counties “Best practices” Information Security Program 2010: 35)

1. Acceptance of risk

Basically, there are two situations that make it obligatory for an entity to accept an impending risk:

- Firstly, the risk cost is low and at an acceptable level by the enterprise.
- Secondly, the cost of transferring or reducing the risk is costly than risk itself.

In both cases, the entity can accept the risk. If the cost of accepting the risk is greater than the risk reduction or transfer, the entity should not accept the risk. In this case, the other two options should be considered.

2. Risk transfer

Transfer of risk means that the risk in any area is shared by a third party or firm. This type of activity is mainly carried out by insurance companies. The identified risk is borne by the insurance company in exchange for an appropriate amount depending on the terms of the agreement and the circumstances in which the risk arises.

In such a situation, there may not be a third party to whom the risk will be transferred or the third parties who acknowledge the risk may not want to accept this identified risk. In this case, there will be options to accept the risk or mitigate the risk.

3. Risk mitigation

If the risk transfer does not take place at a high level, efforts should be undertaken to reduce the

risk completely or partially. The mitigation period mainly covers the conditions for identifying and investigating threats and implementing effective measures in case of hazards

Reducing risk is sometimes the rapidest and cheapest way. Free security measures provided by information systems, automatic updating mechanisms, free elimination of detected errors should be evaluated from this perspective. The cost of risk reduction varies depending on what the risk is. A building with sensitive information systems should be strengthened and protected from natural disasters in case it can be easily exposed to natural disasters. The costs incurred for this purpose will increase the cost of risk reduction.

In this regard, the use of countermeasures is an effective tool in reducing risk. Taking preventive measures significantly reduces the amount of risk measured.

Planning

Planning is satisfaction of the enterprise needs by an enterprise or organization itself. It will also cover the risk measured as a result of the risk assessment and the preventive measures to be taken financially. The “basic security approach” means that the need can only be met by identifying security risk levels and taking minimal protection measures without a thorough risk analysis. This approach is also supported by the ISO / IEC 13335 technical report . However, there is no consensus on what the minimum safeguards will be. In this regard, it is more relevant for enterprises and organizations to conduct a detailed risk analysis in parallel with planning security measures for the results that will emerge after the analysis

The planning phase also includes the process of documenting the actions that occur. Drafting plans and other required papers for documentation also increases the application rate.

Application

Security measures are implemented in parallel with the prepared security plan / plans. All employees of the enterprise are responsible for the implementation of the plan, and the security agencies and higher executive bodies are responsible for its implementation. Topics to be covered in the application:

- Security management
- Application of smart work
- Data processing

- Communication networks
- System development (can be classified)

The classified topics cover different risks and areas of application. Trends formed by the structure of the enterprise may alter the security approaches to be applied in this regard.

International standards for information security measures and programs are based on the BS7799 (Code of Practice for Information Security Management) standard in the United Kingdom. In Turkey, it came into force under the title “TS ISO / IEC 17799 Information Technology – Application Principle for Information Security Management”.

There are different concepts connected with the risk: additional risk, risk acceptance, risk analysis, risk assessment, risk rating, risk management, risk processing, etc.

Let’s take a brief look at these concepts (ISO/IEC GUIDE 73:2009. Risk management–Vocabulary):

-Additional risk- risk is a risk which is left after completion of work

- Risk acceptance is the decision to undertake any risk.

- Risk analysis- is the systematic use of information to identify sources and predict risk.

- Risk assessment is the whole process that involves risk analysis and risk rating.

-Risk rating- is the process of comparing the probable risk with the given risk criteria in order to determine the significance of the risk.

- Risk management is an activity carried out by any organization to control and manage risk. Once the risk management framework has been established, the existing risks should be identified and plans for the identified risks should be developed. The implementation and results of the plans should be monitored and evaluated.

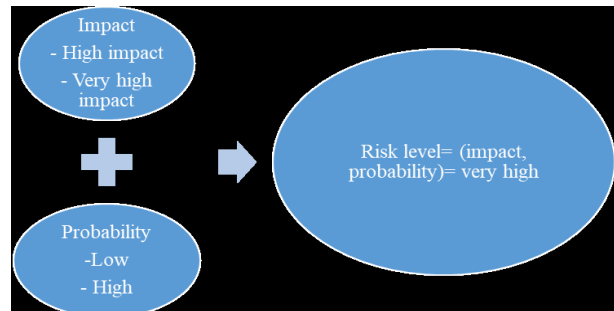
- Risk management is the process of selecting and applying preventive measures to alter risk. Moreover, the processes formed to minimize the existing risks are expressed as a complete process.

Risk basically consists of two components:

- Probability: The probability of occurrence of an unwanted event
- Impact: Damage, repercussions caused by the event of an accident.

Overall, a risk calculation formula can be expressed in a risk level can be expressed as = f

(probability, impact). When deciding on the level of risk, decisions are made based on the probability and impact of the risk. As an example, consider the following figure:

Information security risk

Deficiencies of information or information carriers are the result of the misuse conducted by an institution in the face of a threat (ISO/IEC 27005. Information Technology–Security Techniques–Information Security Risk Management. ISO. (2008)) The key features that are important for the protection of information, such as confidentiality, integrity and accessibility, are the known vulnerabilities on the media, or the misuse of this vulnerability, which is likely to harm the organization.

Risk management

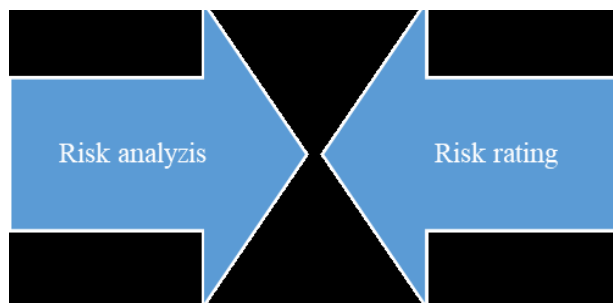
The period of identification, control, and minimization or elimination of security risks that may affect information systems at an appropriate cost.

Clearing the identified risks from the damage they have caused to the entity, or managing the risk in a way that will have the least adverse effect. As a result of the risk assessment, the risks can be completely eliminated, and the risk left after the impact of the risk has been reduced to a certain level is an additional risk (ISO/IEC 27005. Information Technology–Security Techniques–Information Security Risk Management. ISO. (2008)). Risk management must be done to minimize the impact of risk. We can show the duration of risk management in the following stages:

Risk assessment

Covers the entire period, including risk analysis and risk rating. Assessment of threats to information and information processing tools, the impact of hazards on information, the use of information and the likelihood of the occurrence of threats (ISO/IEC 17799:2005). Risk evaluation:

Conclusion

It is the systematic use of information to identify sources and predict risk. Information systems analyze the value of assets, threats and shortcomings in risk analysis. Here, the risks are assessed in relation to the severity of the potential impact on the confidentiality, integrity and reliability of information systems and it includes:

➤ Availability of information: Anything that has value to an organization is called information availability. Standards define the availability of information as information that is valuable to an entity and should always be protected. If this institution is considered as a bank, the information may include the followings: customer information (general customer services, deposits, credit, credit card, intelligence agencies, contract, etc.) entity related information (programs, licenses, analysis and technical documentation, data, servers, communication networks, internet, etc.).

➤ Risk probability: the probability that a threat will exploit a gap in information, or the probability that a threat will turn into an accident. The value obtained from an accurate gap level measurement with the probability of occurrence of a threat to the availability of information is called the probability of risk. The probability of a risk can be expressed by the formula = $f(\text{exact gap, probability of danger})$. The result is mainly determined by looking at the function parameters. The result received is used to measure an effect of risk. For example, if the threat reflected on an information is highly probable and is protected as information, the level of realization of this risk may be considered low.

➤ Level of impact on the work: It is to determine the severity of the damage caused by the threat to the information as a result of misusing an existent gap in order to cause damage to information security. Decision-makers can determine the criteria and draw the final decision of whether an organization will be affected upon inflicted damage

➤ Risk value is the value obtained using the level of risk and the level of its impact on the work. The value of the risk is measured using the level of exposure to the gaps and hazards reflected in each piece of information obtained from the risk analysis. The formula for this is the following:

Risk value = $F(f(\text{Information gaps, probability of danger}), \text{level of impact on work})$

➤ Risk assessment: is the value of a criteria of comparing the probable risk with the given risk in order to determine the significance of the risk. Risk scores obtained as a result of risk measurement are equated to a certain priority. As a result of risk ranking, it is easier to determine which risk should be considered earlier, which later, or at the same time, and to develop risk management plans, which contributes to the implementation of effective risk management.

Risk management: refers to the process of selecting and applying the necessary measures to change the risk (ISO/IEC 31000. Risk Management-Principles and Guidelines, 2009). A risk at the end of the risk can be classified:

- Lifting up: It can be completely eliminated by taking preventive measures;

- Admission: either all or part of the activity is accepted;

- Transfer: In some cases, it may be decided to reduce or eliminate additional measures, just as a risk transfer decision may be made

For instance, if a risk analysis and assessment reveal that the threat is no longer present, there will be no need for additional controls.

➤ Excessive risk: the additional risk left after finalizing the operation is called an excessive risk (ISO/IEC 31000. Risk Management- Principles and Guidelines, 2009). It is expressed as the risks remaining after the application of security measures. The risk which is still in place after the finalization of risk management when the risk has not been completely eliminated or the undesirable risk due to expenditures cannot be brought to an acceptable level is called an excessive risk. It is given by the formula in the following order:

Excessive risk = Total risk – eliminated risk

➤ Risk termination: It is a termination decision made as a result of working with risk. The decision to terminate the risk can be made in the form of transfer, acceptance or elimination of the risk:

- Risk transfer: is the insurance of information against a risk so to avoid the risk of loss of information

- Risk acceptance: is the decision to undertake a risk. It is defined as an informed decision that assumes the probable outcome of a particular risk.

- Risk elimination: the elimination of the risk reflected in the information as a result of undertaking additional control mechanisms and measures.

References

Amir Aliyev, Gulnaz Rzayeva, Aytakin Ibrahimova, Bahruz Maharramov, ShahinMamadrzali. Information law. Textbook. Baku, 2019, 470 p.

Gulnaz Rzayeva, Aytakin Ibrahimova. Artificial Intelligence, human rights and personal data security. Text-book. Baku: "Nurlar" Publishing House, 2020, 200 p.

Eskiyörük D., Organizational Communication, Cinius Publications, Istanbul, 2015, 207 s.

California Counties "Best practices" Information Security Program, California County Information Services Directors Association, CCISDA Information Security Forum, 2010. 47 P

Farn K.J., Lin S.K. and Fung A.R.W., "A study on information security management system evaluation—assets, threat and vulnerability", Computer Standards & Interfaces 26(6), 2004. P. 501-513

Humphreys E., Information security management standards: Compliance, governance and risk management", Information Security Technical Report 13(4), 2008., p.247–255

Hochstein A.,Zarnekow R.,Brenner W., ITIL as Common Practice Reference Model for IT Service Management: Formal Assessment and Implications for Practice", The 2005 IEEE International Conference, 2005., p.704-710.

ISO/IEC 27005:2018 Information technology – Security techniques – Information security risk management

ISO/IEC 27001, 2013

ISO/IEC 27001, 2018

ISO/IEC 17799:2005

ISO/IEC 27005. Information Technology—Security Techniques—Information Security Risk Management. ISO. (2008).

ISO/IEC 31000. Risk Management- Principles and Guidelines, 2009

ISO/IEC GUIDE 73:2009. Risk management—Vocabulary <https://www.iso.org/standard/44651.html> 11.11.2021

Lawrence A.Gordon& Martin P.Loeb., Economic Aspects Of Information Security. University of Maryland, College Park, 2003, 24 p. <http://www.umiacs.umd.edu/docs/umiacspresentation.pdf>

МАЗМҰНЫ – CONTENTS – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Мемлекет және құқық теориясы мен тарихы	Section 1 Theory and history of state and law	Раздел 1 Теория и история государства и права
<i>Ауурова З.К., Chingaeva B.K., Shaimukhanova Zh.T.</i> Law-abiding state and the legal system: correlation and interrelation4		
2-бөлім Конституциялық және әкімшілік құқығы	Section 2 Constitutional and administrative law	Раздел 2 Конституционное и административное право
<i>Галиакбарова Г.Г.</i> Шетелдегі отандастарды мемлекеттік қолдау ерекшеліктері: құқықтық талдау.....10		
<i>Аубайева S.S., Kussainova L.I., Ibrayeva A.S., Baimakhanova D.M., Saginaev M.Y.</i> Improvement of the anti-corruption legislation in the field of state servant image formation19		
<i>Shukenova Zh.C., Seifullina A.B., Utegenov Sh., Ibrayeva A.K., Dyussebaliyeva B.</i> 30-years of independence of the Republic of Kazakhstan and actual issues of the court system26		
3-бөлім Азаматтық құқық және еңбек құқығы	Section 3 Civil law and labor law	Раздел 3 Гражданское право и трудовое
<i>Aitzhanova D.N., Aidashev M.S., Esbergen R.A.</i> Legal mechanism for protecting the rights and interests of entrepreneurs38		
4-бөлім Табиғи ресурс және экологиялық заң	Section 4 Natural resource and environmental law	Раздел 4 Природоресурсовое и экологическое право
<i>Озенбаева А.</i> Қазақстан Республикасындағы қоршаған ортаны цифрландыруды құқықтық реттеу.....46		
5-бөлім Қылмыстық құқық және процесс, криминалистика	Section 5 Criminal law and process, forensics	Раздел 5 Уголовное право и процесс, криминалистика
<i>Kabdullina K.T., Dosymzhan A.D., Akmatyк A.</i> Legal aspects of the states fight against illegal drug trafficking 58		
<i>Избасова А.Б., Тлепбергенов О.Н., Рахметова Т.А., Қонысбай Б.М., Базилова А.А.</i> Қоғамдық қауіпсіздік аясында адам саудасы мәселесін құқықтық реттеу 63		
<i>Sharipova A.B., Murat A.A., Batzhanova A.C.</i> Reconciliation of parties in a private prosecution case..... 72		
<i>Zhatkanbaeva A.Y., Atakhanova S.K., Raiymbergenova K.T., Nakisheva M.K., Aydarkhanova K.N.</i> Analysis of the legislation of the Republic of Kazakhstan on the prevention of gambling addiction 80		

6-бөлім
Халықаралық қатынастар
және халықаралық құқық

Section 6
International relationships
and international law

Раздел 6
Международные отношения
и международное право

Абирбек С.Т.

Вопросы применения права непризнанных государств в международном частном праве 88

Ibrahimova A.N.

The factor of the risk and risk management in information security 97